



GİRİŞ

Araştırmamız, tarih boyunca kurulan Türk devletlerinin tahtlarını konu almaktadır. Selçuklu ve Osmanlı tahtları hakkında daha önce lisans tezi düzeyinde bazı araştırmalar yapılmıştır<sup>1</sup>. Ancak bunlar, tahtın daha çok tipolojik açıdan incelendiği araştırmalardır. Türklerin İslamı kabulünden önceki dönemde kullandıkları tahtlar ise hiç araştırılmamıştır. Bu nedenle daha geniş kapsamlı, tahtın anlamsal boyutunu da ele alan, taht tiplerinin doğuşundaki etkenleri ve bunların simgeledikleri anlamları, tahtlarda kullanılan malzeme, renk ve süslemelerin simgesel niteliğini sorgulayan bir araştırmanın gerekliliğine inandık.

Bu amaçla önce, tahtın sözcük anlamı üzerinde durduk. Türklerin tarih boyunca taht karşılığında kullandıkları sözcükleri araştırdık. Daha sonra tahtın simgesel anlamlarını ayrı bir bölümde topladık. Bu bölümde önce, tahtın en bilinen simgesel anlamı olan egemenlik simgesini ele aldık. Daha sonra, tahtın daha az sözü edilen dinsel anlamını araştırdık. Son olarak da tahtın neredeyse hiç sözü edilmeyen kozmolojik anlamını ele aldık. Bu anlamları araştırırken Türklerle ilişkili bir coğrafik çevredeki çeşitli kültürlerin tahta yükledikleri anlamları da değerlendirmeye çalıştık.

Türk tahtlarının malzeme, renk ve tipolojik açıdan incelenmesini ise İslam öncesi ve sonrası olarak iki ayrı bölümde inceledik. Böyle bir bölümlenme yapmamızın nedeni, dinsel inançların tahtlar üzerindeki etkilerini saptadıktan sonra, Türklerin yeni bir dini kabul etmeleriyle tahtlarının değişip, değişmediğini saptamaktır. Ayrıca İslam öncesi kurulan Türk devletlerinden günümüze gelen taht örneği olmadığından araştırmamızı görsel ve

yazılı kaynaklara dayandırarak yaptığımız için, devletlere ya da tarihsel dönemlere göre bölümlenme yapmanın hatalı olacağını düşündük.

Katalog bölümüne ise yalnızca günümüze gelebilmiş Türk tahtlarını ve öteki kültürlerin tahtlarını alarak, mobilya sanatının gelişimi içinde ölçüleri ve tanımlarıyla taht tiplerini saptamaya çalıştık. Bu nedenle araştırmamız sırasında yararlandığımız taht betimlerini katalog bölümüne almadık.

Araştırmamız sırasında bizi bu araştırmaya yönelten nedenlerden de biri olan, Türk tahtları ile ilgili araştırmaların yukarıda sözü edilen iki kaynak ve bir kaç makaleyle<sup>2</sup> sınırlı olduğunu gördük. Çalışmamızda örneklerini verdiğimiz çeşitli kültürlerin tahtlarıyla ilgilenenlerin de pek fazla olmadığını anladık. Bu duruma olasılık vermediğimiz için, bilgi işlem merkezleri, yurt dışındaki büyük yayınevlerinin katalogları ve internet aracılığıyla taradığımız yayın listesinin kısalığı bizi şaşırttı. Bu yayınların çoğu da tahtın tipolojik incelemelerinden oluşuyordu. Tahtın anlamsal boyutunu da ele alan sınırlı sayıda bazı yayınlar ise bizi bu konuda çalışmaya yöreklendirdi. Bunlardan biri Jeannine Auboyer'in *Le Trone et son Symbolisme dans L'Inde Ancienne*<sup>3</sup> adlı kitabı ve yine aynı yazarın *Un aspect du symbolisme de la souverainete dans l'Inde d'apres l'iconographie des trones*<sup>4</sup> adlı makalesi, konuya bakış açımızı doğrulayan kaynaklar olarak yararlandığımız çalışmalar oldu.

Tahtın dinsel anlamını ele alırken çeşitli kültürlerin dinleri hakkında dilimize yakın zamanda çevrilen Joseph Campbell'in *Tarırların Maskeleri*<sup>5</sup> dizisinde yer alan dört kitabı,

Samuel Henry Hook'un Ortadoğu Mitolojisi<sup>6</sup> adlı yapıtı, Sir James Frazer'in The Golden Bough<sup>7</sup> adlı yapıtı ve hükümdarın dinsel kimliğini belirgin bir biçimde ortaya koyan Henry Frankfort'un Kingship and Gods<sup>8</sup> adlı yapıtı sık sık başvurduğumuz kaynaklar oldu. Türklerin İslamlık öncesi inançları hakkında da Jean-Paul Roux'nun Türklerin ve Moğolların Eski Dini<sup>9</sup> adlı yapıtı ile Anohin'in Şamanizm üzerine makaleleri<sup>10</sup> yararlandığımız başlıca kaynaklar oldu. Tek tanrılı dinlerde taht kavramının incelenmesi için de kutsal kitaplara<sup>11</sup> başvurduk.

Ayrıca çeşitli antik kültürlerin edebi kaynaklarında tahtın ele alınışını da incelemeye çalıştık. Sümer edebiyatının en güzel örneklerini kitabında toplayan Samuel Noah Kramer'in Tarih Sümer'de Başlar<sup>12</sup> adlı yapıtı, antik kültürlerin edebi kaynaklarının değerlendirilmesi konusunda bize yol gösterici oldu.

Mitolojide tahtın ele alınışını ise dilimize çevrilen destan ve efsaneler yoluyla incelemeye çalıştık. Sümer edebiyatının en önemli destanı olan Gılgamış Destanı'nı<sup>13</sup>, Yunan edebiyatının anıtsal örnekleri Homeros'un Odyssea<sup>14</sup> ve İlyada<sup>15</sup> adlı yapıtlarını, Hesiodos'un Theogonia Destanını<sup>16</sup> inceledik.

Türk tahtlarıyla ilgili olarak da edebi kaynaklara yöneldik. Oğuz Kağan Destanı<sup>17</sup>, Dede Korkut Destanı<sup>18</sup> Manas Destanı<sup>19</sup> gibi yapıtların yanı sıra, Reşit Rahmeti Arat'ın derlediği Uygur şiirleri<sup>20</sup>, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig<sup>21</sup> adlı yapıtı, Hüseyin Namık Orkun'un Eski Türk Yazıtları adıyla yayınladığı Kök Türk anıtları üzerindeki metinleri ve İrk Bitiğ gibi bazı el yazmalarını içeren dört ciltlik yapıtı<sup>22</sup> en çok başvurduğumuz kaynaklar oldu.

Tahtlarda yer alan simgelerle ilgili olarak da Mircea Eliade'nin İmgeler Simgeler<sup>23</sup> ile Kutsal ve Dindışı<sup>24</sup> adlı yapıtları ile George Ferguson'un Signs & Symbols in Christian Art<sup>25</sup> adlı yapıtı yol gösterdi.

Ayrıca günümüze gelebilen Türk tahtlarının da Osmanlı öncesi dönemden neredeyse yok denecek kadar az olması, bizi betimleri değerlendirmeye yöneltti. Von Le Coq'un Orta Asya duvar resimleri, kabartma ve heykellerini topladığı yapıtı<sup>26</sup> bu konuda başlıca kaynak oldu. Taht betimleriyle ilgili bazı araştırmalardan<sup>27</sup> da yararlandık.

Bazı yazılı kaynaklar da günümüze gelmemiş olan tahtlarla ilgili belgesel değerlerde yapıtlar olarak, sık sık başvurduğumuz kaynaklar oldu. Özellikle yabancı elçilerin sefernameleri, seyahatnameler ve saray çevresinden bazı kişilerin kaleme aldıkları anılar, tahtlarla ilgili ip uçlarını yakalamamıza yardım etti. İslamlık öncesi için Eduard Chavannes'nın Bizans elçisi Zemarkhos'un seyahat raporunu tarihçi Menandros'tan naklen anlattığı Documents sur les Tou-kie<sup>28</sup> ve Bizans elçisi Priskos'un seyahatnamesi<sup>29</sup> ile Çin elçisi Wang Yen-Te'nin seyahatnamesi<sup>30</sup> en çok yararlandığımız kaynaklar oldu. İslamlık sonrası dönem için İbn-i Bibi'nin Selçuknamesi<sup>31</sup> ve İbn-i Batuta'nın seyahatnamesi<sup>32</sup> Karl Tebly'nin Dersaadet'te Avusturya Sefirleri<sup>33</sup>, J.B. Tavernier'nin A New Relation of the Inner Part of the Grand Seigneur's Seraglio<sup>34</sup>, Antoine Galland'ın İstanbul'a Ait Günlük Anılar<sup>35</sup> adlı kitabı gibi yapıtlara sık sık başvurduk.

Ayrıca Osmanlı tahtlarıyla ilgili olarak Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulduğumuz bazı belgeleri de değerlendirmeye çalıştık.





TAHT SÖZCÜĞÜ  
HAKKINDA

## İslamlık Öncesi Dönemde Türklerin Kullandıkları Taht Sözcüğü İle Anlamdaş Sözcükler

İslamlık öncesi dönemde Türklerin taht karşılığı kullandıkları sözcüklerin durumu karanlıktır. Günümüze gelebilmiş yazılı kaynaklarda tahta çıkmak deyiminin yalnızca oturmak anlamına gelen olurtmak sözcüğü ile anlatıldığı dikkati çeker<sup>36</sup>. Taht karşılığı kullanılan anlamdaş sözcüklerin ise, tek başına bu anlamı yüklenmedikleri görülür. Üzerinde en çok tartışılan anlamdaş sözcük, böd sözcüğüdür. Bilge Kağan yazıtında kullanılan bu sözcük, taht diye çevrilmiştir<sup>37</sup>. Ancak daha sonra yapılan araştırmalarda, bu sözcüğün böd değil, bu öd yani bu zaman olarak okunması gerektiği ileri sürülmüştür<sup>38</sup>. Kültegin yazıtının güney tarafında "...Tenriteg tenride bolmuş türk Bilge kagan bu ödke olurtım... (Göge benzer gökte (mevcud) olmuş Türk Bilge Hakan bu zamanda (iktidar mevkiine) oturdum)" yazmakta, Bilge Kağan yazıtında ise "...Tenriteg tenride bolmuş türk bilge kagan bödke olurtım..." ifadesi yer almaktadır<sup>39</sup>. Yazıtlarda görülen bu değişikliğin imla hatası nedeniyle olabileceği de düşünülmüştür<sup>40</sup>. Ayrıca zaman anlamına gelen öd sözcüğü, tahta çıkmak ile bağlantılı olarak ele alınmış, Çin imparatorlarının da aynı biçimde, saltanat sürdükleri zamana göre nitelendikleri belirtilmiştir<sup>41</sup>. Clauson ise böd'ün taht anlamına geldiğinde ısrar etmektedir<sup>42</sup>. Kültegin yazıtının güney tarafında yer alan "...bödke körüğme beğler-ğü yanıladaşısız..." sözleri "...tahta sadakat (ve) itaat eden beyler! Siz mi yanılacaksınız?..." diye çevrilmiştir<sup>43</sup>. Taht yerine zaman sözcüğü kullanılırsa çeviri anlamsız olmaktadır. Divitçioğlu, öd sözcüğünün bir anlam dönüştürümüne uğradığını ve hem zamanı hem de acunsal zamanı temsil eden tahtı simgelediğini düşünmektedir<sup>44</sup>.

Taht karşılığı kullanılan bir başka sözcük örgin ya da örgün dür<sup>45</sup>. Orkun, Şine Usu yazıtında geçen bu sözcüğü saray, konak diye çevirmiştir<sup>46</sup>. Ancak Irk Bitig yazmasında aynı sözcüğü taht olarak ele almıştır<sup>47</sup>. Clauson da bu sözcüğü taht olarak çevirmiştir<sup>48</sup>. Caferoğlu da aynı anlama geldiğini belirtmiştir<sup>49</sup>.

Tahtı niteleyen başka bir sözcük ise orundu. Divanü Lugat-it-Türk'de yer, mekan, mevki diye çevrilmiştir<sup>50</sup>. Clauson ise orun sözcüğünün aslında yer anlamına geldiğini, daha özel anlamda yüksek yer, taht olduğunu belirtir<sup>51</sup>. Caferoğlu da aynı anlama geldiğini söyler<sup>52</sup>. Uygurlar, taht için orunlug yani orunlu yer deyimini kullanmışlardır. Cengiz Han döneminde Moğollar da Uygurlardan aldıkları orun sözcüğünü oron biçiminde kullanmaya başlamışlardır<sup>53</sup>.

Şeref yeri anlamına gelen bir başka sözcük ise tör sözcüğüdür. Divanü Lugat-it-Türk'de evin veya odanın en iyi, en önemli yeri olarak çevrilmiştir<sup>54</sup>. Clauson da aynı anlama geldiğini belirtir<sup>55</sup>. Ancak Ögel, bu sözcüğün zamanla iltörü yani devletin şeref yeri anlamını kazandığını ve bunun da tahttan başka bir şey olamayacağını söylemektedir<sup>56</sup>.

Ögel, kötrüm sözcüğünün de Kutadgu Bilig'de kullanış biçiminden dolayı yüksek mevki ve seçkin kişi anlamı taşıdığını düşünmektedir<sup>57</sup>. Divanü Lugat-it-Türk'de üzerine oturlan kerevet, dükkan, seki diye çevrilmiştir. Ancak yüksek kişi ve yer anlamına geldiği de belirtilmiştir<sup>58</sup>.

Tabçak ya da tabçan da taht karşılığı kullanılan sözcüklerdir<sup>59</sup>. Divanü Lugat-it-Türk'de "...üç ayaklı sofranın biçiminde bir nesne olup el erişemiyen üzüm salkımlarını kesmek için üzerine çıkılır..." denmekte<sup>60</sup>, ancak taht ve sedir anlamına geldiği de belirtilmektedir<sup>61</sup>. Clauson ise bu sözcüğün taht anlamına geldiğinden söz etmez<sup>62</sup>.

Divanü Lugat -it- Türk'de kız sözcüğünün de kutu, misk kutusu, taht, kürsü, sandık, kap, heybe gibi anlamlar taşıdığı belirtilmiştir<sup>63</sup>. Clauson, bu sözcüğün de taht anlamına geldiğinden söz etmemektedir<sup>64</sup>. Divanü Lugat -it- Türk'de ayrıca Çiğilce olduğu belirtilen şın sözcüğünün de taht anlamına geldiği söylenmektedir<sup>65</sup>.

Arapçanın etkisiyle taht karşılığı kullanılan sözcüklerden biri de kürsi dir. Kutadgu Bilig'de taht karşılığı olarak kullanılmıştır<sup>66</sup>.

İslamlığın kabulünden önce Türklerin taht karşılığı kullandıkları sözcüklerin ikincil anlamda olduğu görülmektedir. Şeref yeri ve yüksek mevki anlamını taşıyan bu sözcükler, taht yerine de kullanılmıştır. Zaman anlamına gelen öd sözcüğünün ise saltanat zamanını nitelmesi olası gözükmele birlikte, bir anlam dönüştürümüne uğradığı da kabul edilebilir.

### **İslamlığın Kabulünden Sonra Türklerin Kullandıkları Taht, Kürsü, Serir Sözcükleri**

İslamlığın kabulünden önce Kutadgu Bilig'de geçen, Türklerin taht karşılığı kullandıkları sözcüklerden biri olan Kürsi sözcüğü, İslamlığın kabulünden sonraki dönemde de kullanılmaya devam etmiştir. Arapçadan alınan bu sözcük, oturulacak yüksekçe yer, taht, makam, ödev, hükümet merkezi, başkent, ayaklık, Arş-i azamın altında bir düzlükte olan ve levh-i mahfuzun bulunduğu yer gibi değişik anlamlara sahiptir<sup>67</sup>. Osmanlı döneminde ise kürsünün artık taht anlamında pek kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Pakalın, bu sözcüğün ilk anlamı olarak camilerde ve medreselerde vaiz ve müderrislerin oturduğu kürsüleri göstermiştir. Ayrıca tuğranın ilk kısmına yani padişahın ve babasının adının yazıldığı kısma da bu adın verildiğini belirtmiştir. Padişahların ata binecekleri zaman ayağının altına konulan iskemlenin adının da kürsü olduğunu söylemiştir. Pakalın'ın açıklamasında tahtı akıla getirecek tek anlam ise merkez, makam yerine kullanıldığını belirtmesidir<sup>68</sup>.

Serir sözcüğü de Selçuklular ve Osmanlılar tarafından taht karşılığında kullanılmıştır. Arapça olan bu sözcük, hem yatacak yer, hem de taht anlamındadır<sup>69</sup>. Pakalın da bu sözcüğün aynı anlamlara geldiğini belirtir<sup>70</sup>.

Günümüzde de kullandığımız taht sözcüğü ise Farsçadan alınmıştır. Hükümdarın oturduğu özel sandalye, koltuk ve makam anlamını taşımaktadır<sup>71</sup>. Osmanlı kaynaklarında tahttan söz edilirken taht-ı şerif, taht-ı hümayun gibi nitelermeler yapıldığı görülür. Hazine sayım defterlerinde bile tahtlardan taht-ı şerif diye söz edilmektedir<sup>72</sup>. Şerif sözcüğü kutsal, soylu ve peygamber soyundan olan anlamını taşımaktadır<sup>73</sup>. Bu nitelermenin kullanılması, tahtlara verilen önemi gösterir. Taht-ı hümayun için Pakalın, padişahların merasim sırasında oturdukları sedire verilen ad olduğunu söylemektedir<sup>74</sup>. Farsça olan hümayun sözcüğü, kutlu, kutsal, padişaha ait anlamlarını taşımaktadır<sup>75</sup>.

Bazı edebi kaynaklarda ise taht karşılığı olarak, yine Farsçadan alınan Evreng, evrenk sözcüğünün kullanıldığı görülür. Örneğin; Cevri'nin dizelerinde hem serir, hem evreng sözcükleri bir arada kullanılmıştır:

*"...Serir-i sim kubbe mesned-i vala-yı sultani  
Mu'alla- kadr ü a'la-paye evreng-i Süleymani..."*<sup>76</sup>

Evreng sözcüğünün değişik anlamları hakkında Devellioğlu, bu sözcüğün taht, şeref, süs, akıl ve irfan, halin hoşluğu, ağaç kurdu, yakışıklılık ve hile gibi anlamlara geldiğini belirtmektedir<sup>77</sup>. Taht karşılığı kullanılan sözcüklerden biri de erikedir. Arapça olan bu sözcük, gelin çadırı için süslenmiş taht, serir, yaslanacak şey anlamını taşımaktadır<sup>78</sup>.

Türklerin İslamlığı kabulünden sonra, taht karşılığı olarak kullandıkları sözcüklerin, Arapça ve Farsçadan alınan sözcükler olduğu anlaşılmaktadır. Yeni bir dinin kabulüyle birlikte, yeni bir kültür çevresinin etkileri söz konusu olmuştur.







TAHTIN SİMGESEL  
ANLAMLARI

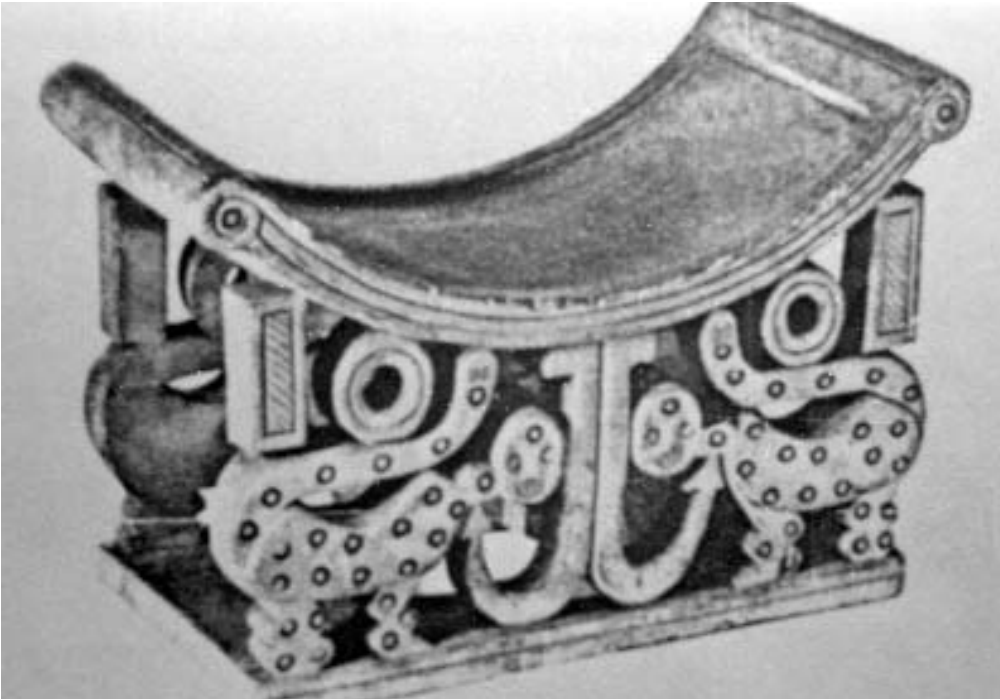
Araştırmamız sırasında tahtın çeşitli sembolik anlamları olduğunu gördük. Bunlardan ilki, en çok bilinen anlamıyla tahtın hükümdarlara özgü bir nesne olarak, egemenliğin sembolü olmasıdır. İkinci anlam ise dinseldir. Dinsel anlam, daha çok tahta oturan kişilerle bağlantılı olarak tahtın dinsel bir nitelik kazanması ve bazı kültürlerde tahtın kendisinin bir kült eşyası olarak kabul edilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Üçüncü anlam da tahtla ilgili bazı inançlardan kaynaklanmaktadır. Gökyüzüyle ilgili bu inançlar, tahtın kozmolojik bir sembol haline gelmesine yol açmıştır. Tahtlarda yaygın olarak kullanılan bazı süslemelerin de gökyüzüyle ilişkili olması, tahtın kozmolojik anlamını güçlendirmektedir.

### Egemenlik Sembolü Olarak Taht

Taht, sözlüklerde hep hükümdarlığın bir sembolü olarak gösterilmiştir. Tahtın tanımı, çeşitli dillerdeki sözlüklerde genellikle “bir

hükümdarın veya bir ileri gelen kişinin resmi koltuğu”<sup>79</sup> olarak yapılır. Tahtın hükümdarlık sembolü olarak kullanımının ne zaman başladığı bilinmemektedir. Ancak topluluk halinde yaşayan tüm insanların kendilerine bir reis seçtikleri ve onu diğerlerinden ayırmak için giysi, taç gibi eşyaların yanı sıra, makamını belirten bir sembole de gereksinim duydukları anlaşılmaktadır. Afrika’daki kabilelerde bile şef için taht gibi özel bir tabure ayrıldığı görülür (R. 1). Bir çift panter tarafından taşınan bu taburenin şefin gücünü ve egemenliğini gösteren bir sembol olduğu anlaşılmaktadır.

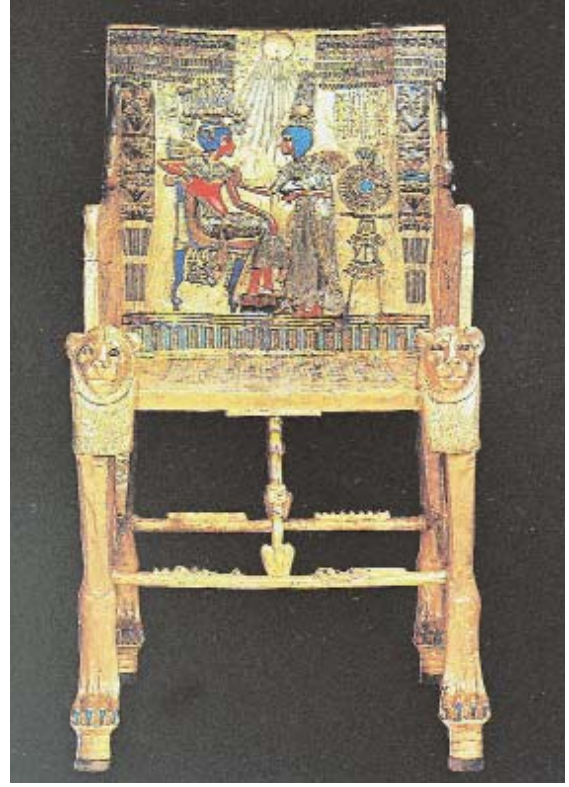
Bir hükümdarın tahta oturtulması, onun egemenliğinin başladığını belirten olaylardan biridir. Bu nedenle tahta çıkma olayı da bir tören haline gelmiştir. Çeşitli kültürlerde değişik biçimlerde yapılan bu tören, ayrıca hükümdarın resmen tanınmasını da gösteren bir olaydı. Bir hükümdarın tahttan indirilmesi ise egemenliğinin sonu demektir. Egemenliğin bu önemli sembolü, tarih boyunca iktidar peşin-



1. Resim  
Lagos, Nijerya’da  
Bulunmuş  
Şef Taburesi,  
Ahşap, Museum für  
Völkerkunde,  
Viyana.



2. Resim: Ana Tanrıça Heykelciği, Pişmiş toprak, İ.Ö. 6. binyıl ilk yarısı, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara.



3. Resim: Tuthankamon'un Tahtı, Ahşap, İ.Ö. 1347-1337, Egyptian Museum, Kahire.

deki hükümdar adayları arasında kavgalara neden olmuş, bu kavgalara da “taht kavgaları”denilmiştir.

Tahtın betimlerde görülen en erken örnekleri prehistorik döneme, insanların göçebe yaşamı bırakıp, yerleşik yaşama geçtikleri neolitik çağa aittir. Çatalhöyük kazılarında bulunmuş bir ana tanrıça heykelciğinde aslanlı tahtların prototipiyle karşılaşıyoruz (R. 2).

Günümüze gelebilmiş, bilinen en eski taht örneği ise antik Mısır kültürüne aittir (R. 3). İ.Ö. 1347-1337 yıllarına tarihlenen bu örnek, incelikli formu ve süslemeleriyle tahtın daha o dönemde bir sanat eseri haline geldiğini gösterir.

Mobilya sanatının önemli bir parçası olan tahtlar, çeşitli kültürlerde değişik özellikler gösterir. Değişik taht tiplerinin ortaya çıkmasına, kültürler arasındaki farklılıklar yol açmıştır. Taht tiplerinin çeşitliliğine, toplumların oturma biçimlerinin farklılığı gibi bazı pratik gerek-

sinimlerin yanı sıra, anlaşılması çok daha karmaşık olan dinsel inançlardan kaynaklanan bazı etkenlerin de neden olduğu anlaşılmaktadır. Kültürler arasındaki bu farklılıklara karşın, bazı taht tipleri bir çok kültür tarafından benimsenen örnekler olarak dikkati çeker. Değişik kültürler tarafından benimsenen bu tahtların efsaneleşmiş hükümdarlara ait olduğu görülür. Eski Ahid’de bir kral olarak kabul edilen Hz. Süleyman’ın on iki aslanlı tahtı, hem Hristiyan hem de İslam dünyasında benimsenmiştir. Hint Sultanı Şah Cihan’ın tavuskuşlarıyla süslü tahtı da İslam dünyasında önemli bir motif olmuştur.

Tarih boyunca bir çok imparatorluk kurmuş olan Türklerin de tahtı bir hükümdarlık simgesi olarak gördükleri, hükümdarlarını tahta çıkarırken özel törenler yaptıkları hem yazılı kaynaklardan, hem de günümüze gelen betimler ve tahtlardan anlaşılmaktadır.

Günümüzde ise krallıkların giderek azal-

masına ve modern yaşamın gereklerine ayak uydurulmasına karşın, taht hâlâ bazı ülkelerde kullanılmaya devam etmektedir.

### **Dinsel Bir Simge Olarak Taht**

Araştırmamız sırasında tahtın yalnızca bir egemenlik simgesi olmakla kalmayıp, aynı zamanda dinsel bir anlamı da olduğunu gördük. Özellikle erken dönemlerde din ve devlet ilişkisinin içiçe geçmiş olduğu düşünüldüğünde, tahtların da dinsel anlamını gözardı edemezdik. Tahtın dinsel bir simge olarak değerlendirilmesi üç nedene dayanmaktadır. Bu nedenlerden ikisi tahta oturan kişilerle bağlantılı olarak tahtın dinsel bir işlev kazanmasıdır. Bunlardan ilki tahta oturan hükümdarın dinsel kimliğidir. İkinci neden ise, kutsal kişilerin, tanrıların tahta oturduğuna inanılmasıdır. Üçüncü neden de yine dinsel inançlarla bağlantılı olarak tahtın kendisinin kutsal bir nesne olarak değerlendirilmesidir. İlk iki nedenin dolaylı olmasına karşılık, üçüncü neden dolaysızdır. Tahtın dinsel anlamı, bu üç nedene bağlı olarak taht yapımında kullanılan malzeme, biçim, süsleme ve renklere de yansımıştır.

### **Hükümdarın Dinsel Kimliği**

Devleti yöneten kişinin dinsel bir kimlik taşıması çok sık rastlanan bir durumdur. Özellikle çok tanrılı inanca sahip antik kültürlerde hükümdarların kutsal bir kimlik taşıdığı görülür.

Antik Mezopotamya ve Yakınoğu kültürlerinde kralın, tanrının vekili olduğuna inanılıyordu. Sümerlerin inancına göre krallık da gökten yeryüzüne indirilmişti<sup>80</sup>. Sümerlerin kurdukları tüm şehir devletlerinin bir tanrısı vardı. Krallar, o şehrin tanrısının vekil ve naibleriydiler. Dolayısıyla şehrin yönetimi aslında o şehrin tanrısına aitti<sup>81</sup>. Prenslere verilen “Patesi” unvanı da bu anlayışı dile getirir. Sözcük anlamı hizmetkar demek olan patesi, hakim olduğu şehirdeki tapınağın baş rahibi, yani

şehir tanrısının hizmetkarıydı. Böylece hem siyasal, hem dinsel lider olarak tanrı ve halk arasında bir tür aracılık yapıyordu. Bir sitenin patesisi egemenliğini geniş bir alana yaydığı zaman, kendisine Lugal ya da Kodat anlamını içeren “En” unvanı veriliyordu<sup>82</sup>. Lugallerden biri egemenliğini tüm Sinear’a yayınca “Lugal-kalma” yani memleket kralı unvanını alıyordu. Sinear’ın tanrısı Enlil olduğuna göre kral, hem yerel tanrının hem de Enlil’in vekili sayılıyordu<sup>83</sup>. Sümerlerin inancına göre memleketin asıl sahibi Enlil olduğu için kral seçiminde de ona başvurulurdu. Enlil, kralın adını başrahip aracılığıyla bildirir, öteki patesi ve lugaller de bu kralı kabul ederlerdi<sup>84</sup>.

Mezopotamya’da daha sonra hüküm süren diğer devletlerde de kralın benzer bir kimlik taşıdığı görülür. Asur krallarına verilen “Şangu” yani baş kahin unvanı bunu gösterir<sup>85</sup>. Erken Babil kralları ise, I. Sargon zamanından IV. Ur hanedanı ve sonrasına kadar yaşamları boyunca tanrı olmak iddiasındaydılar. IV. Ur Hanedanının hükümdarları onurlarına tapınaklar inşa ettirmişler, çeşitli mabetlerde heykellerini dikmişler ve halkın bu heykellere kurban vermesi için emir vermişlerdir. Sekizinci ay özellikle krallara ayrılmıştı ve onlara yeni ayda ve her ayın on beşinde kurbanlar sunuluyordu<sup>86</sup>. Babil krallarının her yıl Zagnuk festivali sırasında Babil’deki Tanrı Marduk’un Esagil tapınağına giderek güçlerini yenilemeleri bir gelenektir. Şehir Asur egemenliği altındayken bile, krallar Yeni Yıl Festivalinde bu geleneği sürdürmüşlerdir<sup>87</sup>. Babillilerin inancına göre krallığın süreli olması, bir yıl dolunca kralın öldürülmesi de gelenektir. Ancak bu geleneğin uygulanması için değişik bir yol bulunduğu görülür: Babil rahibi Berosus’a göre Babil’de her yıl Sacaea denilen bir festival düzenlenirdi. Bu festival her yıl Lous ayının onaltıncı günü başlar ve beş gün sürerdi. Festival boyunca bir idam mahkumu kralın yerine geçer, beş gün sonunda kamçılanır, asılır veya kazığa oturtulurdu<sup>88</sup>.

Antik Mısır kültüründe ise tanrı ve kral olgusunun birleştirildiği görülür. Mısır kralları

yaşamları süresince tanrı Horus, öldüklerinde ölümler tanrısı Osiris oluyorlardı<sup>89</sup>. Tanrı olarak kabul edilen bu krallara kurbanlar sunulur, özel tapınaklarda özel rahipler tarafından törenler yapılırdı<sup>90</sup>. Kralın tanrılaştırılmasında önce Güneş tanrısı Re'ye tapınmanın artışı, sonra da aynı şekilde Osiris'e olan bağlılığın artması rol oynamıştır<sup>91</sup>. Firavunların törensel lakaplarının yazıldığı kartuşlarda onun Re'nin oğlu olduğunu gösteren bir de taht adı bulunurdu<sup>92</sup>. Kralın bu popüler tanrıların yerine geçmesi, ona her iki dünyada da tam bir egemenlik sağlıyordu. Kral kutsal olan tüm kavramları kendisinde topluyor, yalnızca Mısır üzerinde değil, tüm kıtalar ve milletler üzerinde otoritesini kuruyordu<sup>93</sup>. Kraliçe de "tanrının karısı" ya da "tanrının annesi" unvanını alıyordu. "Tanrının babası" unvanı ise, yalnız kralın gerçek babası tarafından değil, üvey babası tarafından da taşınabiliyordu<sup>94</sup>. Mısır'da ilk dört hanedan süresince (İ.Ö. y. 2850-2480) kralın birinci derece bir tanrı olmasına karşılık, V. Hanedan döneminde (İ.Ö. 2480-2350) ikinci dereceden bir tanrı durumuna düşmüştü. Bu dönemde güneş tanrı Re'nin en popüler tanrı olduğu görülür. Kralın bu tanrıyla özdeşleştirilmesi de aynı hanedan döneminde gerçekleşmiştir. İlk kez hangi kralın bu tanrıyı öne sürdüğü bilinmemekle birlikte, ilk üç firavunun bakire doğumla dünyaya geldiklerine dair bir efsane vardır. Bu üç firavun Re'nin oğlu olarak kabul edilir<sup>95</sup>. Hükümdarların doğumlarıyla ilgili inançlar, öteki kültürlerde de karşımıza çıkar. Örneğin; Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın (1206-1227) avucunda aşık kemiğini andıran bir kan pıhtısıyla doğumu, onun ileride büyük bir hükümdar olacağını kanıtı sayılmıştır<sup>96</sup>. Hükümdarın kutsallığının daha doğumundan başladığını gösteren bu örnekler, hükümdarın dinsel kimliğinin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Antik Yunan kültüründe ise halkın iki sınıfa ayrıldığını, mal ve mülk sahiplerinin ve kabile tarihinde yararlılık göstermiş kişilerin aristokrat sınıfı oluşturduğunu görüyoruz. Aristokrat sınıfın en iyi örneği İyonya'da karşımıza çıkar. Her soylu ailenin kendisinin atası olarak

bir tanrı ya da bir kahramanı kabullenmesi ilginçtir. Kral da bu ailelerden birine mensuptur<sup>97</sup>. Yunan mitolojisinde Midas gibi adı çeşitli efsanelere karışmış krallara da rastlanır. Ancak bunlar hiç bir zaman tanrılaşmamışlardır. Bu nedenle Ege ve Yunan kültürlerinde kutsal krallık anlayışı görülmez.

Bazı kültürlerde de kralın öldükten sonra tanrılaştırıldığı görülür. Örneğin; Hitit kralları yaşadıkları sürece tanrı değildiler, ancak öldükten sonra tanrılaştırıldıkları anlaşılmaktadır. Tabletlerde kralın ölümünden söz edilirken "kral öldü" yerine "kral tanrılaştı" denilmesi, bunu gösterir. Ayrıca ölmüş kralların heykellerinin önünde dinsel törenler yapılması da bu inancı kanıtlar<sup>98</sup>.

Antik Roma kültüründe de imparatorun öldükten sonra tanrılar arasına katıldığı görülür. İmparator Augustus (İ.Ö. 27-14), ölümünden sonra Roma tanrıları arasına yükseltildi. Yaşamında kendisine doğrudan doğruya tapınmasına izin vermemişti, sunaklar onun genius'una sunulmuş, ama eyaletlerde Roma devletinin ruhunun bir aracı olarak ona tapınılmıştı. Ve ona bu kimliği ile saygı göstermeyi reddetmek, ölümle cezalandırılabilen siyasal bir suçtu. Ölümünden sonra, kültürün hizmeti için özel bir kahinlik oluşturuldu. Daha sonraları her imparator için özel kahinlikler kurulmuştur. Öldürülmüş olan Julius Caesar (İ.Ö. 101-44) ise, Augustus'tan daha önce tanrılaşmış, Forum'da onun adına bir tapınak yapılmıştı. Yaşarken kendisine tapınmasına izin veren imparatorlar da vardı. Bunların ilki Commodus'tu (İ.S. 180-192). Aurelian (270-275) kendisine 'Efendi ve Tanrı' (dominus et deus) olarak hitap ettirdi. Diocletian (284-305) ise kendisine Jovius yani 'Jove'un' denilmesini emretti<sup>99</sup>.

Çok tanrılı inanca sahip kültürlerde kralın tanrı, tanrının oğlu veya naibi olarak kabul edildiği görülmektedir. Değişik inançlara sahip öteki kültürlerde de benzer bir durum görülür. Zerdüş dinine inandığını belirten Pers kralı I. Darius (İ.Ö. 521-486) da Behistun'da üç dilde yazdırdığı kitabesinde "...Ahura Mazda'nın rah-

metiyle kral oldum...”<sup>100</sup> demektedir. Kral, artık tanrı değildir ama, tanrının yardımıyla kral olmuştur.

İmparatorun tanrı olarak kabul edilmesine geç tarihli bir örnek de Japonya’da karşımıza çıkar. Japonya’da Budizm öncesi inançlara Şintoizm adı verilmektedir. Şintoizme göre de imparator tanrı olarak kabul edilmekteydi. 1945’te II. Dünya Savaşı’nda yenilen Japonya’da imparator artık tanrı olmadığını ve tanrıların soyundan gelmediğini, kendisine tapınılamayacağını açıklamak zorunda kalmıştır<sup>101</sup>.

Türklerin İslamı kabulünden önceki dönemde Şamanizm, Budizm, Brahmanizm, Zerdüşti dini gibi çeşitli dinlere inandıklarını biliyoruz. Kağanların dinsel kimliği ise, henüz pek aydınlatılmamış bir konudur. Ancak yine de elimizdeki bazı kaynaklardan kağanın dinsel pozisyonunu öğrenebiliyoruz.

Kök Türk yazıtlarında geçen “Tengri” sözcüğünün anlamı tartışmalıdır. Bu sözcük hem tanrı, hem de gök anlamını içermektedir<sup>102</sup>. Bu nedenle yapılan çevirilerde konumuzu ilgilendiren bir anlam değişikliği olmaktadır. Kök Türk yazıtlarında geçen şu sözler farklı yorumlanmıştır: “...Tengriteg tenride bolmuş türk Bilge kagan bu ödke olurtım...”<sup>103</sup> cümlesi, Orkun tarafından “...Göge benzer gökte (mevcud) olmuş Türk Bilge hakan bu zamanda (iktidar mevkiine) oturdum...” şeklinde çevrilmiştir<sup>104</sup>. Divitçioğlu ise, aynı cümleyi şöyle çevirmektedir: “... Tengri gibi, Tengriden olmuş Türk Bilge Kağan bu zamana-bu kağanlık mevkiine oturdum-hüküm sürdüm...”<sup>105</sup>. Divitçioğlu’na göre Kök Türk kağanları tengri veya onun oğlu değil, onun resulüdür<sup>106</sup>. Roux ise, Gök-Tanrı’nın bir imparatorluk tanrısı olduğunu düşünmektedir<sup>107</sup>. Ona göre, hükümdar tanrı tarafından gönderilen, onun temsilcisi, benzeri veya onun gölgesi, belki de Çin örneğine göre, onun oğludur<sup>108</sup>. Ögel, Çin kaynaklarının belirttiğine göre, Hun hakanlarının göğün oğlu unvanını kullandığını söyler<sup>109</sup>. Ancak ona göre “ku-t’u” denilen göğün oğlu unvanı, gök veya tanrıdan kut bulmuş

anlamında çevrilmelidir<sup>110</sup>. Ancak, Uygurlara kadar tüm Türk topluluklarının kağanlarının “Tengri” veya “Göğün oğlu” unvanını kullandıklarını öne süren araştırmacılar da vardır<sup>111</sup>. Bir Uygur yazıtının üzerinde şu anlatım yer alır: “...bu tenriken in tenride k(u)t bulmuş alp bilge tenri uygur kaganın bitiği...”<sup>112</sup>. Budist Uygur dualarında da “tengri” unvanı görülmektedir<sup>113</sup>. “Tengriken” ise prenseslere verilen bir unvandır<sup>114</sup>. Bu unvanlar, sözcüğün iki değişik anlamı nedeniyle hükümdarın tanrı kabul edildiğini göstermese de, sözcüğün ikinci anlamı onun göksel kişiliğinin göstergesidir. 176 yılında Hun İmparatoru Mete’nin Çin İmparatoru’na gönderdiği mektup şu sözlerle başlıyordu: “... Gök tarafından tahta çıkarılmış, Büyük Hun İmparatoru (Şanyü), Çin imparatorlarının iyi olup olmadıklarını saygı ile sorar...”<sup>115</sup>. Çin imparatorlarının da tahta göklerin kabul edişi veya iradesiyle çıktıkları kabul ediliyordu<sup>116</sup>. Japonlar da kiralığın gökyüzünden indiğine inanıyorlardı<sup>117</sup>. Kök Türklerin Kültegin yazıtında şu anlatım dikkat çekicidir: “...(Fakat) yukarıda Türk Tanrısı, Türk’ün mukaddes yeri suyu böyle tanzim etmiş (mukadder eylemiş): Türk kavmi yok olmasın diye, millet olsun diye babam Elteriş hakanı, annem Elbilge hatunu Tanrı tepesinde tutup yukarı götürmüş. Babam hakan on yedi er ile dışarı çıkmış. Dışarıya yürüyor diye haber işidüp şehirdekiler dağa çıkmışlar, dağdakiler inmişler. Derlenüp yetmiş erkek olmuşlar. Tanrı güç verdiği için babam hakanın ordusu kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş...”<sup>118</sup>. Tanrının kağan ve karısını tepesinde tutup yukarı götürmesi, gökyüzüne çıktıklarını düşündürür. Orada kağan, tanrıdan güç alarak, aşağıda zafer kazanmıştır. Türklerin gökyüzüne, öteki çok tanrılı toplumlarda da görüldüğü gibi büyük bir önem verdikleri ve dinsel anlamlar yükledikleri anlaşılmaktadır. Kağanlar da bu önemli inançtan paylarına düşeni almışlardır. Gök tanrıdan kut, küç ve ülüg alan kağan kutsallık, savaşkanlık, üretkenlik niteliklerini kazanmıştır<sup>119</sup>. Çeviriler arasında farklılıklar nedeniyle Kağan tanrı, tanrının oğlu olarak kabul edilme de, gökyüzüyle olan ilişkisi

kağanın kutsal ve dinsel bir kimliğe sahip olduğunu gösterir. Hükümdarlara verilen “Iduk-Kut” unvanı da bu kutsal kimliğin göstergesidir. Donuk, bu unvanın “kutsal iktidar” anlamına geldiğini belirtir<sup>120</sup>. Kağanın dinsel görevleri hakkında ise kaynaklarda ayrıntılı bilgi olmamakla birlikte, yine de dinsel bir görevi yüklendiği anlaşılmaktadır. Ögel’e göre kağan baş rahiplik görevini üstlenmekteydi<sup>121</sup>. Divitçioğlu ise, ilk Kök Türk kağanlarının atakam olduklarını kabul etmekle birlikte daha sonraları kağanın rahiplik görevini sürdürdüğünü kuşku ile karşılamaktadır. Ancak tüm Kök Türk kağanlarının kutsal olduğu düşüncesindedir<sup>122</sup>.

Kutsal krallık anlayışı Budizme inanan Türklerde de görülmektedir. XI. yüzyılda yazılmış Budist bir Uygur şiirinde de kutsal bir hükümdardan söz edilmektedir:

*“...Aslı-esası temiz hükmet olan,  
Yükseklere çıkan tuğunu dikip,  
yanlış düşünceli yabancı düşmanları  
uzaklara kovup, kaçırmak suretiyle  
iç bakımından dürist hareketli,  
halkını, memleketini iyice koruyan  
Indraketudhvaja raja  
mukaddes hükümdarın önünde  
hürmetle eğilirim...”*<sup>123</sup>.

Tek tanrılı dinlerin kabulüyle birlikte tanrı-kralların ortadan kalktığı görülür. Ancak yine de tanrının inayetiyle kral olma inancı sürmüştür. Eski Ahid’de krallık ve saltanat hakkında ilginç bir bölüm yer alır. Bu bölümde Daniel’in gördüğü dört canavar anlatılmakta ve bu canavarların ne anlama geldiği açıklanmaktadır: “...Bu dört büyük canavar, yerden çıkacak dört kraldır. Fakat krallığı Yüce Olanın mukaddesleri alacaklardır, ve ebede kadar, ve ebetler ebedine kadar krallığı onlar edineceklerdir...”<sup>124</sup>. Hepsinden daha korkunç olan on boynuzlu canavar hakkında ise şöyle denmektedir: “...Şöyle dedi: Dördüncü canavar, yer üzerinde, bütün krallıklardan farklı olacak bütün yeri yutacak, ve onu çiğniyip parçalayan dördüncü bir krallık olacaktır. Ve on boynuz gelince, bu krallıktan on kral çıkacaktır; ve

onlardan sonra bir başkası çıkacak; ve öncekilere farklı olup üç kral düşürecektir. Ve Yüce Olanın karşı sözler söyleyecek, ve Yüce Olanın mukaddeslerini hırpalayacak; ve zamanları ve şeriatı değiştirmeye tasarlayacak; ve bir vakte ve vakitlere ve yarım vakte kadar onun eline verileceklerdir. Fakat mahkeme kurulacak, ve saltanatını sona kadar bitirip yok etmek için onu alacaklar. Ve krallık ve saltanat, ve bütün göklerin altındaki krallıkların büyüklüğü Yüce Olanın mukaddeslerinin kavmına verilecek; onun krallığı ebedi krallıktır, ve bütün saltanatlar ona kulluk edecekler, ve baş işeceklerdir...”<sup>125</sup>.

Eski Ahid’de Tanrı’nın krallık vermesinden ve geri almasından da sık sık söz edilir. Samuel kral Saul’e şöyle der: “...Rab kavmı üzerine, İsrail üzerine, kral olarak seni meshetmek için beni gönderdi; ve şimdi Rabbin sözlerini dinle...”<sup>126</sup>. Daha sonra ise Tanrı’nın şu sözleri söylediği anlatılır: “...Saulu kral ettiğime nadim oldum; çünkü artık arımdan döndü, ve sözlerimi tutmadı...”<sup>127</sup>. Tanrı’nın krallığı Saul’un elinden alıp Davud’a vermesi de Samuel’in ağzından şöyle anlatılır: “...Ve Rab benim vasıtlarla söylediğim gibi sana yaptı; ve Rab krallığı senin elinden kopardı, ve onu senin komşuna, Davuda verdi...”<sup>128</sup>. Tanrı’nın Davud’a verdiği krallık hakkında peygamber Natan aracılığı ile şu sözleri söylediği görülür: “... O benim ismime ev yapacaktır, ve krallığının tahtını ebediyen sabit kılacağım. Ben ona baba olacağım, ve o bana oğul olacaktır; eğer kötülük işlerse, onu insanlar değneğile, adam oğullarının vuruşları ile tedip edeceğim; fakat senin önünden kaldırdığım Sauldan inayetimi geri aldığım gibi ondan alınmayacaktır. Ve senin evin ve krallığın senin önünde ebediyen emniyette olacaktır; tahtın ebediyen sabit olacaktır...”<sup>129</sup>.

Tanrı’nın kıralla inayetinden şöyle söz edilir: “...Rab kralına büyük kurtuluşlar verir, Ve mesihine, Davuda, ve onun zürriyetine, Ebediyen inayet eder...”<sup>130</sup>. Tanrı’nın Hz. Süleyman’a öfkelenip, krallığı elinden alacağını söylediği de Eski Ahid’de anlatılır<sup>131</sup>.

Eski Ahid’de bir kral olarak kabul edilen Hz. Süleyman’ın tahtı şöyle anlatılmıştır: “...Ve kral fil dışından büyük bir taht yaptı, ve onu saf altınla kapladı. Tahtın altı basamağı vardı, ve arka taraftan tahtın başı yuvarlaktı; ve oturulacak yerde iki taraftan kollar vardı, ve kolların yanında iki aslan duruyordu. Ve altı basamak üzerinde iki tarafta on iki aslan duruyorlardı; hiç bir ülkede böyle şey yapılmamıştır...”<sup>132</sup>. Hz. Süleyman’ın tahtının yanına annesi Bat-şeba için bir taht koydurduğu ve onu sağında oturttuğu da Eski Ahid’de anlatılır<sup>133</sup>.

Hıristiyanlıkta ise, İncil’de Tanrı’dan krallık alınması gibi inançları göremiyoruz. Ancak yine de din, toplum üzerinde egemen bir güçtü, krallar da bu gücün etkisinden paylarını almaktaydılar. Ortaçağ Avrupası dinin ağır baskısı altındaydı. Kilisenin etkin gücü krallık üzerinde de egemendi. Kralların tahta çıkışlarında Katolik mezhebinin en yüksek dereceli din adamı olan papanın taç giydirmesi ve kutsaması gelenek haline gelmişti.

Türklerin İslamlığı kabulüyle birlikte, bazı eski inançlar yaşamaya ya da yeni din ile bağdaştırılmaya çalışılsa da İslamlığın ana koşulu olan “ Tanrı birdir, ondan başka tapınılacak yoktur, peygamber de onun resulüdür”<sup>134</sup> anlayışı kabul edilmiştir. Böyle bir anlayışta, hükümdarın kutsal kabul edilmesi söz konusu olamazdı. Ancak din, devletin üzerinde belirleyici bir rol oynuyordu. Bu rol hükümdarlık üzerinde de geçerliydi. Hz. Muhammed’in ölümünden sonra ortaya çıkan halifelik kurumu, İslamlığı kabul etmiş tüm toplumlar üzerinde egemendi. Hükümdarların halifeden biat almaları gelenek haline geldi. Tarihsel kaynaklarda Türk hükümdarlarıyla halifeler arasındaki ilişkiler yer alır.

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul’un halifeden biat almak için Bağdat’a gittiği, kendisine hil’at olarak yedi siyah cüppe giydirildiği, başına emame sarıldığı, altından bir toka, iki altın bilezik ve altın kınalı kılıç ile bir ahdname verildiğini biliyoruz<sup>135</sup>. El-Hüseyni ise Sultanın halifeyle arasının bozuk olduğunu, hiç düzelmediğini kaydeder<sup>136</sup>.

Halifeden biat almak geleneği Anadolu Selçukluları döneminde de sürmüştür. Ayrıca halifeler, Anadolu Selçuklu sultanlarına bazı unvanlar da vermişlerdir. Örneğin; Abbasi Halifesi II. Süleymanşah’a “es-Sultanül-Kahir” unvanını vermiştir<sup>137</sup>. Ayrıca Anadolu Selçukluları “sultan” unvanının yanı sıra “Rükneddin, İzzeddin, Gıyaseddin ve Alaeddin” gibi çeşitli lakaplar da almışlar ve kullanmışlardır. Bu lakaplar bazen “Rüknü’l-Dünya ve’l-Din” (Dinin ve dünyanın direği), “İzzü’l-Dünya ve’l-Din” (Dinin ve dünyanın izzeti), “Gıyasü’l-Dünya ve’l-Din” (Dinin ve dünyanın yardımcısı) ve “Alaü’l-Dünya ve’l-Din” şeklinde söylenmiştir<sup>138</sup>. Sultanların resmi unvanlarında ise dinsel kimliğini gösteren sözler yer almaz.

Osmanlı sultanlarının da ilk dönemlerde aynı sözcüklerle anıldığı görülür. Ankara’da 1375 tarihli bir kitabede “Melik-ül-adil-ül-gazi es-sultan gıyas-üd-dünya ve-d-din ebü-l-feth Murad Han ibn-i Orhan” sözcükleri yer alır<sup>139</sup>. Daha geç dönemde ise bu lakaplar biraz değişmiştir. Örneğin; Yıldırım Bayezid’dan “sultan üs Selatin zill ullallah-ı fil’arzin Sikenderi ruy-i zemin” diye söz edilir<sup>140</sup>. Topkapı Sarayı’nda Bab-ı Hümayun kitabesinde Fatih Sultan Mehmed’den hem “Allah’ın iki cihanda gölgesi” hem de “ iki ufuk arasında Allah’ın avni” diye söz edilmektedir<sup>141</sup>. Yavuz Sultan Selim’in 1517’de hilafeti ele geçirmesiyle birlikte Türk hükümdarları aynı zamanda tüm İslam dünyasının dinsel lideri olarak kabul edilen halifelik görevini de üstlenmişler ve son döneme kadar (1922) da halifelik makamını elde tutmuşlardır.

Osmanlı Sultanının aynı zamanda İslamlığın dinsel reisi konumunda olması, bazı dinsel görevler yüklenmesini gerektiriyordu. Ancak halifelik yalnızca dinsel bir makam değildi. Pakalın, bu konuda şunları söylemektedir: “...Bir de şu hakikat taayyün ediyor ki halifenin vazifesi, Papalık makamı hakkında efkara tebadür ettiği gibi, ruhani değil, belki ümmetlerin muamelatını tedvirve dini işlerine ait ahkamdan menfaatlerine en ziyade uygun



bulunanı mebhüs şartlar dairesinde kabul ve tenfiz eylemekten ibarettir. Demek oluyor ki İslamda halifenin vazifesi ruhlar üzerinde hüküm ve nüfuzunu icra etmek, sırf dünyevi olan teamül şüunu sahasından daha ileri giderek halkın meada taalluk eden ahval ve mukadderatı üzerinde tasaarruf iddiasında bulunmak değildir. Çünkü halife demek hakiki manasiyle Ahkam-ı İlahiyyeyi tenfize, ibadın maslahatlarını tedvir ve teşhiyete memur demektir...”<sup>142</sup>. Hilafet, saltanatla ve idare görevleriyle bağlantılı bir makamdı. Çünkü halife olan kişi, İslam dünyasında sözü geçen iktidar sahibi bir devletin de başında bulunurdu. Ayrıca İslamlığın Kur’an’da yer alan buyruklarını yerine getirmek zorundaydı. Pakalın, bunları şöyle sıralamıştır: “...Hilafetin teşhi’ hikmeti Müslümanlar arasında adaleti paydar etmek, şer’i hatları ve amme haklarını gözetmek, emn ü asayiş-i ihlal edecek hadiseler mani olmak için icap eden kuvveti tedarik eylemek, sair ümmetler tarafından vukuu muhtemel tecavüzlere set çekmek...”<sup>143</sup>.

Osmanlı sultanlarının hilafetin ele geçirilmesinden sonra aldıkları unvanlar ve lakaplarda bazı değişiklikler görülür. Örneğin; Sultan Selim Camii kitabesinde “...Sultan ül-Azam el ekrem Seyyidi Selatin-ül arab vel-acem malik ül berreyn velbahreyn hadimül haremeyn Üşşerifeyn essultan ibnüs-Sultan Sultan Selim Han İbnüs-Sultan Bayazıt Han İbnüs -Sultan Ebül-fetih Sultan Mehmet Han halledallahu mülkühu ve Sultane...” yazılmıştır<sup>144</sup>. “Hadim-ül-Haremeyn-iş-Şerifeyn” unvanı hakkında Pakalın, Mekke ve Medine’nin hadimi anlamındaki bu unvanın ilk kez Yavuz Sultan Selim tarafından kullanıldığını, sonraları diğer padişahların da kullandıklarını belirtir. Sultan Selim’in bu unvanı kullanma nedenini de şöyle açıklar: “...Sultan Selim (Halep)i fethettiği haftanın ilk cuma namazını Melik Zahir camiinde eda ederken Hatip hutbede (Malik-ül haremeyn-iş şerifeyn) suretinde adını anar anmaz Yavuz derhal yerinden kalkarak “Haremeyn’in maliki olmak ne haddimdir. Ben haremeyn’in hizmetkarı olmakla iftihar ederim” demek suretiyle tevazu eseri göstermiş ve bu tabir

ondan sonra hutbelerde o suretle zikrolunmuştur...”<sup>145</sup>.

Kanuni Sultan Süleyman ise, 1538’de Bender Kalesi üzerine koydurduğu kitabede şunları söylemektedir: “...Ben Allah’ın kuluyum ve bu cihan mülkünde sultanım, Allahın lutfiyle Muhammed ümmetinin başındayım. Allah’ın üstünlüğü ve Muhammed’in mucizeleri bana yoldaştır. Ben Mekke ve Medine’de adına hutbe okutan Süleyman’ım: Avrupa denizlerinde, Mağrib’te ve Hind’de donanmalar yürüten ben, Bağdat’a Şah, Bizans ülkelerine Kayser ve Mısır’a sultanım. Ben Macar kralının taç ve tahtını alıp bir mütevazi kuluna bağışlamış bir sultanım, Petru voyvoda baş kaldırdı ama atımın nalı onu toza kattı ve ben Boğdan ülkelerini fethettim...”<sup>146</sup>.

Tarihsel kaynaklarda da sultanların çeşitli adlarla anıldıkları görülür. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekaiyat adlı eserinde Sultan IV. Mehmed’den (1648-1687) söz ederken “...Ol sultan-ı azam ve hakan-ı mu’az-zam ba’is-i emn ü eman-ı alem, sebeb-i asayiş-i beni adem, Padişah-ı zamane, zıll-i Huda...”<sup>147</sup> sözcüklerini kullanmıştır.

Tek tanrılı dinlerin kabulüyle birlikte Tanrıkralların ortadan kalkmasına karşılık; hükümdarların yine de dinsel bir kimlik taşıdıkları anlaşılmaktadır. Taht da hükümdarın dinsel kimliğiyle bağlantılı olarak dinsel bir simge olmayı sürdürmektedir.

## Tahta Oturan Kutsal Kişiler

Gerek çok tanrılı gerekse tek tanrılı dinlere inanan toplumlarda tanrı veya tanrıların, peygamberlerin, havarilerin, azizlerin ve diğer kutsal kişilerin tahta oturdukları kabul edilir. Böylece tahtlar da kutsal, dinsel bir anlam kazanır.

Çok tanrılı dinlere inanan antik kültürlerle baktığımız zaman, baş tanrının ve diğer tanrıların, mitolojik kahramanların tahta oturduklarının düşünüldüğünü görüyoruz. İlginç olan bir durum ise, tanrılar panteonunun başındaki



4. Resim: "Lagaş Kralı Ur-Nanşı", Kabartma, İ.Ö. 2550-2500, Louvre Müzesi, Paris.



5. Resim: "Güneş Tanrı Şamaş", Alçak Kabartma, y. İ.Ö. 870, British Museum, Londra.

tanrının diğer "tanrıların kralı" olarak nitelenmesidir. Böylece tanrılaşan kralların aksine tanrıların krallaşması söz konusu olmaktadır.

Bu anlayışı dile getiren eski bir Sümer şiirinde baş tanrı Enlil'in göksel tahtından ve kiralığından söz edilmektedir:

"...Senin beyin saygı değerdir; kiral An ile göksel tahta oturur, Senin kralın, büyük dağ, baba Enlil'dir..."<sup>148</sup>.

Yine aynı tanrı için yazılmış bir ilahiden de öteki tanrıların ona itaat ettiklerini anlıyoruz:

"...Yüksekten bakan gözü ile memleketleri gözleyen, Kaldırılmış ışığı ile memleketin kalbini arayan, Geniş beyaz tahta, yüce tahta oturan Enlil, Prenslüğün, beyliğin, gücün yargısında dürüst olan, Yer tanrıları korku ile eğilirler Önünde, Gök tanrıları çökerler önünde..."<sup>149</sup>.

Betimlerde de tahta oturmuş tanrı ve tanrıçalar görülmektedir. Libasyon konulu bir levhada yarım arkalıklı bir taht üzerinde oturan tanrıyı görüyoruz (R. 4).

Babilliler de krallara yetki veren Tanrı Marduk'un tanrıların kralı olduğuna inanıyorlardı. Babil yaratılış efsanesinde Marduk'un öteki tanrılar tarafından kral seçilmesi ve tahta oturulması anlatılmıştır. Tanrılar ondan üstlendiği işi yürütebilecek güce sahip olduğunu gösterecek bir kanıt istemişlerdir. "...Ortalarına bir örtü yaydılar (gece göğünün yıldızlı örtüsü) senin sözünle dediler, yok olsun, gene senin sözünle görünsün, (güneşin geçmesi ile gece göğü gibi) Marduk konuşunca, örtü yok oldu, sonra gene göründü. Ve tanrılar bunu, işaretin yerini bulması sayınca, hoşnut oldular, biat ettiler ve açıkladılar, "Kral Marduk'tur". Tanrılar bundan sonra Marduk'a asa, taht, soylu krallık ve karşı konulmaz fırtına ihsan ettiler..."<sup>150</sup>.

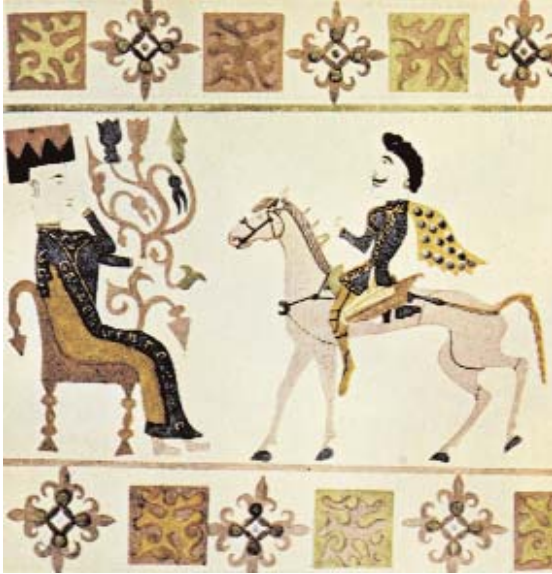
Betimlerde Babil'de ilk dönemlerden beri önemini koruyan Güneş Tanrı Şamaş tahta otururken gösterilmiştir (R.5).

Antik Yunan mitolojisinde de aynı inancı görüyoruz. Baş tanrı Zeus, göklerdeki<sup>151</sup> altın tahtında oturur<sup>152</sup>. Karısı Hera “altın tahtlı tanrıça” diye tanımlanır<sup>153</sup>. Kızı Artemis’ten de aynı biçimde söz edilir<sup>154</sup>. Şafak tanrıçası Eos da sık sık altın tahtlı tanrıça olarak anılır<sup>155</sup>. Antik Yunan mitolojisinde tanrı ve tanrıçaların yanı sıra tahta oturan kahramanlardan biri de Odysseus’tur. Tanrıça Kalypso onu bir mağarada Hermesias’ın tahtına oturtur<sup>156</sup>.

Hindistan’da da Vedik Çağda (İ.Ö.y.1500-500) tanrıların kralı olarak İndra kabul ediliyordu. Onun için yazılmış bir ilahide şöyle denmektedir:

“...Eğer ben, İndra, senin gibi,  
Bütün her şeyin tek efendisi olsaydım,  
Beni öven şarkıcı hiç ineksiz kalmazdı...”<sup>157</sup>.

Türklerin eski dinlerinin çok tanrılı olduğu yolunda değişik fikirler ileri sürülmüştür. Turan, Türk şamanlığında çoktanrıcılığın gereği olarak bir Tengriler topluluğu (panteon) olduğunu, ilk dönemlerden sonra bu Tanrılar içerisinde en büyüğünün Gök Tengri olduğuna inanıldığını ve böylece tek bir Tengri anlayışının doğmaya başladığını ileri sürmekte-



6., Resim: “Toprak Tanrıçası”, Pazyrik Örtüsü’nden detay, İ.Ö. 200-100, Hermitage, Leningrad.



7. Resim: “Tahtta Oturan Buda”, Duvar Resmi, y. 650, Staatliche Museen, Berlin.

dir<sup>158</sup>. Şaman inancına göre evrenin gök, yeryüzü ve yeraltı olmak üzere üç bölümden oluştuğunu, en büyük tanrı olan Ülgen’in gökyüzünde, korkunç bir tanrı olduğu düşünülen Erlik’in de yeraltında oturduğuna inanıldığını söyler<sup>159</sup>. Kafesoğlu ise, şamanlığın dinden çok sihir karakteri taşıdığını, tanrı ve yer-su inançlarıyla bir ilgisi olmadığını düşünmektedir<sup>160</sup>. Altay Şamanlığı üzerine araştırmalar yapan Anohin, tanrı ve ruhları da sınıflamıştır. Ona göre; “Tös” denilen ruhlar kendi aralarında arutös ve karatös olarak ikiye ayrılırlar. Bir de yaratılmış nesne, mahluk anlamına gelen “yayan neme” denilen ruhlar vardır. Bunlar da aruneme, karaneme olarak ikiye ayrılırlar<sup>161</sup>. Aru tös olarak kabul edilen Ülgen’in ay, güneş ve yıldızlardan yukarıda yaşadığına, altın kapılı sarayı (örgö) ve altın tahtı (altın şiree) olduğuna inanılır. Dualarda ona “Parlak Hakan” (Ayas Kaan) diye hitap edilmesi kralasal kimliğini kanıtlar<sup>162</sup>. Ayrıca oğullarına da kaan dendiği görülür<sup>163</sup>.

Öteki kültürlerde olduğu gibi Türkler de tahtta oturan tanrı ve tanrıçalarını betimlemişlerdir. Beşinci Pazırık kurganında bulunmuş olan bir keçe örtünün üzerinde tahta oturmuş bir figür ile karşısında duran bir atlı figür

görülür (R. 6). Tahtta oturan figürün bir toprak tanrıçası olduğu düşünülmektedir<sup>164</sup>.

Budizmde ise daha ilginç bir durum görülür. Soylu bir prens olan Buda, krallık nimetlerini terkederek bir din kurduğu halde betimlerde tahta otururken gösterilmiştir (R. 7). Buda'nın yedi günlük süreler boyunca tahtta oturarak bir çok biçimlere girdiği anlatılır. "...Tanrılar gökten çiçekler attılar ve Buda, taht üstünde, bir palmiye ağacının yedi kat yüksekliğine kadar yükseldi...üçüncü yedi günde gözleri kapalı oturdu. Yedi günlük dördüncü sürede tahtında dikiliyor ve bir çok biçime giriyordu..."<sup>165</sup>.

Budist düşünceye göre, iyi kullara da mükafat olarak taht verildiğini görüyoruz: "... En yüksek kategoride, tüm yaşamı boyunca gerçek sevecenliği (karuna) uygulamış, kimseyi incitmemiş ve bütün ahlaki kuralları tam olarak yerine getirmiş biri öldüğünde Amitabha ona iki yanında iki büyük Bodhisattvayla parlak bir ışık olarak görünür; solunda Avalokiteşvara, sağında Mahasthama vardır. Sayısız tarihsel Buda her yanda şarkılar söylemektedir; keşişler, dindarlar, sayısız tanrılar ve bir çok mücevherden saray vardır. İki büyük Bodhisattva müteveffaya elmas bir taht sunarlar; herkes hoşgeldin demek için elini uzatır; Buda Amitabha ışıklardan gövdesini gönderir ve bütün bunları gören ve neşeye kendisini elmas tahta bırakan müteveffa büyük bir alayla Kut-sama Ülkesine götürülür..."<sup>166</sup>

XI. yüzyılda yazılmış budist bir Uygur şiirinde ise, yine tanrıların hükümdarından söz edilmektedir:

*"...her vakit ve her yerde düşünüp seven,  
onların unutmayan melce ve ümidi,  
büyük nüfuz edici Smrti-Sri adlı  
ilahlar hükümdarı önünde hürmetle  
eğilirim..."*<sup>167</sup>

Tek tanrılı dinlerde de çok tanrılı dinlerdeki gibi Tanrı'nın krallığına inanılır. Tanrı'nın krallığından Eski Ahid'de şöyle söz edilir: "...O zaman kiral Darius bütün dünyada oturan bütün kavmlara, milletlere ve dillere yazdı: Selametiniz çok olsun! Ferman ediyorum ki, bütün krallığım ülkesi içinde bulunan insanlar,

Danielin Allahından titresinler ve korksunlar; çünkü o hay Allah'tır, ve ebetlerce kaimdir, ve yıkılmıyacak krallık onun krallığıdır, ve saltanatı sona kadar sürer..."<sup>168</sup>.

Tanrı'nın kral olduğundan ise şöyle söz edilir: "... Ve Ammon oğullarının kralı Nakaşın üzerinize geldiğini gördüğünüz zaman, Allahınız Rab size kral iken bana; Hayır, fakat bir kral üzerimize krallık edecek, dediniz. Ve şimdi, işte, seçtiğiniz ve dilediğiniz kral! ve işte, Rab üzerinize bir kral koydu..."<sup>169</sup>.

Eski Ahid'te Tanrı'nın tahtından ise şöyle söz edilir: "... Kral Uzziyanın öldüğü yıl, Rabbi yüce ve yüksek bir taht üzerinde oturmakta gördüm; ve etekleri mabedi dolduruyordu. Kendisinden yukarıda serafılar duruyordu; her birinin altı kanadı vardı; ikisile yüzünü örtüyor, ve ikisile uçuyordu. Ve biri obirine çağırıp diyordu: Orduların Rabbi kuddustur, kuddustur; bütün dünya onun izzetile dolu..."<sup>170</sup>. Eski Ahid'de yer alan Daniel'in rüyetinde de Tanrı'nın tahtından söz edilir: "...Tahtlar kuruluncuya kadar, ve Günleri eski olan oturuncuya kadar baktım; esvabı kar gibi ak ve başımın saçı temiz yapacağı gibi idi; tahtı ateş alevleri, ve tekerlekleri yanar ateşti..."<sup>171</sup>. Bu tekerlekli ve ateşler çıkaran tahttan Hezekiel de söz eder: "... Ve baktım, ve işte, kerubilerin başı üzerindeki gök kubbede, gök yakut taşı gibi, bir taht benzeyişinin görünüşü gibi bir şey onların üzerinde göründü. Ve ketenler giyinmiş adama söyliyip dedi: Kerubinin altına dönen tekerleklerin arasına gir de, kerubiler arasından iki avucunu ateş közleri ile doldur, ve şehir üzerine saç. Ve gözümün önünde girdi..."<sup>172</sup>. Tekerlekler ise şöyle tarif edilmektedir: "... Ve baktım, ve işte, kerubilerin yanında dört tekerlek vardı, her kerubinin yanında bir tekerlek; ve tekerleklerin görünüşü gök zümrüt taşı gibi idi. Ve onların görünüşüne gelince, dördünün de benzeyişi birdi, sanki tekerlek içinde tekerlek varmış gibi. Yürüdükleri zaman dört yanlarına gidiyorlardı; yürürken dönmiyorlardı, ancak baş nereye yönelirse onun ardınca gidiyorlardı; yürürken dönmiyorlardı. Ve bütün bedenleri ve sırtları ve elleri ve kanatları ve tekerlekler,

dördünün de tekerlekleri çepeçevre gözlerle dolu idi. Tekerlekler ise, ben iştirken onlara dönen tekerlekler diye çağrıldı. Ve her birinin dört yüzü vardı; birinci yüz kerubi yüzü idi, ve ikinci yüz insan yüzü, ve üçüncüsü aslan yüzü, ve dördüncüsü kartal yüzü...”<sup>173</sup>.

Hristiyanlıkta da taht Tanrı'ya, İsa'ya, kutsal kişilere ve yüksek rütbeli din adamlarına özgü bir nesne olarak ele alınmıştır. Hem İncil'de hem de betimlerde tahta oturanlar belirlenmiştir. Ayrıca Tanrı'nın Krallığı'ndan İncil'de “göklerin melekutu” diye sık sık söz edilir. Göklerin melekutunu önce haber veren Vaftizci Yahya'dır: “...O günlerde Vaftizci Yahya:Tövbe edin, çünkü göklerin melekutu yakındır, diye Yahudiye çölünde vazederek meydana çıktı...”<sup>174</sup>. İsa'nın kendisini dinlemeye gelen kalabalığa şöyle dediği anlatılır:

“...İmdi siz şöyle dua edin:  
Ey göklerde olan Babamız,  
İsmin mukaddes olsun;  
Melekutun gelsin;  
Gökte olduğu gibi yerde de senin iraden  
olsun;...”<sup>175</sup>.

Yuhanna'nın vahyinde ise, kıyamet gününde Tanrı'nın ve İsa'nın krallığından söz edilir: “...Ve yedinci melek boru çaldı ve: Dünyanın krallığı Rabbimizin ve onun Mesihinin oldu; ve ebetler ebedince saltanat sürecektir, diyerek gökte büyük sesler oldu...”<sup>176</sup>.

Tanrı'nın tahtından İncil'de şöyle söz edilir: “...Fakat ben size derim: Hiç and etmeyin; ne gök üzerine, çünkü o Allahın tahtıdır; ne yer üzerine, çünkü onun ayaklarının basamağıdır; ne de Yeruşalim üzerine, çünkü o, büyük kralın şehridir...”<sup>177</sup>. Yuhanna'nın vahyinde ise, Tanrı'nın ve Hz. Muhammed'den önceki yirmi dört peygamberin tahtlarının gökyüzünde olduğu anlatılır: “...Hemen Ruhta oldum, ve işte, gökte bir taht konulmuş, ve taht üzerinde bir oturan vardı, ve oturan görünüşte yeşim ve kırmızı akik taşına benzerdi, ve tahtın çevresinde görünüşte zümrüde benzer bir alaimisema vardı. Ve tahtın etrafında yirmi dört taht; ve tahtlar üzerinde oturan, başları üzerinde altın taçlar ve beyaz esvaplar giyinmiş yirmi dört ihtiyar vardı. Ve tahttan şimşekler ve sesler ve gök gürlemeleri çıkıyordu. Ve tahtın önünde yanan yedi ateş meşalesi vardı, onlar Allahın yedi ruhudur. Ve tahtın önünde billura benzer sanki camdan bir deniz; ve tahtın önünde ve



8. Resim  
Jan Van Eyck, “Tahtta Oturan Tanrı”, Gent Altarı'ndan detay, ahşap üzerine yağlıboya, y. 1432, Saint-Bavon Katedrali, Gent.



9. Resim: "Tahtta Oturan İsa", Minyatür, 1028-1072, Bib. Nat. lat.8878, fol.215, Bibliotheque Nationale, Paris.

tahtın etrafında önden ve arkadan gözlerle dolu dört canlı mahluk vardı..."<sup>178</sup>. Tanrının tahtının gök gürlmeleri ve şimşekler çıkarılması, Hristiyanlıktan önceki dönemin inançlarından izler taşır. Fırtına, şimşek, yıldırım gibi doğa olayları çok tanrılı dinlerde de tanrısal belirtiler sayılmış, antik Yunan mitolojisindeki baş tanrı Zeus gibi, tanrıların yıldırımlar yollayarak insanları cezalandırdıkları düşünülmüştür.

Hristiyan ikonografisinde Tanrı'yı tahtta otururken gösteren betimler enderdir. Van Eyck'in ünlü yapıtı Gent Altarı'nda açık panoların orta bölümünde tahtta otururken betimlenmiş figür, Tanrı'dır (R. 8). Bu figürün ele alınışı, İsa mı, yoksa Tanrı mı olduğu konusunda tartışmaya açıktır. Ancak elbisesinin üstündeki işlemeli kuşakta yer alan "SABAOTH" sözcüğü, Eski Ahid'de geçen Tanrı'nın adlarından biridir<sup>179</sup>.

Tahtta oturan Tanrı betimlerinin ender olmasına karşılık, İsa'yı tahtta otururken gösteren betimler çok sayıdadır. İncil'de İsa'nın tahtı, Meryem'e onu doğuracağını müjdeleyen melek tarafından anlatılır: "...O büyük olacak,

ona Yüce Allahın Oğlu denecek; Rab Allah ona babası Davudun tahtını verecek; Yakubun evi üzerinde ebediyen saltanat sürecek; ve onun melekutuna hiç son olmayacaktır..."<sup>180</sup>. İsa'nın Tanrı'nın tahtının sağında oturduğu kabul edilir: "...o, önüne konulan sevinç uğruna utancı hiçe sayıp haça tahammül etti, ve Allahın tahtının sağında oturdu..."<sup>181</sup>.

Hristiyanlıkta konumuz açısından ilginç bir durum da Hz.İsa'nın Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilmesidir. Markos İncili şöyle başlar: "...Allahın oğlu, İsa Mesihin incilinin Başlangıcı..."<sup>182</sup>. İncil'de, Petrus'u su üzerinde yürüten İsa'ya olaya şahit olanların "Gerçek sen Allah'ın oğlusun" diyerek tapındıkları anlatılır<sup>183</sup>. İsa havarilere kendisinin kim olduğunu sorar. Petrus, ona "Sen hay olan Allahın oğlu, Mesihsin"<sup>184</sup> yanıtını verir. Çok tanrılı dinlere inanan bazı toplumlarda kralın tanrının oğlu olduğuna inanıldığını görmüştük. Hristiyanlıkta da İsa bir "kral gibi" tanrının oğlu olarak kabul edilmektedir. İsa'nın krallığı konusunda ise İncil'de şu sözler vardır: "...Zira Allah dünyayı öyle sevdi ki, biricik oğlunu verdi;ta ki, ona iman eden her adam helak olmasın, ancak ebedi hayatı olsun. Çünkü Allah dünyaya hük-



10. Resim: "Tahtta Oturan İsa", Kabartma, 1083-1089, St. Radegonde Kilisesi, Poitiers.



11. Resim: "Tahtta Oturan Meryem", Mozaik, 6. yy. sonu, San Apollinare Nuovo Kilisesi, Ravenna.

metsin diye değil, ancak dünya onun ile kurtulsun diye, Oğlunu dünyaya gönderdi..."<sup>185</sup>.

Hükümdarlık konusunda çelişik görünen bir başka ifade de şöyledir: "...Çünkü baba hiç kimseye hükmetmez, fakat bütün hükmü Oğula vermiştir, ta ki, hepsi Babaya hürmet ettikleri gibi, Oğula hürmet etsinler. Oğula hürmet etmeyen, onu gönderen Babaya hürmet etmez..."<sup>186</sup>. İsa'nın ele geçirilince kendisiyle "Yahudilerin kralı" diye alay edildiği İncil'de anlatılır<sup>187</sup>. İsa, kral olup olmadığını soran Pilatus'a şöyle der: "...Benim krallığım bu dünyadan değildir; eğer benim krallığım bu dünyadan olsaydı, Yahudiler eline verilmeyeyim diye hizmetçilerim uğraşırlardı; fakat şimdi benim krallığım buradan değildir. Pilatus da ona dedi: Öyle ise, sen kral mısın? İsa cevap verdi: Kral olduğumu sen diyorsun..."<sup>188</sup>.

Önceleri Yunan mitolojisinde Zeus'un unvanı olan<sup>189</sup> ve daha sonra Bizans döneminde Ortodokslarca İsa'ya verilen "pantokrator" unvanı da İsa'nın herşeyin hakimi olduğunu vurgulayan bir unvandır.<sup>190</sup>



12. Resim: "Tahtta Oturan Meryem", Törens el Haç, 12. yy., Matzkharichi (svanetia), Georgia.



13. Resim: "Tahtta Oturan Meryem", Röleker, Grado.

sade bir tahtta otururken görüyoruz (R. 9). Poitiers'de St. Radegonde Kilisesi'nde bulunan bir kabartmada da İsa, iki yanında yuvarlak topuzları bulunan yarım arkalıklı bir taht üzerinde otururken gösterilmiştir (R.10).

İncil'de Meryem'in tahta oturmasından hiç söz edilmemesine karşılık, betimlerde çok sayıda tahta oturmuş Meryem figürü görülür. Bu betimlerde Meryem'in kucığında çocuk İsa ile birlikte tahtta oturması dikkati çeker. Meryem'in tahta oturtulmasının, Bizans döneminde kabul edilen "Theotokos" yani Tanrı annesi unvanıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Roma'daki Commodilla Katakombu'nun duvar resimlerinden birinde Meryem ve çocuk İsa görkemli bir taht üzerinde otururken gösterilmiştir (R.11). 12. yüzyıla ait gümüşten yapılmış törensel bir haç üzerinde Meryem ve kucığında çocuk İsa'yı arkalıksız basit bir tahtta otururken görüyoruz (R.12). Grado'daki bir röleker üzerinde ise, Meryem ve çocuk İsa tahtta otururken gösterilmiştir. Ancak burada Meryem'in bir elinde haç biçiminde sonlanan uzun bir asa tuttuğu, öteki elini ise hükümdarvari bir pozda dizine dayadığı görülür (R.13).

İncil'de havarilerin de tahta oturacağından söz edilir: "... İsa da onlara dedi: Doğrusu size



14. Resim: "İncil Yazarı St. Mark", Minyatür, 10. yy. sonu, York İncili, York Minster Library, Add. MS. 1, York.



15. Resim: "İncil Yazarı St. Matthew", Minyatür, y. 1020, MS.B.10.4, Trin. Coll., Cambridge.

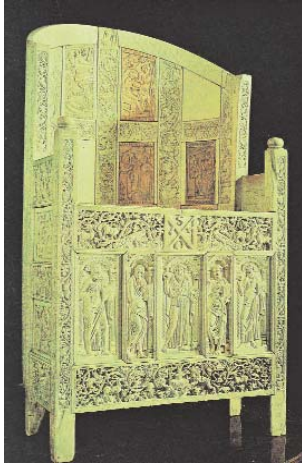


derim: İnsanoğlu her şeyin yenilenmesinde, izzetimin tahtına oturacağı zaman, siz ki benim ardımca gelenlersiniz, siz de İsrailin on iki sıptına hükmederek on iki taht üzerine oturacaksınız...”<sup>191</sup>. Luka İncilinde ise daha farklı bir anlatım görülür: “...ve Babam bana melekut tahsis ettiği gibi, ben de melekutumda soframda yiyesiniz ve içesiniz, ve İsrailin on iki sıptına hükmederek tahtlar üzerinde oturasınız diye size bir melekut tahsis ediyorum...”<sup>192</sup>. Betimlerde özellikle İncil yazarlarını tahtlar üzerinde otururken görüyoruz. York İncili’nden bir sayfada St. Mark’ı incilini yazarken arkalıksız bir taht üzerinde görüyoruz (R.14). Bir başka İncil sayfasında ise, St. Matthew’u oldukça gösterişli baldaken biçimli bir tahtta otururken görüyoruz (R.15).

İncil’de şeytanın tahtından da söz edilmiştir: “...Ve Bergamada olan kilisenin meleşine yaz: İki ağızlı keskin kılıcı olan şu şeyleri diyor: Nerede oturduğunu bilirim; Şeytanın tahtı oradadır; ve ismimi sıkı tutuyorsun, ve aranızda, Şeytanın oturduğu yerde, öldürülen sadık şahidim Antipasın günlerinde bile, bana olan imanını inkar etmedin...”<sup>193</sup>. Şeytandan İncil’de “büyük ejder” diye söz edilir<sup>194</sup>. Kıyamet gününde Allahın gazabının yedi tasının melekler tarafından dökülmesi anlatılır<sup>195</sup>. Bu taslardan birinin de canavarın

tahtına döküldüğü anlatılır: “...Ve beşincisi tasını canavarın tahtı üzerine boşalttı; ve onun krallığı karanlık oldu; ve acıdan dillerini ısırıldılar...”<sup>196</sup>.

Hristiyanlıkta kutsal kişilerin yanı sıra, ruhban sınıfının da tahta oturduğunu görüyoruz. Yüksek rütbeli bir din adamı olan piskoposlar için katedra adı verilen



16. Resim: Maximianus Katedrası, Ahşap üzerine fildişi kaplı, 546-550, Museo Archivescovile, Vatikan.



17. Resim: Maximianus Katedrası’ndan detay, Museo Archivescovile, Vatikan.

koltuklar yapılıyordu. Katedra antik dönemde öğretmen iskemlesiydi ve ismini buradan almıştır<sup>197</sup>. Ancak biçim olarak Grek katedrasından değil, tahttan alınmışlardır<sup>198</sup>. Piskoposun kilisesi olan katedral sözcüğü de katedradan türetilmiştir<sup>199</sup>. Katedra, kilisede apsisin ortasında “synthronon” un üstünde durur, piskopos tarafından tören sırasında ve erken dönemde vaaz verirken kullanılırdı<sup>200</sup>. Synthronon’da katedra üzerinde oturan piskopos simgesel olarak havarileri arasındaki İsa’yı canlandırır<sup>201</sup>. Erken Hristiyan katedralarının örnekleri Yugoslavya Parenzo’ (Porec) da Eufasiana Bazilikası’nda ve Roma’da S. Sabina’da korunmaktadır<sup>202</sup>. 6. yüzyılın ortasına ait olan Ravennalı Maximianus’un katedrası en çok tanınan ve tartışılan örnektir (R. 16, 17) (Kat. No. 3). San Peter Katedrası ise daha yalın bir koltuk tipindedir (R. 18). Romanesk dönemin önemli katedraları S. Clemente, S. Balbino, S. Lorenzo fuori le Mura ve Roma’daki S. Sabino ile Anagni’deki Vassalletto’nun yaptığı katedradır. Gotik dönemden de bir kaç katedra



18. Resim: St. Peter Katedrali, Ahşap, 870-875, Vatikan Bazilikası, Roma.

kalmıştır. St. John Lateran Manastırı'ndaki Nicholas IV (1288-92) Katedrali dikkate değerdir. Geç Rönesans katedrallerinin bir örneği ise Roma Via da S. Maria'da St. Robert Bellarmine'nin Katedralidir.<sup>203</sup>

İslam'da da tahtın Tanrı'ya özgü bir kavram olduğunu görüyoruz. Bakara suresinde yer alan ve Ayet'ül Kürsi olarak bilinen ayette "... O'nun kürsisi, bütün gökleri ve yeri kucaklamıştır..."<sup>204</sup> denmektedir. Bu ayetin ilahi saltanatın ve hükümdarlığın son derece açık ve özet bir anlatımı olduğu ileri sürülmüştür.<sup>205</sup> Ancak buradaki kürsi sözcüğü bir oturma yeri ya da taht olarak değil, "göklerde ve yerde görünen bütün maddelerin, kuvvetlerin kaynaşıp durduğu mutlak bir boyut"<sup>206</sup> olarak düşünülmüştür. Kürsi sözcüğü Kur'an-ı Kerim'de başka surelerde de geçmektedir. Örneğin; Sad suresinde "...Andolsun ki Süleyman'ı imtihan da ettik ve tahtının üzerine bir ceset bıraktık. Sonra tekrar tövbe ile önceki

haline döndü..."<sup>207</sup> diye çevrilen ayette taht sözcüğünün kürsi ile karşılandığı görülür.<sup>208</sup>

Tanrı'nın tahtından söz edilirken kullanılan bir başka sözcük de arş sözcüğüdür. A'raf Suresinde "...Şüphesiz Rabb'iniz Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arş üzerine hükümler oldu. O, geceyi durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örter; güneş, ay ve yıldızlar emrine amadedir. İyi biliniz ki yaratma ve emir O'nundur. Alemlerin Rabb'i olan Allah ne yücedir..." denilmiştir.<sup>209</sup> Burada geçen arş sözcüğünün taht anlamının dışında daha geniş bir anlamda ele alınması gerektiği tefsircilerce ileri sürülmektedir.<sup>210</sup> Bir başka surede de "...Yedi kat göklerin Rabbi, azametli Arş'ın Rabbi kimdir? diye sor..."<sup>211</sup> denilmiştir. Buruc Suresinde de "...Bununla beraber çok bağışlayandır, çok severdir. Arşın sahibidir, yücedir..."<sup>212</sup> denilmiştir. Hud suresinde de arşın su üzerinde olduğundan söz edilir: "... O, öyle bir Allah'dır ki, hanginizin daha güzel amel işleyeceğini imtihan etmek için gökleri ve yeri altı günde yarattı. Arş'ı da su üstündeydi. Onlara "öldükten sonra tekrar dirileceksiniz" dersin, o kafirler de kesinlikle sana: "Bu apaçık bir sihir den başka bir şey değildir" diyecekler..."<sup>213</sup>. Tanrı'nın tahtının daha somut bir biçimde ifade edildiği de görülür: "...Meleklerin de arşın etrafını kuşatarak, Rablerine hamd ile tesbih ettiklerini görürsün. Artık halk arasında hak ile hüküm icra edilip "alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" denilmektedir..."<sup>214</sup>. Başka bir surede de "...Arş'ı taşıyanlar ve onun etrafındakiler, Rablerinin hamdiyle tesbih ederler ve O'na inanırlar..." denilmiştir.<sup>215</sup>

Kur'an'da taht ayrıca bir cennet mükafatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Saffat suresinde cennette karşılıklı tahtlar üzerinde oturan kullardan söz edilir.<sup>216</sup> Burada taht sözcüğü serir biçiminde geçmektedir.<sup>217</sup> Tur suresinde de günahlardan korunanların cennetteki serirlere yaslandığından söz edilmektedir.<sup>218</sup> Vakıa suresinde de kıyamet gününden sonra mevdune (cevherlerle işlenmiş, murassa) serirlere oturanlardan söz edilmiştir.<sup>219</sup> Gaşiye suresinde de cennetteki serirlerden söz edilmiştir.<sup>220</sup>

Kur'an-ı Kerim'de taht karşılığı kullanılan sözcüklerden biri de "erike" dir<sup>221</sup>. Bu sözcük gelin çadırı için süslenmiş taht; serir, yaslanacak şey diye çevrilmiştir<sup>222</sup>. Kur'an-ı Kerim'de üç surede geçmektedir. Kehf suresinde "...İşte onlara Adn cennetleri vardır; altlarından ırmaklar akar, orada altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipeklerden yeşil elbiseler giyerek koltuklar üzerine dayanıp kurulacaklar. O ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!..."<sup>223</sup> denilmiştir. Yasin suresinde "...Gerçekten cennetlik olanlar bugün bir meşguliyet içinde zevk etmektedirler. Kendileri ve eşleri gölgelerde koltuklar üzerine kurulmuşlardır..."<sup>224</sup> denilmiştir. Mutaffifin suresinde de "...Haberiniz olsun ki, iyiler nimet içindedir. Tahtlar üzerinde etrafa bakarlar..."<sup>225</sup> ve "...İşte bugün de inananlar kafirlere gülecek. Koltuklar üzerinde etrafa bakacaklar..."<sup>226</sup> denilmiştir.

Kur'an'da ayrıca Hz.Süleyman'ın, Yusuf'un ve Sebe Melikesinin tahtlarından da söz edilmektedir. Neml Suresinde Hühüd kuşunun Hz. Süleyman'a Sebe Melikesinin büyük bir tahta sahip olduğunu haber verdiği anlatılır<sup>227</sup>. Yine aynı surede Hz.Süleyman'ın Melike'nin tahtını getirttiği ve onu değiştirerek, Melike'ye "senin tahtın da böyle mi" dediği ve onun da "Tıpkı o! Zaten bize daha önce bilgi verilmiş ve biz teslimiyet göstermiştik" dediği anlatılır<sup>228</sup>.

Yusuf Suresi'nde de Hz. Yusuf'un annesiyle babasını yüksek bir taht üzerine oturttuğu anlatılır<sup>229</sup>. Kur'an-ı Kerim'de tahta oturanların böylece belirlenmesinden başka, İncil'de olduğu gibi peygamberin tahta oturduğundan söz edilmez. Ancak daha sonraları yazılan dinsel eserlerde örneğin; Mevlid'de Hz. Muhammed'den "Sultan"<sup>230</sup>, "Şah"<sup>231</sup>, "Padişah"<sup>232</sup> diye söz edildiği görülür. Aynı eserde Mirac gecesi Peygamberin "Arş u kürsi'yi" gördüğü de anlatılır<sup>233</sup>.

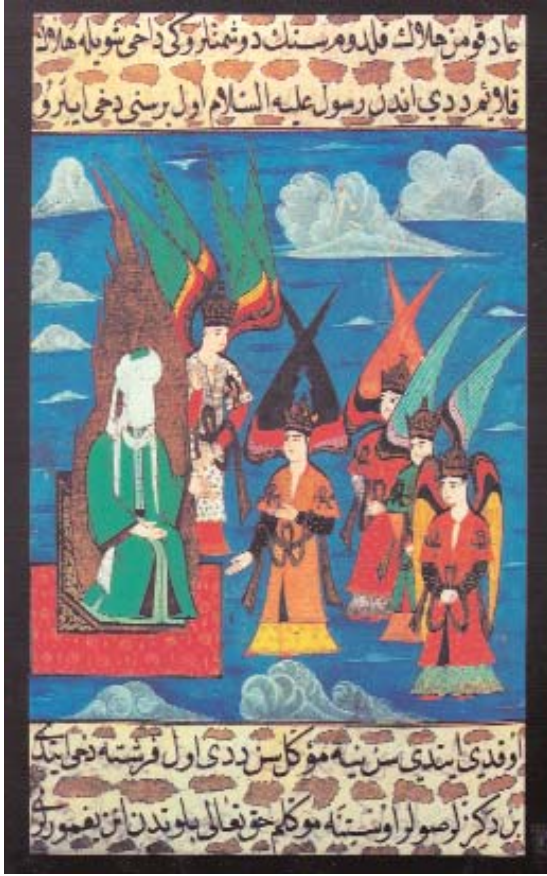
İran Şiilerine ait Umm el Kitab adlı bir metinde ise, ilginç bir anlatım yer alır: "...Tanrı



19. Resim: "Tahtta Oturan Hz. Muhammed", Minyatür, 13. yy., Varka ve Gülşah Mesnevi, H. 841, y. 69b, TKSM, İstanbul.

maddi dünyayı yaratırken insanlarla bir ahit yaptı, kendilerine Cenneti göstereceğini diye dua ettiler. Onlara, milyonlarca değişik renkte titrek ışıklarla bezenmiş birini gösterdi. Tahtta oturmuş, başında taç, kulaklarında küpeler, kuşağından çektiği kılıcı tutan bir varlıktı bu. Işınımı bütün bahçeyi aydınlatıyordu. İnsanlar onun kim olduğunu sorduklarında, onlara bu formun Fatma'nın cennetteki şekli olduğu söylendi. Taç Muhammed'di, küpeler Hasan ve Hüseyin, kılıç Ali'ydi; ve tahtı, Yönetim Koltuğu, Tanrının, en yüce olanın kaldığı yeri..."<sup>234</sup>.

İslam düşüncesinde görülen bu simgesel anlatımlar, peygamberin yaşadığı dönemde değil, ama daha sonra kralial bir kimlik kazandığını gösterir. Nitekim bazı geç tarihli Türk minyatürlerinde tahtta oturan Hz. Muhammed betimlenmiştir. Örneğin; 14. yüzyıla ait bir mesnevi olan Varka ve Gülşah'ta yer alan bir minyatürde tahtında oturan Hz. Muhammed'i görüyoruz (R.19). Daha geç tarihli olan Siyer-i Nebi'de de bir kaç minyatürde Hz. Muhammed'in değişik tahtlar üzerinde betimlendiği görülür (R. 20, 21). Ayrıca peygamberin zamanında minberin işlevini de göz ardı etmemek gerekir. Minber sözcüğü Arapça "nebr" yani kaldırmak sözcüğünden türemiştir<sup>235</sup>. İlk zamanlarda minberin mimari bir öge durumunda olmadığını biliyoruz. Peygamberin hicretin 7. yılında üzerinde halka



20. Resim: Tahtta Oturan Hz. Muhammed", Mînyatür, Sîyer-i Nebi, TKSM, İstanbul.

vaaz verdiği minberini yaptırdığı, bu minberin iki basamağı ve bir de oturacak yeri (makad) olduğu bilinir. Diez, bu bilgilere dayanarak minberin başlangıçta yüksek bir kürsü veya taht olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca peygamberin ölümünü takip eden sabah Hz. Ebubekir'in törenle peygamberin minberine çıktığını sonraki halifelerin de bu geleneğe uyduklarını valilerin de göreve başladıkları ve ayrıldıkları zaman minbere çıkmayı adet edindiklerini belirtir. Ona göre minberin eski dönemlerde ibadetle ilişkisi yoktu, divan toplantılarında hükümdar buraya çıkar otururdu. Minberin dinsel işlev kazanması Emevi saltanatının sonlarında gerçekleşmiştir. Mısır'da H. 132 yılında tüm eyalet camilerine birer minber konulmuş, öteki İslam ülkelerinde de aşağı yukarı aynı zamanlarda camilere minber yerleştirilmiştir<sup>236</sup>. İbni Haldun, Mısır'da Amr

bin El As'ın minber yaptırdığını duyduğunda Hz. Ömer'in ona mektup yazdığını ve "...senin minber yaptırdığını ve bu minberin üzerine çıkararak Müslümanların enseleri üzerinde yükselmekte olduğunu işittim. Kendin ayakta önde durarak, Müslümanların ökçenin arkasında durmaları sana yetmez miydi? Senden bu minberi parçalamamı kat'i olarak isterim..."<sup>237</sup> dediğini kaydeder.

Minberin erken dönemlerde taht gibi statü belirten bir simge olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bugünkü merdivenli minberlerin tipolojik olarak basamaklarla çıkılan taht biçimlerine benzer olduğu düşünülebilir. Basamakların sayısının simgesel bir özellik taşıdığı da görülür. Örneğin; minberin dokuz basamaklı olması (minber-i nüh paye) dokuz felek üzerindeki Tanrı'nın tahtını simgeler<sup>238</sup>. Minberin bölümlerinden birinin taht olarak adlandırılması<sup>239</sup> da minber-taht ilişkisinin varlığına işaret eder.

İslam'da tahtın kullanımına ilişkin başka örnekler de vardır. Örneğin; Bektaşî Tarikatı'nda "taht-ı Muhammed" denilen basamaklı kürsünün işlevi oturma yeri değil, üzerine numlar konularak Ayin-i cemlerde kullanılan litürjik bir nesnedir<sup>240</sup>.

İslam'da halifelerin de taht üzerinde oturdukları bilinir. İlk kez tahta oturan halife olan Muaviye'nin şişmanlığından dolayı tahta oturduğu söylenir<sup>241</sup>. Daha sonraları bu gelenek haline gelmiş, özellikle Abbasi halifeleri görkemli yaşayışlarına uygun tahtlar kullanmışlardır.

Abu'l Farac, Sultan Tuğrul'un Halife tarafından kabulünü şöyle



21. Resim: "Cebrail Hz. Muhammed'i Tahta Davet Ediyor", Mînyatür, Sîyer-i Nebi, TKSM, İstanbul.



22. Resim: Halife El-Velid II'ye Atfolman Heykel, Ştuko, 8.yy., Hirbetü'l Mefcer Sarayı, Ürdün.

anlatır: "... Kölelerin perdeleri açmaları üzerine sultan da iç sahanlığa doğru yürüdü. Daha sonra başka bir perde açıldı, o da içeri girdi ve halifenin yeryüzünden yedi arşın yükseklikteki taht üzerinde oturduğunu gördü. Başında siyah bir sarık vardı. Abası da siyahtı. Arapların Bağdat'ta giydikleri elbise bu idi. Fakat Hilafetin Mısır'a geçmesi üzerine halifeler beyaz elbiseler giyiyorlardı. Halifenin elinde altından bir asa bulunuyor ve iki tarafında iki harem ağası duruyordu. Sultan Halifeyi görünce yere doğru eğildi ve Halifeyi birkaç kere

selamladı. Halifenin emir vermesi üzerine köleler Sultanı bir diğer tahta yükselttiler. Bu taht halifenin tahtı kadar yüksek değildi ve bir adam boyunda idi..."<sup>242</sup>. Bu bilgilerden halife tahtlarının sultanlarınkinden daha yüksek olduğunu öğreniyoruz.

Abu'l Farac, tahtında oturduğu sırada suikaste uğrayan halifelerden de söz eder. 944'te Halife Müstekfi öpmesi için elini uzattığı bir soylu tarafından yere yuvarlanmış ve hapsedilmiştir<sup>243</sup>. 986'da Halife Tai tahtından atılarak yerdeki haliya sarılmış ve hapsedilmiştir<sup>244</sup>.

Abbasi halifeleri ise, divan toplantılarına pencere arkasından katılır, yalnızca bayramlarda kılıcı yarısına kadar kınından çıkmış olduğu halde müzeyyen bir tahta oturup tebrikleri kabul ederlerdi. Tahtın bir tarafında da ok ve yay bulunurdu. Halife sefere katıldığında da



23. Resim: Halife Muktedir'in Madalyası, Gümüş, 10.yy., (K.Otto-Dorn, "Das Seldschukische Thronbild", Persica 10, Abb. 3'den)

otağının önüne merdivenli bir köşk konur ve buna kasr-ı adil adı verilirdi<sup>245</sup>.

Emevi ve Abbasi halifelerinin tahtlarından günümüze gelen örnek yoktur. Ancak betimlerde halifeler tahtlar üzerinde gösterilmiştir. Hirbet el-Mefcer Sarayı'nda bulunmuş stuk bir heykel, Halife II. El-Velid'e atfedilir. Bu heykelde halife ayakta durmaktadır. Ancak heykel kaidesinin iki aslan biçiminde olması dikkat çekicidir (R.22). Abbasi halifesi el-Muktedir'in kendi adına bastırıldığı sikkede alçak ve arkalıksız bir taht üzerine oturduğunu görüyoruz (R.23).

Halife el-Muktedir'in Bizans elçilerini kabul ettiği görkemli sarayı ve tahtı da kaynaklarda anlatılır: "...Sonunda elçiler Dicle kıyısındaki Taç Sarayı'nda bulunan halife Muktedir'in huzuruna yeniden vardılar. Halifenin giysisi altın işlemeli Dabik kumaşındandı ve aynı Dabik kumaşıyla örtülü, abanozdan bir tahtta oturmaktaydı; başında kalensüve tabir edilen yüksek bir başlık vardı. Tahtın sağ başında, tespih boncuğuna benzer taşlardan yapılmış, dokuz tane gerdanlık asılıydı, sol yanında ise hepsi değerli ve en irisi, gün ışığını solduracak denli parıltılar saçan taşlardan yapılmış, yedi gerdanlık daha asılı idi. Halifenin



24. Resim: Nazi Maruttash II Kudurrusu, İ.Ö. 1320-1295, Louvre, Paris.

önü sıra, üçü sağda, ikisi solda olmak üzere, beş oğlu duruyordu...”<sup>246</sup>.

Gerek çok tanrılı, gerekse tek tanrılı dinlere inanan kültürlerde tahtın tanrılara ve kutsal kişilere özgü bir nesne olarak kabul edilişi, tahta dinsel bir anlam yüklemektedir. Ayrıca tanrıya da tanrıların birer kral gibi düşünölmeleri de tahtın, dinsel egemenliğin simgesi olmasına yol açmıştır.



25. Resim: Hammurabi Steli, Bazalt, y. İ.Ö. 1792-1750, Louvre Müzesi, Paris.

### Kutsal Taht

Bazı kültürlerde tahtın kendisinin, bir kült eşyası olarak kabul edildiğine ve tahta tapınıldığına ya da ona özel törenler yapıldığına ilişkin ipuçları görülür. Tahtın bir kült eşyası olduğunun düşünölmesinde etken olan, üzeri boş ya da bazı nesnelere taşıyan taht be-timleridir.

“Boş taht” ya da simge taşıyıcısı taht imgeleriyle çeşitli antik kültürlerde karşılaşılır. Mezopotamya’da



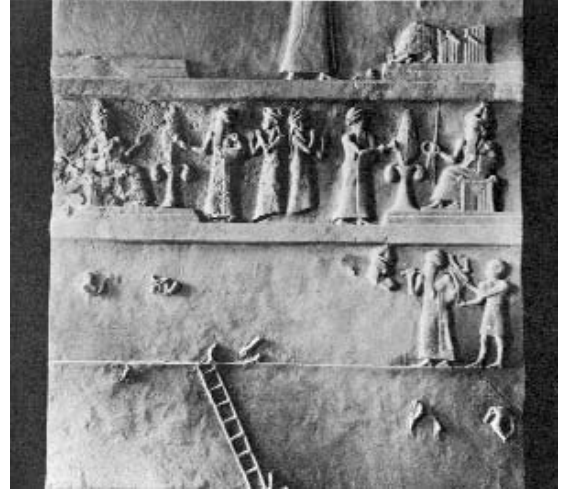
26. Resim: Nabukadnezar I Kudurrusu, İ.Ö. y. 1125-1104, British Museum, London.

İ.Ö. 1750-1145 yılları arasında hüküm süren<sup>247</sup> Kasitlerin “kudurru” adı verilen stelleri üzerinde dinsel simgelerin yanı sıra tahtlar da görülür. Nazi- Maruttash II’ye (İ.Ö. 1320-1295) ait bir kudurruda üst sırada, boynuz biçimli başlıklar taşıyan iki kaide yer alır (R. 24). Bunlar Pritchard tarafından taht ya da tapınak fasadı olarak nitelenmişlerdir<sup>248</sup>. Ancak Hammurabi stelindeki tahta çok benzemektedirler (R. 25). Alt sırada yine aynı biçimde ancak boş bir taht görülür.

Nabukadnezar I’e (İ.Ö. 1146-1123) ait bir kudurruda da yine başlık taşıyan tahtları görüyoruz. Ancak bunlar iki yandan hafifçe dışa taşkın uçlara sahiptirler (R. 26). Bu formlarıyla Asur dönemine ait kült taşlarıyla benzerlik gösterirler (R. 27). Asurluların bu mihraplarının işlevi henüz tam anlaşılammıştır. Ancak kabartmalardan anlaşıldığına göre; bunlar simgesel nesnelere taşımaktaydılar.



27. Resim: Asur Kült Taşı, Eski Şark Eserleri Müzesi, İstanbul.



29. Resim: "Taht Sahnesi", Berlin Müzesi.

Tukulti-Ninurta I'i (İ.Ö. 1243-1207) gösteren bir kabartmanın betimlendiği mihrap, formu açısından ilginçtir (R. 28). Kübik formlu mihrabın üst tarafı iki yandan dışa taşkın kıvrımlara sahiptir. Bu formun benzerleri Kasitlerin kudurrularında ve Ur Hanedanı dönemindeki tahtlarda da görülmektedir (R. 24, 29). Aynı formun tahtlarda da kullanılması, Asurluların bu mihrapları taht olarak kullandıklarına dair bir kanıt olmamakla birlikte, daha önceki dönemlerde Kasitlerin ve Ur kral-

larının bu forma çok benzeyen tahtları kullanmaları, taht-mihrap bağlantısını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

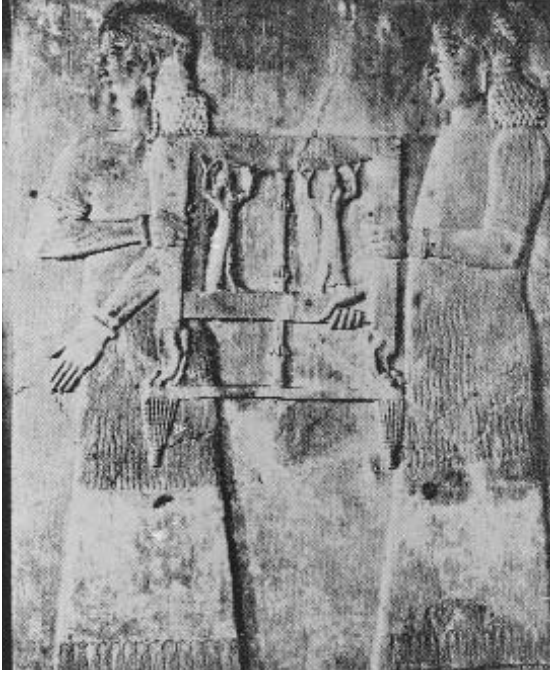
Asur mihraplarının bir başka türü ise yine tabure biçimli olup, çifte ayaklıdır. Üstteki ayaklar aslan ayağı biçimindedir, alttakiler ise çam kozalağı formundadır (R. 30, 31). Bu çifte ayaklı form, daha sonra Pers krallarının tahtlarında biraz değişmiş olarak görülmektedir (R. 32).

Hititler'de de kült taşlarını görüyoruz. "Huvaşi" adı verilen bu taşlar tapınakların dışına dikilir, her gün rahipler tarafından yıkanır, kutsal yağla yağlanırlardı. Bunların işlevinin tam olarak bilinmemesine karşın, tanrı heykellerinin taşıyıcısı olduğu sanılmaktadır. Huvaşiler, ahşap veya altından yapılıyorlar, altın olanları tapınak hazinesinde saklanıyordu<sup>249</sup>.



28. Resim: Tukulti Ninurta I Altarı, İ.Ö. 13. yy., Vorderasiatische Museen, Berlin.

Hititlerde tahtın bir kült eşyası olarak kabul edilmediğine dair kesin bir kanıtımız olmamakla birlikte, tahtın bazı törenlerde kutsandığı görülür. Örneğin; ilkbaharda kutlanan soğan bayramında,



30. Resim: Tahtın Taşınma Sahnesi, Berlin Müzesi.



32. Resim: Tahtın Detayı, Kabartma, İ.Ö. 5. yy., Taht Salonu Güney Duvarı, Persepolis Sarayı.



31. Resim: Asur Mihrabı, Berlin Müzesi.

rahip kurban eti parçalarını tahtın önüne koyar ve kaldırırdı, ayrıca kral, tahta huppar kabından içki saçardı<sup>250</sup>.

Taht ve mihrap formlarının benzerlik göstermesi durumu Hindistan'da da karşımıza çıkar. Dikdörtgen taş platformlar biçiminde olan antik Hint tahtlarının bu formlarından dolayı taht mı, mihrap mı oldukları sorusu ortaya atılmıştır<sup>251</sup>. Ağaçlar altındaki bu taş platformlar (chabutras) gezginlerin dinlenme veya buluşma yeri gibi, yatacak yer ve hatta tapınak gibi kullanılabilirdi. Tahtın kendisi bir tür tapınak sayılır ve Hindular tarafından saygı gösterilirdi<sup>252</sup>. Üstleri boş olan bu tahtların heykel taşıyıcı olarak kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Örneğin; Kral Bhoja, Vikramaditya'nın tahtına ya Mehecvara'nın heykelini ya da Çiva ve Parvati'nin heykellerini koyuyordu<sup>253</sup>. Ayrıca çeşitli nesnelere de bu tahtlar üzerine konulduğu yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Örneğin; Dasaratha Jataka anlatımına göre; Rama on iki yıl için ormana çekilmeye karar vermiş, kardeşlerine ve karısına hasır terliklerini emanet etmiş, onlar da terlikleri





33. Resim: Hetoimasias”, Mozaik, y. 500-525, Arienler Vaftizhanesi, Ravenna.

Rama'nın tahtına koyarak her fırsatta onlardan akıl danışmışlar ve kiralığı böylece yönetmişlerdir<sup>254</sup>.

Boş taht formu ayrıca onu yapan sanatçıların utangaçlığını ve saygısını da dile getirir. Onlar, Buda'nın betimlenmesini istemiyorlardı. Çünkü bu yüce kişinin bir tabusu olmalıydı ve sürekli görünmesi yasaklanmalıydı<sup>255</sup>.

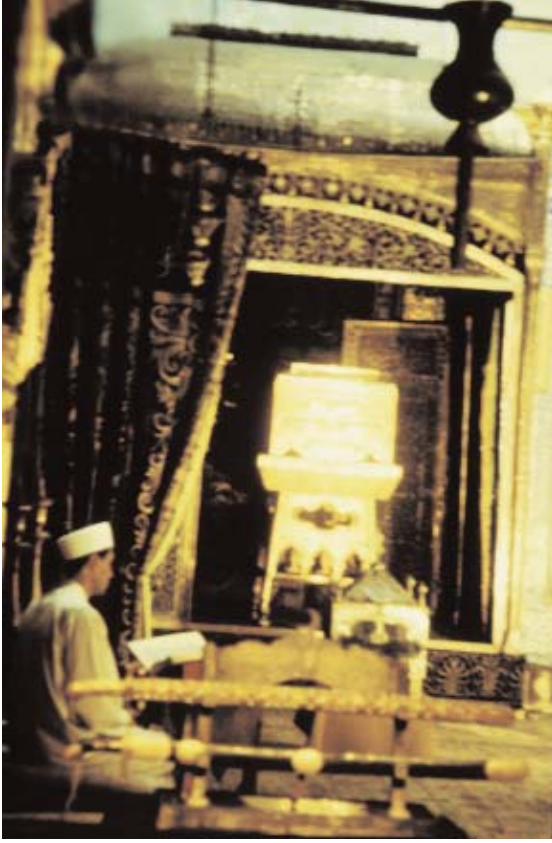
Hindistan'da tahtın kendisinin bir kült eşyası olduğu inancının izleri de görülür. Örneğin; Kiral Bhoja, Vikramaditya'nın tahtını merkezden naklettirmeyi istemiş, yeri değişmez tahtın bir kült eşyası niteliğini gösterecek biçimde onun için adak ve kurbanlar vermiştir<sup>256</sup>. Tahta çıkma törenini anlatan bir kaynak da, tahtın kendisine saygı gösterildiğini belirtir: Taht (asandi) bir kaplan postu üzerine yerleştirilir ve denir ki, “sen hoşsun, sen yumuşak bir koltuksun”, sonra tahta bir har-

mani serilir ve denir ki; “sen soyluluk koltuğusun”. En sonunda kral yerini alır ve soyluluğun merkezini bulmuş olur<sup>257</sup>.

Türklerin İslamlık öncesi dönemde tahta kutsal bir anlam yüklediklerine dair bir kanıt bulamadık. Ancak, tahtın üzerine bazı nesnelere konulduğuna ilişkin bir ipucu, 6. ve 8. yüzyıllarda Taşkend'i anlatan bir araştırmada karşımıza çıkmaktadır. Buradaki tapınakta yılda iki kez tören yapıldığı ve bu törende ölmüş hükümdarların küllerinin bulunduğu muhafazaların altın bir taht üzerine konarak, törenin bu tahtın önünde gerçekleştiği anlatılır<sup>258</sup>.

Çok tanrılı dinlere inanan kültürlerin yanı sıra, Hristiyanlıkta da boş taht inancını görüyoruz. “Hetoimasias” denilen boş taht, İsa'nın ikinci gelişi veya Parousia için hazırlanan tahttır. Başlangıçta 5.-7. yüzyıllarda boş taht imgesi, Tanrıyı bekleyen tahtı ifade etmez, ama Tanrı'nın tahttaki mistik varlığını ifade eder. 12. yüzyıldan sonra apsiste ve kubbelerde betimlenen hetoimasias, bazı nesnelere taşıyan bir taht olarak gösterilmiştir. İsa'nın hayatta ve litürjide görünümünün kurtarıcı gücünü ve kurban edilmesini simgeleyen pasyon aletleri, Eucharist'teki üçlünün rolünü işaret eden güvercin, tahtın üzerinde yer alan simgesel nesnelere. 11.yüzyılda hetoimasias Eski Ahid'den kompozisyonlarda da bulunur ve İsa'nın tahta çıktığını gösterir. 12. yüzyıldan sonra ise, haç ve pasyon aletleri İsa'nın mistik tahta çıkışını değil, İkinci gelişini gösterir<sup>259</sup>. Arienler Vaftizhanesi'nde mozaik bir duvar resminde hetoimasias sahnesi görülmektedir (R. 33).

İslamlıkta ise boş taht betimleri ve boş tahtla ilgili inançlar görülmez. Taht üzerine Hristiyan düşüncesinde olduğu gibi bazı kutsal nesnelere yerleştirildiğine ilişkin bir inanç ya da betim de görülmez. Ancak, İslam düşüncesinde “Levh-i Mahfuz” denilen ve Kur'an-ı Kerim'in asıl metni olan kitabın<sup>260</sup> bulunduğu yerin kürsi olarak adlandırılması ilginçtir. Ancak burada söz edilen kürsinin bir taht anlamında olup, olmadığı belli değildir. Buradaki kürsi sözcüğü, arş-i azamın altında bir



34. Resim: Kutsal Emanetler Dairesi'ndeki Taht, Gümüş, TKSM, İstanbul.

düzlükte olan ve levh-i mahfuzun bulunduğu yer olarak tanımlanmıştır<sup>261</sup>. Bu tanıma göre de bir tahttan çok, bir makamın anlatılmak istendiği anlaşılmaktadır. Kutsal nesnelere taht üzerine konulmasına geç tarihli bir örnek de Osmanlı dönemine ait, Topkapı Sarayı'ndaki kutsal emanetlerin konulduğu tahttır (R. 34). Bu tahtın Sultan II. Mahmud (1808-1839) tarafından bu emanetlere tahsis edildiği kaynaklarda anlatılır<sup>262</sup>. İslam'ın kutsal emanetlerinin sergilendiği bu taht, daha önce çeşitli kültürlerde örneklerini gördüğümüz gibi, üzerine çeşitli nesnelere konulduğu bir taht tipinde değildir. Baldakenli tip olarak adlandırdığımız bu tahtın, sonradan şebekelerle yan kenarlarının kapatıldığı da göz önüne alınırsa, bu emanetleri koruma amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Betimlerde simgesel nesnelere taşıyan taht-

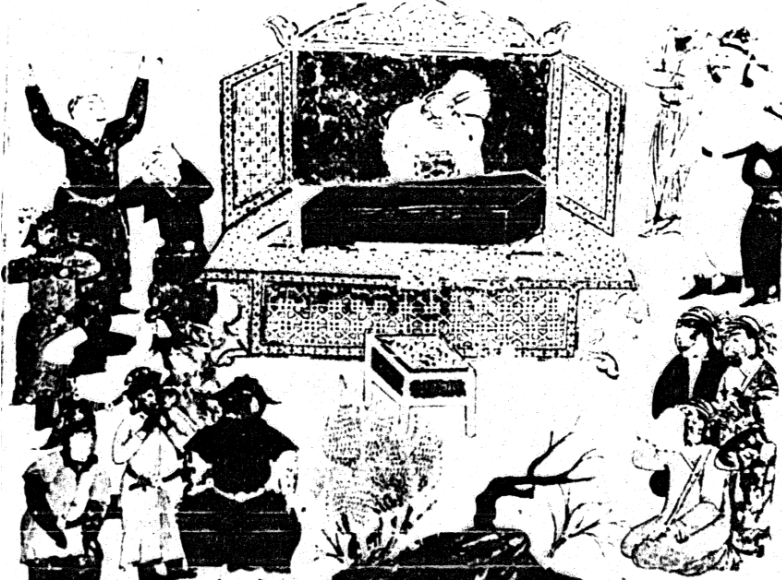
lara da ender rastlanır. Bu simgesel nesnelere de genellikle taç, tarikat sikkesi, tabut gibi nesnelere yerleştirilir. İslam minyatürlerinde tahtların taç, tabut gibi bazı nesnelere taşındıklarını görüyoruz. Behram Gür'ün iki aslan öldürerek İran tahtını hak etmeye çalışırken gösteren bir minyatürde İran tacının bir taht üzerinde olduğu görülür (R. 35). Tahtın üzerine tabut yerleştirildiği de minyatürlerde görülmektedir. Örneğin; Cami-üt-Tevarih'te yer alan bir minyatürde Cengiz Han'ın tabutunun taht üzerine konulduğu görülür (R. 36).

Osmanlılarda ise Arife muayedesinde, padişahın rahatsızlığı nedeniyle tahta oturmadığı zamanlarda, tahtın üzerine sarığın konularak tören yapıldığını biliyoruz<sup>263</sup>. Tarihsel kaynaklarda sultanların bazı elçi kabullerinde de tahtlar üzerine taçlar koydurduklarına ilişkin anlatımlara rastlanır. Kanuni Sultan Süleyman, Viyana seferi sırasında otağda gerçekleşen bir kabulde tahtının yanına konulan bir iskemle üzerine taç koydurmuştu<sup>264</sup>. Sultan II. Mustafa (1695-1703) da İran elçisini kabulünde üç taht üzerine üç destar yerleştirmişti<sup>265</sup>. Tahtın üzerine tabut konulduğuna ilişkin bir anlatım da Tarihçi Selaniki'nin II. Selim'in (1566-1574) tabutunun serviler arasında tahta bir taht üzerine kibleye karşı konulduğunu belirtmesidir<sup>266</sup>.

Ayrıca bazı tekke resimlerinde üzerinde bir tarikatın tacını taşıyan altlıklara da rastlanır (R. 37). Bu altlıkların taht olarak nitelendiği bir kaynak bulunmadık. Biçim



35. Resim: "Behram Gür İran Tacı İçin Mücadele Ediyor", Minyatür, Cami-üt-Tevarih, Edinburgh University Library, Edinburgh.

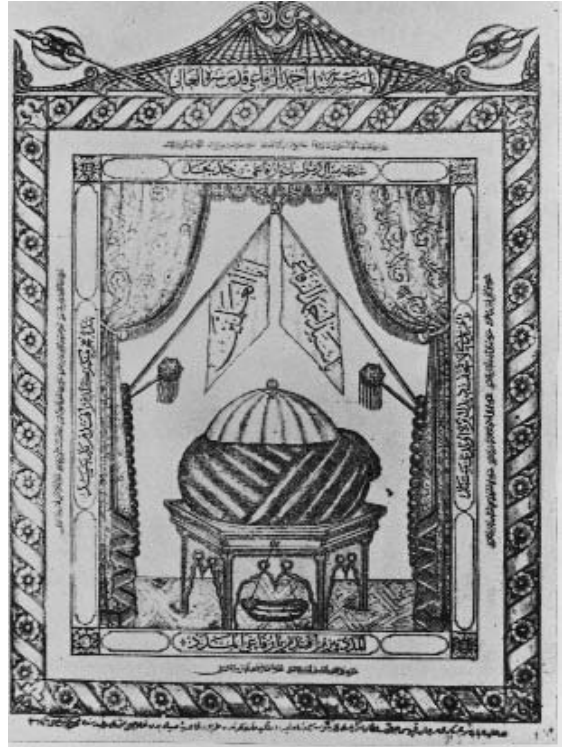


36. Resim: "Cengiz Han'ın Cenazesi", Minyatür, Cami-üt Tevarih, Edinburgh University Library, Edinburg.

olarak genellikle yalın, arkalıksız, çokgen, alçak taburelere benzeyen bu altlıkların, antik dönemde örneklerini gördüğümüz başlık ya da simgesel nesnelere taşıyan kült taşları gibi taht formuyla bağlantılı olabileceği düşünülebilir. Genellikle altıgen olan bu altlıklar, altıgen taht tipleriyle benzerlik göstermektedir. Ancak bunların belli bir taht kültürünü ifade ettiğini gösteren, törenlerde kullanılan nesnelere olduğuna ilişkin bir kanıt bulamadık. Pakalın, ilk kez Şeyh Ebul Kasım Gurgani'nin taç giydiğini, tarikat müridlerine hırka ve taç giydirmekle onlara bütün iyi huyları giydirmenin amaçlandığını, her tarikatın ayrı bir renk ve biçimde bir tacı olduğunu söyler<sup>267</sup>. Tarikat taşlarının böyle resimlenmesi geleneğinin, İslam'ın figürlü duvar resimlerini yasaklamasıyla ilişkili olduğu da düşünülebilir. Simgesel bir anlatım yoluyla tarikat ya da tarikatın kurucusu anlatılmak isteniyordu. Nitekim örneğimizdeki taşbaskısı resimde en üstte "...Ya Hazret-i Seyyid Ahmed-er-Rufai..." sözcükleri, iç çerçevenin dört kenarında da şu dörtlük yer alır: "...Şüphesiz al-i Resulsün ya Rufai ced-beced Bende-i mücriminim geldim efendim yedbe-yed Ya müridi la tehaf didin bize oldu sened El meded pirim efendim ya Rufai el meded..."

Tarikat taşlarının simgesel anlamını belirten bu resimlerde görülen altlıkları, taca ve onun simgelediği kişiye duyulan saygıdan ötürü, taht olarak nitelemek olasıdır. Ancak bu tahtların, İslam düşüncesinde bir taht kültürünün varlığına kanıt olmayacağı, üzerinde taşıdığı nesneye duyulan saygıdan dolayı kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

Tarikatlarda litürjik bir nesne olarak taht kullanımına ait tek örnek, Bektaşî Tarikatı'nda karşımıza çıkmaktadır. Bektaşî tekkelerinde meydan adı verilen tören alanındaki makamların en büyüğü olan tahta da dua edilir, nasip alan yeni talip rehberinin delaletiyle buraya geldiği zaman, rehber



37. Resim: "Taç Taşıyan Taht", Tekke Resmi, Özel Koleksiyon, İstanbul.

“...Buna taht derler. Emr-i Subhani ile ve Selman-i pak marifetiyle Hazret-i Peygamber-i Alishan için kurulan minber-i Resulullahıdır...” derdi<sup>269</sup>. Hz. Muhammed’in minberini simgeleyen bu taht, cem ayinlerinde üzerine mumlar dikilerek kullanılan basamaklardan oluşuyordu<sup>270</sup>.

Taht üzerinde sergilenen taç, tabut, tarikat sikkesi gibi nesnelere, tahtın İslam düşüncesinde kutsal bir anlam taşıdığını göstermez. Çünkü hükümdarlık tacının tahtın üstünde sergilenmesi, hükümdarın gücünü vurgulayan bir özelliktir. Tabutun taht üzerine konulması ise, ölüye duyulan saygının bir sonucudur. Tarikat taşları olan sikkelerin de taht üzerine konulduğunu gösteren betimlerin, tarikatın simgesine duyulan saygıdan ileri geldiği düşünülebilir.

### Kozmolojik Bir Simge Olarak Taht

Tahtın kozmolojik bir simge olarak değerlendirilmesine yol açan iki etken vardır. Bunlardan ilki tahtın göksel niteliğidir. Çeşitli toplumlarda krallığın ve tahtın gökten indirildiğine ya da göğe çıkılarak tahta oturulduğuna ilişkin inançlar görülür. İkinci etken ise tahtlarda kullanılan bazı simgelerin kozmolojik anlamlar taşımalarındır. Bu kozmolojik simgelerin çeşitli toplumlarda yaygın olarak görülen iki tanesini ele aldık.

### Göksel Taht

Gerek çok tanrılı, gerekse tek tanrılı dinlere inanan toplumlarda göksel taht imgesi yaygındır. Antik Mezopotamya kültüründe gökten indirilen krallık ve tahtlarla ilgili inançları görüyoruz. Bir Sümer şiirinde yer alan şu sözler ilginçtir:

“...Krallığın ... gökten indirildikten sonra  
Tiara yüceldikten ve krallık tahtı gökten  
indirildikten sonra,  
O, ayinleri yürüttü ve tanrısal kralı...  
yüceltti...”<sup>271</sup>.



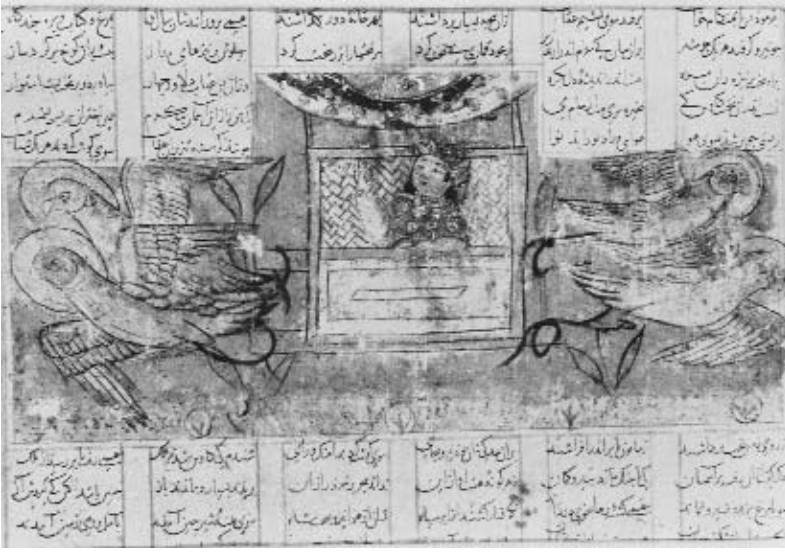
38. Resim: “Kavus Şah’ın Göklere Yükselişi”, Minyatür, H. 1485, v. 85b, TKSM, İstanbul.

Antik Mısır kültüründe de benzer bir inanç görüyoruz:

“...Kral üçüncü Tutmosis göğe çıktı.  
Güneş kursu ile birleşti;  
Ertesi sabah tan yeri ağardığımda,  
Güneş kursu parlayarak göründü,  
Gök aydınlandı,  
Kral ikinci Amenhotep babasının tahtına  
oturtuldu...”<sup>272</sup>.

Burada tahtın gökten indirilmesi değil, kralın gökyüzüne çıkıp, oradaki tahta oturması anlatılmıştır.

Japonlar da krallığın gökyüzünden indiğine inanıyorlardı. Bununla ilgili öyküde Aziz Parlak Göksel Ruhun oğlunu yere indirmesi anlatılır. Öyküye göre; genç prens göksel taş koltuğunu bırakıp, sekiz katlı yayılan bulutları yana itip, aziz yol bölücüsüyle yolu açıp Göğün Yüzen Köprüsüyle yola çıkmış ve güneyde Kiyuşiyu’da bir dağın tepesine inmiştir<sup>273</sup>.



39. Resim: “Şah Keykavus’un Cennete Uçuşu”, Minyatür, Edinburgh University Library, Edinburg.

Türkler’de ise kağanın göğe çıkması ile ilgili tek bir kaynak vardır. Kültegin yazıtında İltiş kağan ve karısı İlbilge Hatun’un tanrı tarafından yukarı götürüldüğü anlatılır<sup>274</sup>. Ancak Kök Türkler’de kağanların tahta çıkış törenlerinde keçe üzerinde havaya kaldırılıp, dokuz kez doğudan batıya döndürülmesi gibi gelenekler<sup>275</sup>, kamların dokuz kat göğü dolaşmalarını<sup>276</sup> akla getirir. Bu da dolaylı yoldan göksel bir tahtı ifade ediyor olabilir.

Kralların göksel bir tahta oturmasının yanı sıra, tanrıların tahtlarının da gökte olduğuna inanılıyordu. Antik Yunan mitolojisinde baş tanrı Zeus’un göklerdeki altın tahtında oturduğu anlatılır. Theogonia Destanı’nda Zeus’tan “...Göklerdeki tahtında oturan Kronos’u...” diye söz edilir<sup>277</sup>.

Şamanist Türkler de bazı tanrıların gökte yaşadığına inanıyorlardı. Öteki çok tanrılı dinlerde olduğu gibi mitsel bir dağın tepesinde Tanrı Ülgen oturmaktaydı:

“...Dünya yaratılınca, Tanrı rahatı seçti,  
Oturmak için yine, Altın-Dağ’a geçti.  
Çok büyük bir dağ idi, Altın-Dağ  
dedikleri,  
Ayla güneşe değer, gökteydi delikleri.  
Bulunurdu Altın-Dağ, gökle yer arasında,

Ülgen de otururdu, bu dağın ta başında!

Dağın etekleriyse, dünyaya değmez idi,

Bir adam boyu kadar, durur da düşmez idi...”<sup>278</sup>.

Şamanın Ülgen’e kurban sunmak için gökyüzüne çıkışında bazı göksel ruhlar ona eşlik ederler. Suyla, Yayık ve Karlık denilen bu refakatçiler Utkuçı (güleryüzle karşılayan) denilen ruh tarafından göklerin beşinci dairesinde, Altın Kazık’da (Kutup Yıldızı) karşılanır. Utkuçı, Şamanın getirdiği kurbanı alıp, altın kapıdan içeriye girer ve Ülgen’in tahtına sunar.

Altın Kazık’ta şamana bir kaz verilir, bu kaza binerek yeryüzüne dönerler<sup>279</sup>.

Tek tanrılı dinlere baktığımızda da göksel taht inancını görüyoruz. İncil’de tanrının tahtının gökyüzünde olduğu anlatılır<sup>280</sup>. İslam’da ise Kur’an -ı Kerim’de Ayet-ül Kürsi’de Tanrı’nın kürsünün gökleri ve yerleri kapladığı belirtilmiştir<sup>281</sup>. Başka bir surede de “Tanrı’nın arşının su üstünde olduğundan” söz edilmektedir<sup>282</sup>. Ayrıca iyi kulların cennetteki tahtlara oturacağından da çeşitli surelerde söz edilmektedir<sup>283</sup>.

İslam minyatürlerinde de göklere yükselen taht motifini görebiliyoruz. Kavus Şah’ın göklere yükselişini ve Amul’de Şir Çin çalılığına düşmesini konu alan bir minyatürde kuşlar tarafından taşınan uçan bir taht içinde oturan üç kişi görülmektedir (R. 38). Başka bir minyatürde ise, Şah Key Kavus dört dev kartal tarafından taşınan altın bir taht üzerinde cennete uçarken gösterilmiştir (R. 39).

Bu tür betimler ve Kur’an’da yer alan konuyla ilgili ayetler, İslam düşüncesinde de göksel taht imgesinin varlığına işaret etmektedir.



40. Resim: “Zafer Kutlamaları”, Mozaik Duvar Panosu, British Museum, Londra.

### Tahtlarda Yaygın Olarak Kullanılan Kozmolojik Simgeler

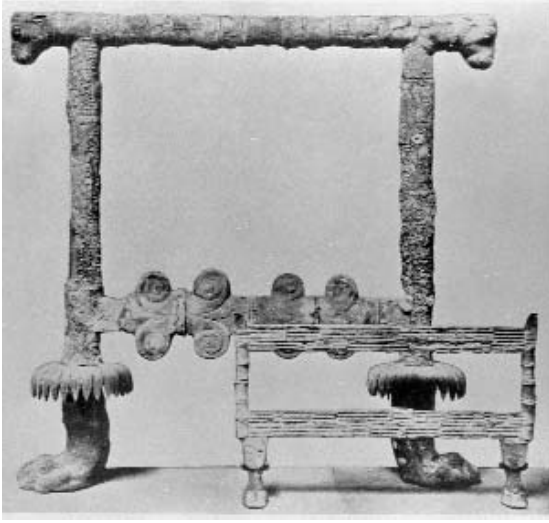
Tahtlarda kullanılan bazı süslemelerin de göksel bir simge niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Özellikle antik kültürlerin tahtlarında çok sık kullanılan boğa ve aslan figürlerinin gökyüzü ve tanrılarla ilişkili simgeler olduğu görülür.

Antik kültürlerde önce boğanın, sonraları aslanın ya da her iki figürün bir arada tahtlarda kullanılan simgesel figürler olduğunu görüyoruz. Sümerlere ait Ur’da bulunmuş olan bir panoda zafer kutlamaları konusu işlenmiştir. Panonun üst bölümünde aynı biçimde taburelere oturmuş altı figür, yüzleri yine aynı biçimde oturmuş krala dönük olarak kadeh kaldırmaktadırlar. Tüm taburelerde dikkatimizi çeken nokta, ön bacakların boğa ayağı biçiminde olmasıdır (R. 40). Aynı biçimde tabureleri, Mari’de bulunmuş olan bazı heykellerde de görmekteyiz (R. 41).

Boğanın Mezopotamya’da önemli bir kült hayvanı olduğu bilinir. Baş tanrı Enlil güçlü bir öküz, yine önemli tanrılardan biri olan Engi, gökle yerin vahşi boğası olarak nitelenir<sup>284</sup>. Sümerlilerin inancına göre Gök tanrısı Anunun oğlu olan Enlil, başlangıçta fırtına ve



41. Resim: “Tahtta Oturan Tanrıça”, Heykel, Louvre, Paris.



42. Resim: Asur Taht Parçaları, British Museum, Londra.

boralara hükmeden bir tanrıyken, daha sonra babasının yerine geçerek gök tanrısı ve tanrıların babası olmuştur<sup>285</sup>.

Antik Mısır tahtlarında da boğa bacaklarının kullanıldığını biliyoruz. Abydos kazılarında parçalanmış mezar eşyaları içinde (iskemle, yatak, sandık vb.) bacakları boğa bacaklarına benzer biçimde oyulmuş sayısız parça bulunmuştur<sup>286</sup>. Boğa, antik Mısır kültüründe Osiris kültüyle bağlantılı olarak ay



43. Resim: "Tahtında Oturan Kral Barrakab", Ortostad, y. İ.Ö. 730, Vorderasiatische Museen, Berlin.

ile ilgili simgesel bir anlam taşımaktadır. Mısır mitolojisinde bir inek biçiminde olduğu düşünülen ana tanrıça Hathor, Osiris'in eşidir ve kozmik bir karakter taşır. Karnı gök kubbedir. Oğulları Tanrı Horus, bir şahin biçiminde her akşam onun ağzından içeri girer ve her sabah yeniden doğar. Böylece Horus, annesinin boğası ve kendi babasıdır. Adının anlamı hathor "Hor'un evi" olan kozmik tanrıça da aynı anda tanrının eşi ve annesidir. Baba yönüyle ulu boğa, tanrı Osiris'tir ve yaşayan firavunun



44. Resim: "Kral Assurnasirpal II", Kabartma, İ.Ö.883-859, British Museum, Londra.

ölü babasıyla özdeşleştirilmektedir. Oğul yönüyle, şahin Horus tahttaki firavundur. Ama özde yaşayan ve ölü firavun, Horus ve Osiris aynıdırlar<sup>287</sup>. Astrolojide gezegenlerin evlerine (lat. domicilum) baktığımız zaman, güneş aslan burcunun, ay da yengeç burcunun gezegenidir<sup>288</sup>. Ancak her iki gezegenin maksimum güce sahip olduğu yükselme dönemlerine (lat. exaltatio) baktığımız zaman ay, boğa burcunda gözükmektedir<sup>289</sup>. Artık boğanın çağı geçmiş, ay boğasının yerini güneş aslanı almıştır<sup>290</sup>.

Günümüze gelebilmiş bir Asur tahtının



45. Resim: "Güneş Tanrı Şamaş", Alçak Kabartma, y. İ.Ö. 870, British Museum, Londra.

parçalarında ise iki simgenin bir arada kullanıldığını görüyoruz (R. 42), (Kat. No. 2). İ.Ö. 800 yıllarına tarihlenen tahtın yan parçasında ayakların aslan ayağı biçiminde olduğu dikkati çeker. İki ayağı birleştiren kayıtta spiral kıvrımlı süslemeler görülür. Oturacak yerin iki yanında ise dışa taşkın biçimde plastik olarak işlenmiş birer öküz ya da boğa başı yer alır. Ayak taburesinden günümüze gelebilmiş kısımdan, ayakların boğa ayağı biçiminde olduğu anlaşılır. Bu tahta çok benzeyen bir örnek de, Zincirli'de bulunmuş olan 8. yüzyıl ortasına ait bir ortostad üzerinde görülen Kiral Bar Rakab'ın tahtıdır (R. 43). Aynı döneme tarihlenen bu örnekte de aynı biçimde oturma yerinin iki yanında birer boğa başı görülür. Kayıtlar da aynı motiften oluşmaktadır. Ancak ayaklar, aslan ayağı değil, çam kozalağı biçimindedir. Bu tahtın bir başka benzeri de Kalach (Nimrud)'tan bir kabartmada karşımıza çıkar. Kiral Assurnasirpal II'nin (883-859) oturduğu tahtta da aynı boğa başları dikkati çeker (R. 44).

Babillilerin Güneş tanrısı Şamaş'ın tahtında ise boğa kültürünün daha değişik bir yansıması görülür (R. 45). Tabure biçimli olan tahtın sütun formundaki bacaklarını destekleyen iki boğa-adam antik Girit kültüründeki Minotau-



46. Resim: "Firtına Tanrısı", Kabartma, İ.Ö. 2. yy. sonu-1.yy. başı, Louvre, Paris.

rus'u akla getirir. Tahtın bir sütuna oturan baldaken benzeri bir de çatısı vardır. Sahne tümüyle kozmolojik simgelerle donatılmıştır. Tanrı Sin'i simgeleyen hilal, Şamaş'ı simgeleyen güneş diski ve Tanrıça İştâr'ı simgeleyen sekiz köşeli yıldızın yanı sıra sahenin altındaki dalga motifleri de göksel bir okyanusun (apsu) simgesidir<sup>291</sup>.

Boğa kültürünün izleri Anadolu'da da görülür. Önceleri kesin adı bilinmeyen Firtına tanrısının Ugarit'te bulunan bir mühür yoluyla Hitit dilinde boğa demek olan Mutavalli adını taşıdığı anlaşılmıştır<sup>292</sup>. Adına uygun olarak bir boğa üstünde ya da yanında betimlenen Firtına Tanrısı, boğa kültürünün tüm Yakındoğu'da olduğu gibi Anadolu'da da varlığını kanıtlar. Ancak eski dönemlerde doğrudan doğruya boğaya tapınılırken, Hititlerde boğa, Firtına tanrısının atribüsü haline gelmiştir<sup>293</sup>. Hitit boğalarının Hurrilerin Firtına tanrısı Teşup'un

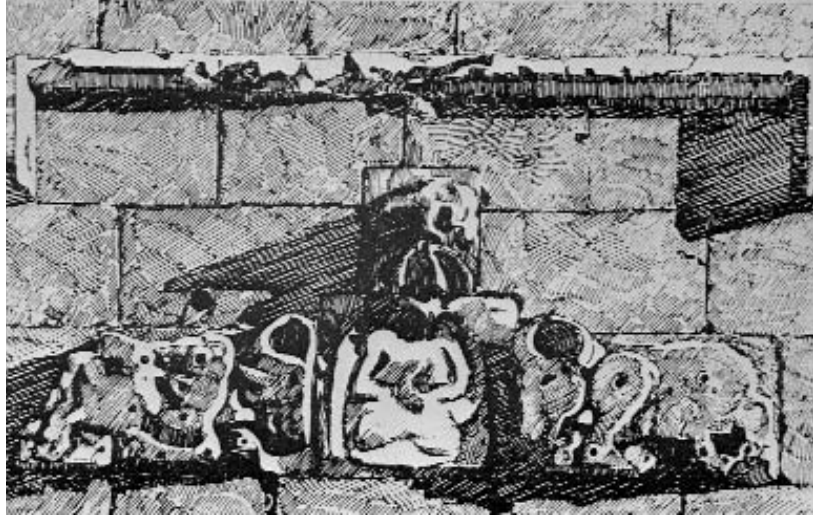


boğalarından esinlendiği açıktır<sup>294</sup>. Kargamış baş tanrıçası Kubaba'yı boğa betimli bir taht üzerinde otururken gösteren bir kabartma Ankara Müzesi'nde bulunmaktadır. Ayrıca heykel kaidesi olarak boğanın sık sık fırtına tanrısının altında yer aldığı görülür (R. 46).

Ege ve Yunan kültürlerinde de boğanın önemli bir hayvan olduğuna dair kanıtlar görülür. Antik Girit kültüründe boğaya tapınılıp, tapınılmadığını bilemiyoruz, ancak kafası boğa vücudu insan şeklinde betimlenen Minotaurus, saraylarda düzenlenen boğa oyunları, boğa ile ilgili olduğu anlaşılan çifte baltalar, tapınaklarla ilgili büyük boynuzlar ve ritonlar boğanın Girit'te önemli bir yeri olduğunu gösterir<sup>295</sup>. Antik Yunan mitolojisinde ise, Zeus'un boğa kılığında girip, Avrupa'yı kaçırmaya dair bir öykü vardır<sup>296</sup>.

Hint mitolojisinde ise boğanın, tanrı Şiva'nın hayvanı olduğu görülür. Tanrının saçında da ayla ilişkisini gösteren bir hilal yer alır<sup>297</sup>.

Türk tahtlarında boğa figürünün kullanıldığına dair bir kanıtımız yoktur. Ancak boğanın Türkler tarafından önem verilen bir hayvan olduğunu biliyoruz. Şaman inancında da boğanın önemli bir hayvan olduğunu, Yakut şaman Aadja efsanesinden öğreniyoruz. Bu efsanede Aadja'nın ölümünden sonra onu mezarından çıkararak siyah bir boğadan söz edilir<sup>298</sup>. Altay mitolojisinde görülen kırk boynuzlu boğa motifi<sup>299</sup> gibi destanlarda yer alan boğa ile ilgili öyküler boğaya verilen önemi gösterir. Bu öykülerin en tanınmış, Dede Korkut Kitabında yer alan Boğaç Han ile ilgili öyküdür<sup>300</sup>. Bu öyküde Dirse Han'ın oğlunun bir boğayı öldürmesi ve Boğaç adını alması anlatılmaktadır. Öyküde ilginç çeken nokta,



47. Resim: "Taht Sahnesi", Duvar Kabartması, Dış Kale, Diyarbakır.

boğayı öldürdükten sonra Boğaç Han'ın tahta çıkmasıdır<sup>301</sup>.

Roux da özellikle Kırgızlarda boğanın kendi ataları olduğu ve atalarının bir mağarada inekle birlikte yaşamış olduğu şeklinde bir efsaneye inanıldığını belirtir<sup>302</sup>.

Anadolu Selçukluları boğayı özellikle duvar kabartmalarında kullanmışlardır. Selçuklu sanatında boğa figürünü ele alan Öney, boğanın bir ay hayvanı olduğunu belirtir<sup>303</sup>. Boğanın taht sahnelerinde yer aldığını gösteren tek örnek, Diyarbakir Dış Kale'de bulunan taht sahnesinde hükümdarın iki yanında görülen boğalardır (R. 47). Aslan ise neolitik çağdan başlayarak tahtlarda kullanılan bir simgedir. Çatalhöyük'te bulunmuş olan ana tanrıça figürünün kolçakları iki aslan biçiminde olan bir taht üzerinde oturduğu görülür (R. 2).



48. Resim: "Tahtta Oturan Tanrıça İştâr", Mühür, Louvre, Paris.



R.49 "Tahtta Oturan Tanrıça Nana", Mühür, y. İ.Ö. 2100, British Museum, Londra.

Antik kültürlerde de aslanlı tahtlar yaygındır. Mezopotamya'da İ.Ö. 2725-2543 yılları arasında hüküm süren Akadlar'ın Tanrıça İştâr'ı çapraz aslan figürlerinin süslediği arkalıksız bir tahtta otururken betimlediklerini görüyoruz (R. 48). Kasitlerin de tanrıça Nana'yı aslan ayaklı bir platform üzerinde duran arkalıksız bir taht üzerinde otururken betimlediği görülür (R. 49). Asur tahtlarının da aslan ayaklı olduğu görülür. Ancak bu tahtlarda görülen aslanların tümünün kozmolojik bir anlam taşıdığını düşünmek yanlıştır. Doğada güçlü bir hayvan olduğu kabul edilen aslanın, güç simgesi olarak tahtlarda kullanılması da yaygın görülen bir durumdur.

Aslanın kozmolojik bir simge olarak değerlendirilmesiyle ilgili ip uçları ise, bazı kültürlerde belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Sümerlerin aslanı krallıkla ve güneşle ilgili bir hayvan olarak gördükleri, bazı ilahilerden anlaşılmaktadır. Kral Şulgi'nin ilahisinden kralın aslanla özdeşleştiği anlaşılır:

"...Ben kral (ana) karnından savaşçıyım,  
Ben, Şulgi doğduğum (günden) beri güçlü  
adamım,  
Ejderhadan doğan vahşi bakışlı bir arslanım  
ben..." demektedir.<sup>304</sup>

Aynı ilahide kral ayrıca şöyle der:

"...Nanna'nın güçlü kralı benim,  
Utu'nun açık ağızlı arslanı benim..."<sup>305</sup>

Utu Güneş tanrısıdır ve aslanın onun hayvanı olduğu bu ilahide açıkça görülmektedir.

Antik Mısır kültüründe de aslan tahtlarda yaygın olarak kullanılan bir simgeydi (R.3). Aslanın kozmolojik bir simge olarak kabul edilmesi de Mısır mitolojisine dayanarak açıklanabilir. Güneş tanrı Re kültürünün popülerlik kazanmasıyla birlikte aslanlı tahtların yapılışı, aslanın güneşsel karakterini yansıtır. Mısır'da V. Hanedan döneminden başlayarak mobilyalarda boğa bacaklarının yerini aslan ayakları almıştır<sup>306</sup>. Sakkara'da Memphis nekropolisinde Firavun Zoser'in mezarında (İ.Ö. y. 2630) çevresi on dört aslan başıyla bezenmiş bir taht tabanı bulunmuştur<sup>307</sup>. Aynı hanedanla birlikte kralın güneş tanrı Re ile özdeşleştirilmesi ilginçtir<sup>308</sup>.

Hittitlerin de bu simgeyi severek kullandıklarını biliyoruz (R. 50). Tanrıça Hepat ve İştâr aslan üzerinde betimlenirdi.

Aslan, Roma kültüründe de önemli bir simge olmuş ve tahtlarda kullanılmıştır.



50. Resim: "Aslan ve boğa üzerinde duran tanrılar", Heykel, Tel Halaf Saray Portalı, Berlin Müzesi.

Vergilius, Aeneas Destanı'nda onun çok tüylü aslan derisi ile kaplanmış bir örtüyle kaplı, akçağağaçtan yapılmış bir tahta davet edildiğini anlatır<sup>309</sup>.

Budizm'de ise aslanın Buda ile ilintili bir hayvan olduğu görülür. Buda, Şakya Klanının aslanı olarak adlandırılır ve aslanlı tahtında oturur (R. 51). Buda mitolojisi de güneşle ilgilidir. Buda'nın öğretisinin simgesi güneş tekerleğidir<sup>310</sup>. Hindistan'da "simhasana" adı verilen aslanlı tahtlar k rallara özgüdür. Auboyer, bu tahtların kozmolojik simgelerle, özellikle güneşle bağlantılı olduğunu söylemektedir<sup>311</sup>. Buda'nın ise krallıkla ve güneşle bağlantılı olduğu tezine bir çok araştırmacının karşı çıkmasına karşın, Auboyer Buda'nın kişiliğinin krallar kadar ayrıcalıklı olduğunu düşünmektedir<sup>312</sup>. Çakya aslanı (Çakyasimha) denilen Buda'nın tahtı Çakyamuni tahtı olarak nitelenir ve çıkardığı aslan kükremeleri Dharma'nın vaazı olarak kabul edilir<sup>313</sup>.

Hz. Süleyman'ın Tevrat'ta anlatılan on iki aslanlı tahtı<sup>314</sup>, aslanlı tahtların tek tanrılı din-

lere inanan kültürlerde de benimsenmesine yol açmıştır. Bizans İmparatoru VII. Konstantin'in bu tahta benzeyen mekanik olarak kaldırılan basamaklı ve iki büyük altın aslanın yol gösterdiği tahtını 914'te Cremonalı Liutprand görmüştü<sup>315</sup>: "...İmparatorluk tahtının yanında pirinçten, yıldızlı bir ağaç duruyordu. Ağacın dalları sayısız pirinçten, yıldızlı kuşla doluydu. Her kuş cinsine göre bir nota çıkarıyordu. Ve imparatorun tahtı öyle düzenlenmişti ki, bir alçak, bir yüksek, bir göklere çıkmış görünüyordu. İki kocaman, tunç mu, ahşap mı bilmediğim aslanla korunmuştu, fakat her yerleri altın kaplıydı ve kamçı gibi kuyrukları, açık çeneleri, kıpırdayan dilleriyle kükreme sesleri çıkarıyorlardı. İmparatorun önüne götürüldüm. Benim gelmemle cinslerine göre kuşlar ötüp aslanlar kükreyince ne huşuyla ne korkuyla sallanmadım. Saygıyla üç kez yere kapandıktan sonra başımı imparatora kaldırdım ve oturduğumu gördüğüm orta yükseklikteki döşemeyi bu kez tavana yakın gördüm, imparator değişik elbiseler içindeydi. Bunun nasıl olduğunu da anlayamadım. Belki şarap presinin serenini



51. Resim: "Tahtta Oturan Buda", Heykel, Mathura Museum, Mathura.

kaldıran makına gibi olmuştu...”<sup>316</sup>.

Hristiyanlıkta da aslan çeşitli simgesel anlamlar taşır. Efsanevi doğal tarihe göre genç aslanlar ölü doğar, ama babalarının nefesiyle doğumdan üç gün sonra yaşamaya başlarlar. Böylece aslan yeniden dirilme ile ilişkili hale gelmiş ve Yaşamın Efendisi İsa'nın simgesi olmuştur<sup>317</sup>.

İslamıkta ise aslanın Hz. Ali'ye atfedilen bir hayvan olduğu görülür. Şiiler onu “Allah'ın aslanı” olarak nitelemişlerdir<sup>318</sup>.

Moğol İmparatoru Timur'un (1336-1405) bayraklarından biri, aslan ile güneş birlikteliğini gösterir biçimde güneş yuvarlağı üzerindeki bir aslandı. Bu bayrağa benzeyen, üzerinde bir aslan ve aslanın arkasında da güneşin yer aldığı bayrak, daha sonra uzun süre İran bayrağı olarak kullanılmıştır<sup>319</sup>.

Türklerin özellikle Selçuklu döneminde aslanı tahtlarda ve taht sahnelerinde sevilen bir figür olarak kullandıklarını biliyoruz. Osmanlılar'da ise Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) iki kristal aslanı bulunan bir tahta oturması<sup>320</sup> dışında aslanlı taht kullandıklarına dair bir kanıt yoktur. Ancak Hz. Süleyman'ın tahtının Osmanlılar üzerindeki etkisini gösteren güzel bir örnek, Bursalı Uzun Firdevsi tarafından Sultan II. Bayezid (1481-1512) için yazılan Süleymanname'de karşımıza çıkmaktadır: “... Metne göre, periler şahı Hümayun'un yönetimindeki cin ve periler, mühendis üstadı Senayil ve ondan aşağı muallim Heffaf yönetiminde Süleyman hazretlerine kızıl altından bir taht düzetirler. Tahtın dört yanına, yaprak ve meyveleri firuze, mercan, zebced, yeşil yakut, lal, sarı ve kızıl yakut, kızıl altından yapılmış hurma, zeytin, asma ve narenc ağaçları dikerler. Hurmaların üstüne, şeb-i çirağ taçlı [gece parlayan yakut], elmas boyunlu, kızıl yakut kanatlı, dürr-i necef ayaklı, yeşil ve sarı yakut başlı iki tavus kuşu yerleştirirler. Ayrıca kızıl altından iki tane kerkes yapıp üzerlerini çeşitli mücevherlerle bezerler. Tahtın, birincisi ak ruhami gümüş, ikincisi kızıl altın, üçüncüsü lacivert taşı, dördüncüsü yeşil yeşimden, beşincisi kızıl mercandan, altıncısı yerekan taşından, sonuncusu ise 7 ayrı değerli taş kakılmış olan 7 basamağı vardır. Tahtın merdiveninin iki yanına ise, kuyruklarını sallayıp ağızlarını korkunç bir biçimde açan kızıl altından yapılmış, iki aslan ve yedi başlı, iki ayaklı, gümüşten

yapılmış iki ejderha yerleştirirler. Bu hayvanlar, peri ve cinlerin içlerine koydukları tılsım sayesinde tahta çıkmak isteyenlere saldırıp avaz avaz bağırıp, kuyruklarını ve kanatlarını hareket ettirerek ağızlarından gürültüler ve ateşler saçarak tahtı gözetip dururlar. Tahtın sağında ve solunda merkez üzerinde duran iki güvercin ise kızıl altından yapılmış, yine çeşitli cevherlerle bezeli, saat başlarında öten iki güvercin yerleştirirler. Tahtın kubbesine koydukları ve saat başlarında kanatlarını birbirine vurarak öten horoz ise dürr-i yetim şahdan-nelerinden yapılmış ve üzerine envai çeşit değerli taşlar kakılmıştır. Tahtın dört yanına ise elmas tıgla birer tılsım kazıdıkları aynalar yerleştirirler. Bunlardan bir tanesi hastaların iyileşip iyileşmeyeceklerini, diğeri sadakatlereinden kuşkulanılan eşlerin gerçek yüzlerini gösterir. Diğer yanlarda ise birinde yedi kat gökyüzü, diğesinde yedi ayrı iklimiyle yeryüzü betimlenmiştir. Hangi ülkede neler olup bittiği bu aynalarda izlenebilmektedir. Süleyman peygamber tahtının sağ tarafına altın, sol tarafına gümüşten sandalyeler koyarlar, altınlara insanlar, gümüşlere ise periler oturur...”<sup>321</sup>.

Bu ayrıntılı anlatımda dikkati çeken durum, aslanın tahtı koruyan bir hayvan olarak ejderhalarla birlikte yer almasıdır. Tahtın diğer özelliklerinin yanında aslanlar ikincil durumdadır. Buna karşılık, tahtın dört yanında bulunan mücevherli ağaçlar, İslam dünyasında Halife tahtlarında, Timur'un sarayında ve Hasan Paşa'nın gümüş tahtında görülen ağaçların fikir kaynağı hakkında ip ucu oluşturmaktadırlar. Ağaçların üstüne yerleştirilen tavus kuşları da bu kuşların tahtlarda ve taht sahnelerinde kullanılma nedeni hakkında fikir vermektedir. Böylece bir tür yapay cennet görünümü yaratılmak istendiği, bir peygamberin tahtına öykünüldüğü anlaşılmaktadır. Bu da, simgeler yoluyla tahtın kazandığı dinsel anlama işaret eden bir olgudur. Aslan, artık tek tanrılı dinlere inanan kültürlerde kozmolojik bir simge değildir. Ancak yine de Bizans İmparatorunun ve Kanuni'nin aslanlı tahtları, imgelem açısından dinsel bir anlatımdan izler taşımaktadır.



İSLAMLIĞIN KABULÜNDEN  
ÖNCEKİ DÖNEMDE TÜRK TAHTLARI

## Taht Yapımında Kullanılan

### Malzeme ve Renkler

Araştırmamız sırasında çeşitli kültürlerde taht yapımında kullanılan malzemeler, süslemeler ve renklerin gelişigüzel seçilmediğini, bazı simgesel anlamlar taşıyabildiğini gördük. Bu simgesel anlamların tümünü saptamak, konu ile ilgili yeterli belge olmadığı için olanaksızdır. Ancak bazı yazılı kaynakların değerlendirilmesiyle yine de bazı ip uçları elde etmek olasıdır.

Tahtların başlıca yapım malzemesi ahşaptır. Ağaç kültürünün erken dönemlerde çok yaygın olduğunu biliyoruz. Bir çok toplumlar bazı ağaçları kutsal kabul etmişler ve özel bir saygı göstermişlerdir. Taht yapımında yalnızca bu kutsal ağaçların kullanılıp kullanılmadığı sorusuna yanıt oluşturabilecek yeterli belge elimizde mevcut değildir.

Ancak antik kültürlerle baktığımızda taht yapımında kullanılan ağaçların simgesel özellikler taşıdığına ilişkin kanıtlar görülür. Bir Sümer şiirinde Tanrıça İnanna, ölümler ülkesinden döndüğünde kocası Dumuzi'yi elma ağacından yapılmış yüksek bir tahtta otururken bulur<sup>322</sup>. Elma ağacının simgesel bir nitelik taşıyıp taşımadığını bilemiyoruz. Ancak ağacın cinsinin özellikle belirtilmiş olması ilginçtir. Buna karşılık, sedir ağacı Sümer mitolojisinde geniş bir yer tutar. Gilgamiş Destanı'nda Tanrıça İştar, Gilgamiş'a "... sedir tahtası kokan evimize girdiğinde eşik de, taht da ayaklarını öpecek..."<sup>323</sup> der. Destanda tanrıların sedirler dağında oturdukları, İştar'ın tahtının da burada bulunduğu anlatılır<sup>324</sup>. Sedir ağacının simgesel anlamı bir başka Sümer destanı olan "Enuma Elis" yani Yaratılış Destanı ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu destanda Tanrı Enlil'in Mısır tanrısı Osiris gibi rakipleri tarafından parçalanarak öldürüldüğü, oğlu Ninuraş'ın babasının öcünü aldığı anlatılır<sup>325</sup>. Sümerler her

yıl ilkbaharda bazı törenlerle Ninuraş'ın zaferini kutlardı. Bu törende Sümer kralı genç tanrı Ninuraş'ı temsil ederdi. Kral, başında üç katlı tören tacıyla tahtında oturur, babasının intikamını temsilen saraya götürülür, tanrılar kendisine saltanat asası, taht ve palu verirlerdi. Bu tören sırasında da alayın önünde sedir ağacı yakılır ve Enlil'i öldürmüş olan devlerin yandıkları temsil edilmiş olurdu<sup>326</sup>.

Antik Hint tahtlarında da kutsal ağaç kültürü ile ilgili daha değişik bir inancı görüyoruz. Bu da tahtın kutsal kabul edilen Bodhi ağacının yakınına yerleştirilmesidir. Bu durum, Buda ile ilgili bir öyküden kaynaklanmıştır. Buda'nın olmadığı zaman Jetavana parkı korumasız kalıyordu. Cemaat, bodhi ağacının bahçenin kapısına dikilmesini önermiş; Buda "Bundan böyle, orası benim devamlı konutum olacak" diyerek bunu kabul etmiş ve kapının bitişiğine yerleştirilmiş olan ağaç üstü evinde "kapı bekçiliği" yapıp, kendisine "yoksa"lar gibi sungular sunulmuştu<sup>327</sup>.

Taht yapımında altın kullanılması ise çok sık karşımıza çıkar. Antik Mısır tahtlarında altın ve altın yıldız kullanıldığını biliyoruz. Günümüze gelebilmiş altınlı tahtlar bunu kanıtlar (R. 3 ) (Kat. No. 1 ). Tahta çıkan kralın aldığı unvanlardan biri de en iyi "altının Horus'u" olarak çevrilen bir unvandır. Güneş tanrı Re sözlerinin başlangıcında der ki: "Derim saf altındır"<sup>328</sup>. Tanrının teni olarak kabul edilen altının taht yapımında kullanılması, tahtın güneşle ilgili bir simgesel özellik taşıdığını düşündürür.

Antik Yunan mitolojisinde de tanrı ve tanrıçaların altın tahtlar üzerinde oturdukları anlatılır. Altının tanrısal bir maden olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. İlginç olan durum, yalnızca baş tanrı ve öteki önemli tanrıçaların değil, şafak tanrıçası Eos'un da sık sık altın tahtlı tanrıça diye anılmasıdır<sup>329</sup>. Bu da altın tahtın güneş ile bağlantısını akla getirir.

Sümer tahtlarında kullanılan renklerin de simgesel bir nitelik taşıdığı anlaşılır. Bir ilahide Kral Şulgi tahtının Tanrı Ekur tarafından gök yüksekliğine kaldırıldığını anlatırken tahtı için şu ifadeyi kullanır: "...Beyaz kürsüdeki her zaman kurulan tahtımı gök yüksekliğine kaldırdı..."<sup>330</sup>. Tanrı Enlil için yazılmış bir ilahiden onun tahtının da beyaz olduğunu öğreniyoruz: "...Geniş, beyaz tahtta, yüce tahtta oturan Enlil..."<sup>331</sup>. Beyaz rengin simgesel bir özellik taşıdığı anlaşılmaktadır. Beyaz renk öteki kültürlerde de simgesel bir nitelik taşır. Nitekim, Türklerde ve Moğollarda görülen beyaz hayvan kurbanı, Kitanların Çin imparatoruna beyaz kurt, kaplumbağa, tavus ve geyikler sunması, bu renkteki hayvanların ender bulunması nedeniyle değerli sayılmasına bağlanabilir<sup>332</sup>. Ancak bu rengin Tanrılara ve imparatora layık bir renk olarak görüldüğü de düşünülmelidir. Tanrıların beyaz elbiseler içinde, beyaz çelenkler takmış olarak betimlenmesi de bunun bir göstergesi olabilir. Aynı şekilde mavi taş denilen lapis lazulinin de kutsal bir niteliği vardır. Kral Şulgi, Ekur'un kendisine lapis lazuli bir asa verdiğini anlatır<sup>333</sup>. Tanrıça İnanna ise krala "...lapis lazuli bir tahtta oturmaya yakışır sen..."<sup>334</sup> der. Eliade, lapis lazulinin mavi rengi dolayısıyla göğü simgelediğini ve bu nedenle Mezopotamya kültüründe de diğer kültürlerdeki mavi taşlar gibi kozmolojik bir simge olduğunu belirtir<sup>335</sup>.

Antik Hint tahtlarının renkleri de bazı metinlerde beyaz, sarı ya da sarı-kırmızı yasemin renginde gibi sözcüklerle belirlenmiştir. Beyaz krala ayrılmış bir renktir, sarı veya sarı-kırmızı ise güneş renginin bir görünümüdür<sup>336</sup>. Bir koltuk üzerine serilen kırmızı bir yünlü kumaş, bir komutan içindir<sup>337</sup>.

İslam'ın kabulünden önceki döneme ait Türk tahtlarından günümüze gelebilmiş örnek olmadığından yazılı ve resimli kaynaklar yoluyla bilgi edinebiliyoruz. Ancak bu kaynaklar, Türklerin taht yapımında özel bir malzeme kullanıp, kullanmadıkları hakkında yeterli ve kesin bilgi vermekten uzaktır. Yine de elimizdeki bilgilere dayanarak bir malzeme sınıflandırması yapabildik.

Taht ve diğer mobilyaların genel yapım malzemesi ahşap olmasına karşılık, ahşap tahtlardan söz eden kaynaklar enderdir. Buna karşılık altın tahtlardan sık sık söz edilmektedir. Türklerin ahşap dışında bir malzeme seçmelerinin nedeni hakkında bir ip ucunu, Çinli hacı Hüan-dzang'ın Kök Türk kağanı Cabgu'yla görüşmesinde buluyoruz: "...Kök Türkler ateşe taparlar, bunun içindir ki ağaçtan yapılmış oturma yerleri yoktur; ağaç ateş unsurudur ve ateşe karşı olan saygılarından ağaç üzerine de oturmazlar. Oturmak istediklerinde yere hasır sererler ve onun üzerine yerleşirler. Fakat hacının hatırı için demirden yapılmış, üzeri minderli bir iskemle buldular..."<sup>338</sup>. Türklerin Şamanizm, Budizm, Brahmanizm, Maniheizm gibi dinlerin yanı sıra Zerdüşt dinine inandıklarını biliyoruz. Arap coğrafyacılar Tokuz Oğuzların Mecusi olduğundan söz etmişlerdir<sup>339</sup>. Kök Türklerin de Bizans elçilik heyetini ateşten geçirerek kabul ettikleri, böylece ateşle arındırma uyguladıkları kaynaklarda yer alır<sup>340</sup>.

Tahtların ve taht minderlerinin renkleri konusunda elimizdeki kaynaklarda bir bilgiye rastlamadık. Ancak Türklerin renklere bazı simgesel anlamlar yüklediklerini biliyoruz<sup>341</sup>. Hanın tahtının kurulduğu otağların renkleri de belirliydi. Köktürk ve Uygur kağanlarının altın veya altınlı çadırları vardı. Moğol Hanı Küyük'ün çadırı ise sarı renkteydi. Sarı rengin de Çin imparatoruna özgü olduğu bilinir<sup>342</sup>. Altının rengi olan sarının kağan çadırlarında kullanılmasının simgesel bir anlam taşıdığı düşünülebilir. Tahtların da altın olması, aynı rengin tahtlar için de geçerli olduğunu gösterir. Altın sarısının hükümdarlar için genelde kabul edilmiş bir renk olması, bu rengin güneş ile bağlantılı olmasından kaynaklanmış olabilir<sup>343</sup>. Budist Hint tahtlarını inceleyen Auboyer, sarı veya sarı-kırmızının güneş renginin bir görünümü olduğunu söyler<sup>344</sup>. Esin ise, yaldız ve sarı renklerin Çin'de ve Türklerde kainatın merkezinin temsili rengi olarak Burkana ve hükümdarlara atfedildiğini belirtir<sup>345</sup>.

## Ahşap Taht

Türklerin taht yapımında ahşap kullanmamasının inançlarla ilgili olduğuna yukarıda değinilmişti. Kök Türklerin Zerdüşt dininin etkisiyle böyle davrandıklarını biliyoruz. Oysa, Hun Türklerinin ahşap mobilyalar yaptıkları, Noyn ula kurganında bulunmuş olan bazı mobilya ayaklarından<sup>346</sup> ve Pazırık kurganında bulunan bazı masalardan anlaşılmaktadır<sup>347</sup>. Nitekim, 448 yılında İmparator II. Theodosius tarafından Hun İmparatoru Attila'ya elçi olarak yollanan Priskos, Attila'nın ahşap bir tahta oturduğunu görmüştür<sup>348</sup>. Priskos, Attila'nın verdiği bir ziyafette de konuklara gümüş tabaklarda yemek ikram edilmesine karşılık, Attila'ya tahta tabak ve kadeh ile servis yapıldığını anlatır<sup>349</sup>. Önceleri ahşap taht kullanmakta bir sakınca görmeyen Türklerin daha sonraları benimsedikleri dinsel inançlar nedeniyle farklı malzemelere yöneldikleri anlaşılıyor.

## Altın Taht

Kaynaklarda tahtları niteleyen en belirgin özellik "altın" olmalarıdır. Destanlarda ve yazmalarda sık sık altın tahtlardan söz edilmektedir. Dede Korkut Destanı'nda Begil Oğlu Emre'ye hatunu şöyle seslendir:

*"...Altın tahtımın sahibi beyim yiğit  
Göz açıp da gördüğüm..."*<sup>350</sup>

Aynı destanda Salur Kazan hakkında "...Kazan bey ordusunu, çoluğunu, çocuğunu, hazinesini aldı geri döndü. Altın tahtında yine evini dikti..."<sup>351</sup> denilmektedir.

Oğuz Destanı'nda ise Oğuz'un oğullarının her birine altın bir kürsü verdiği anlatılır<sup>352</sup>.

Kırgızların milli destanı olan Manas Destanı'nda da sık sık altın tahtlardan söz edilmektedir. Hanın söylediği şu sözler çok ilginçtir:

*"...altın tahtımdan asla,  
ben yerlere inemem,*

*Kendim kapıyı açamam.  
Han başım lekelenir mi?..."*<sup>353</sup>

Hanın söylediği bu iddialı sözlere karşın yine de tahtından inip kapıyı açtığı metnin devamından anlaşılır<sup>354</sup>.

İrk Bitiğ adlı yazmada da "...Ben Tensiyim (Çin Hükümdarı) erken, geç altın tahtın üzeri ne oturarak zevk alırım. Bunu biliniz iyidir bu..."<sup>355</sup> sözleri yer alır.

Efsanelerde de altın tahtlardan söz edilir. Uygurların Mani dinini kabul edişini anlatan bir efsanede "...Böğü Han tacını başına koymuş, kırmızı ipekten merasim elbisesini giymiş ve altın tahtına oturmuştu..."<sup>356</sup> denmektedir.

Destanlarda karşımıza çıkan altın taht motifi, bunun mitsel bir öge olduğunu düşündürür. Nitekim altın, hükümdarla ilgili diğer önemli nesnelere de niteleyen bir özellik olarak kullanılmıştır. En büyük Türk hükümdarının altın bir dağda oturduğuna inanılmıştır<sup>357</sup>. Hükümdarın otağının altından veya altın olduğu söylenmiş<sup>358</sup>, bayrakların da altın olduğu belirtilmiştir<sup>359</sup>. Değerli bir maden olan altının hükümdarlara yaraşır bir maden olarak nitelendirildiği kuşkusuzdur. Kağanın soyu da altına benzetilirdi<sup>360</sup>. Budist Uygur dualarında hükümdarın altın çocuklarından söz edildiğini görüyoruz:

*"...aynı şekilde hükümdar, huang t'ai-tsu, altın çocukları,  
kazaya-belaya uğramaksızın, binlerce yıl yaşasınlar..."*<sup>361</sup>

*"...Seçkin, aziz hükümdar saadeti,  
çok fazilet sahibi dul-ımparatoruça  
saadeti,  
aynı şekilde ımparatoruça saadeti ve  
Kusala ile Siddhpala başta olmak üzere,  
altın çocukları ile birlikte;..."*<sup>362</sup>

Çin ve Türk kosmolojisinde altın, Batı yönünün remziydi<sup>363</sup>. Ancak, simgesel olarak altın hep güneşle birlikte düşünülmüştür<sup>364</sup>. Güneş de Türk hükümdarlarının simgelerinden biriydi<sup>365</sup>. Tahta çıkma törenlerinde kağanın bir keçe üzerine oturtularak güneşin hareketine uygun olarak doğudan batıya doğru dokuz kez çevrildiği Çin kaynaklarında anlatılmıştır<sup>366</sup>.



Ancak Türklerin altını yalnızca simgesel bir motif olarak değil, gerçekte de kullandıklarını biliyoruz.

576 yılında Bizans'tan Batı Kök Türk hükümdarı İstemi Kağan'a elçi olarak yollanan Zemarkhos, kağanı altın tahtlar üzerinde otururken görmüştür<sup>367</sup>. Bu tahtlardan biri gerektiğinde bir at tarafından çekilebilecek tekerlekli bir tahttı. Bir başka gün ise kağan, elçiyi altından yapılmış sedir biçiminde bir tahtta oturarak kabul etmişti. Elçinin gördüğü üçüncü taht ise, altından yapılmış dört tavus kuşu tarafından taşınan sedir biçiminde bir tahttı<sup>368</sup>.

### Gümüş Kürsü

Altının yanı sıra gümüşün de taht yapımında kullanılan bir malzeme olup, olmadığını kesin olarak bilemiyoruz. Ancak, Kutadgu Bilig'de üç ayaklı gümüş bir kürsüden söz edilmektedir<sup>369</sup>.

Gümüşün Türkler tarafından az kullanılan bir malzeme olmasının nedenini, Diyarbakirli gümüşün az bulunmasına bağlamaktadır. Esik kurganında bulunan bir çok altın eşya yanında yalnızca bir gümüş çanak vardır. Diyarbakirli, gümüşün az bulunmasından ötürü daha değerli sayıldığını da belirtir<sup>370</sup>.

### Taht Tipleri

#### Sedir Biçimli Taht

Sedir biçimli olarak tanımladığımız tahtlar; arkalıklı, kolçaklı veya kolçaksız, üzerinde bağdaş kurmaya ya da uzanmaya olanak verecek genişlikte olan tahtlardır. Türklerin bağdaş kurarak oturma geleneği, bu tipte tahtların sıklıkla kullanılmasına yol açmıştır. Yabancı gezginlerin bu tipteki Türk tahtlarını tanımlarken genellikle yatak olarak niteledikleri görülür. Bizans elçisi Zemarkhos'un gezi notlarını tarihçi Menandre'dan naklen anlatan Chavannes da, tahtlardan birini tanımlarken "yatak"sözcüğünü kullanmıştır<sup>371</sup>. Bu tahtların böyle bir işlevi olup, olmadığını bilemiyoruz.



52. Resim: Aslan Figürleri, Bronz, Özel Koleksiyon, Cenevre.

Ancak bağdaş geleneğinin Türklerin en eski dönemlerinden başlayarak Osmanlılarda da sürdüğünü<sup>372</sup> ve bu tip tahtların da her dönemde yapıldığını biliyoruz. Bu da taht biçimlerinin belirlenmesinde oturma alışkanlıklarının da rol oynadığını gösterir.

İstemi Kağanın tahtlarından biri de dört tavus kuşu tarafından taşınan altından yapılmış bir tahttı<sup>373</sup>. Esin, tavus kuşunun (yon-kuş) da diğer yırtıcı kuşlar gibi bir ongun olduğunu



53. Resim: "Taht Sahnesi", Altın Tabak, 6-7. yy., Bibliothèque Nationale Cabinet des Médailles, Paris.

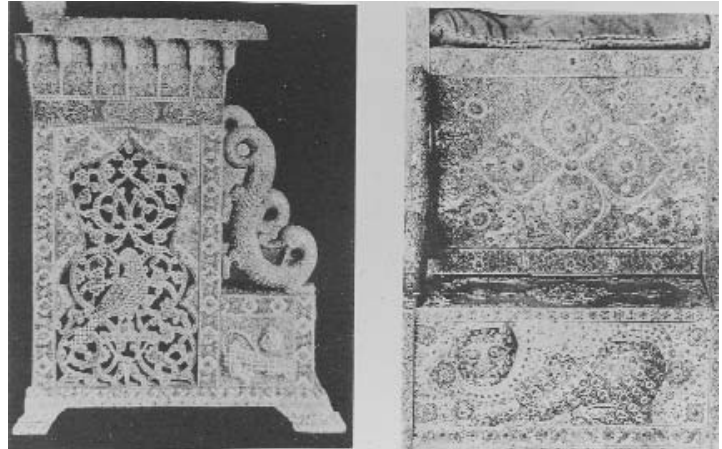
söyler<sup>374</sup>. Ongunlar üzerine yapılmış araştırmalarda da İstemi Kağanın tahtını taşıyan tavus kuşlarının bir ongun olarak kabuledildiğini görüyoruz<sup>375</sup>. Ama daha sonraki Türk boylarının tavus kuşunu ongun veya tamga olarak kullandıklarına dair bir kanıt bulamadık. Oğuz boylarının ongunlarını gösteren listelerde de tavus kuşu yer almamaktadır<sup>376</sup>. Bir ongun olarak kabul edemsek de tavus kuşunun Türkler için simgesel bir anlamı olduğu kuşkusuzdur.

Tavus kuşunun çeşitli kültürlerde değişik simgesel anlamları vardır. Hristiyan inanışında ahlaksızlığın simgesiydi. Etnin çürümediğine inanılır ve bu nedenle nativite sahnelerinde yer alırdı. Kuyruğundaki yüz göz bazen her şeyi gören kiliseyi simgelemek için kullanılmıştır<sup>377</sup>. Kuyruğundaki gözler antik Doğu kütürlerinde ise göz tanrıçasını anımsatır. Ayrıca Bodhisattva'nın uzattığı ellerin ayalarındaki gözler olduğu düşünülür. Hindu ikonografısına göre ise, savaş tanrısı Kartikeya'nın atıdır. Bu genç tan-

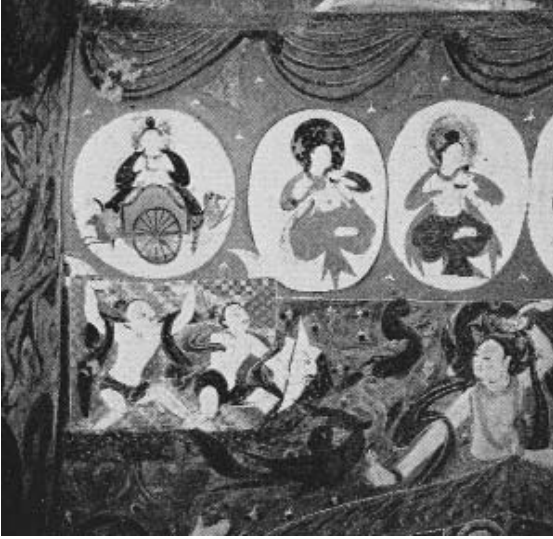
rının görevi babası Şiva'nın yüksek dağlardaki cennetinin kapısını beklemektir<sup>378</sup>. Türkler için tavus kuşunun simgesel anlamının ne olduğuna dair kesin bir kanıt bulamadık. Ama hayvanlar tarafından taşınan tahtların tüm Doğu toplumlarında kullanıldığını biliyoruz. Bunlar genellikle aslan, grifon, kanatlı at, deve, fil gibi hayvanlardır<sup>379</sup>. R. 52'de Sasani dönemine ait taht taşıyıcısı olduğu sanılan bir çift aslan protonu görülmektedir. Sasani gümüş tabakları üzerinde böyle hayvanlar tarafından taşınan taht betimleri yer alır (R. 53). İstemi kağanının tahtının da biçim bakımından bu tahtlara benzediği düşünülebilir. Tavus kuşunun ise, Doğu tahtlarında sık kullanılan bir simge olduğu bilinir. Tavus kuşlarıyla süslü olduğu söylenen en ünlü taht, Delhi'deki Şah Cihan'ın tahtıdır. Bu tahtın Nadir Şah tarafından ele geçirildiği ve daha sonra da İstanbul'a getirildiği yolunda bir kayıt varsa da bugün nerede olduğu bilinmemektedir. Kubbesinin üstünde tavus resmi olduğu söylenen<sup>380</sup> bu tahtın bir benzeri bugün Tahran Merkez Bankası Koleksiyonu'nda bulunan tavus kuşu bezemeli tahttır (R. 54).

### İki Tekerlekli Araba Biçiminde Taht

Bizans elçisi Zemarkhos'un gördüğü tahtlardan biri gerektiğinde atlar tarafından çekilebilecek, iki tekerlekli ve altından yapılmış bir tahttır<sup>381</sup>. Bu iki tekerlekli araba biçiminin simgesel bir anlatım olduğu düşünülebilir.



54. Resim: Nadir Şah Tahtı, Merkez Bankası Koleksiyonu, Tahran.



55. Resim: “Araba Süren Ay Tanrı”, Duvar Resmi, Hermitage, Leningrad.



56. Resim: “Araba Süren Güneş Tanrı”, Duvar Resmi, Hermitage, Leningrad.

Çünkü Çin ve Türk düşüncesine göre güneş ve ay birer araba sürücüsü olarak betimlenir ve her iki tanrının da bir ordusu (sarayı) olduğuna inanılırdı<sup>382</sup>. Bir duvar resminde ay tanrısı böyle bir arabada otururken görüyoruz (R. 55,56). Türk hükümdarlarının da güneşe benzetildiğini Kutadgu Bilig’de yer alan bir beyitten anlıyoruz: “Ay yarımış künüm”<sup>383</sup>, şair ilig yani prens “Ey parlak güneşim”<sup>384</sup> diye seslenmektedir. Ayrıca güneş ve ayın Türk hükümdarlarının simgelerinden olduğunu biliyoruz<sup>385</sup>. Böyle bir tahta oturmakla İstemi Kağan belki de güneş ve ay tanrılarının görünümünde olmak istemişti.

### Aslanlı Taht

Aslanlı tahtların uzun bir geçmişi vardır. Neolitik Çağdan başlayarak, Antik Mısır, Asur, Pers, Hint, Yunan, Roma ve Bizans kültürlerinde aslan bazan tam olarak bazan da yalnızca ayaklarıyla tahtlarda yer alan bir hayvandır.

Bazı araştırmacılar aslanlı tahtların Türkler tarafından sıklıkla kullanıldığını iddia etmişlerdir<sup>386</sup>. Ancak taradığımız yazılı kaynaklarda aslanlı bir tahtı tanımlayan ifadeler bulamadık. Yalnızca bir gümüş tabak üzerinde yer alan taht sahnesinde ön tarafta sırt sırta

vermiş oturan iki aslan görülmektedir (R. 57). Ancak bu aslanların tahtı taşıyan hayvanlar olmadığı, yalnızca tahtın önünde yer aldıkları görülür. Bu sahnede görülen hükümdarın 8.-9. yüzyıldan bir Türk kağan olduğu düşünülmektedir<sup>387</sup>. Esin, aslanlı tahtların Hunlar ve Tabgaçların Budizmi kabulü ile ortaya çıktığını, İç Asya’da aslan bulunmadığını söylemektedir<sup>388</sup>. Buda’yı aslanlı tahtta otururken gösteren pek çok betim vardır (R. 58). Hindistan’da “simhasana” adı verilen aslanlı tahtların kral-



57. Resim: “Tahtta Oturan Türk Hükümdarı”, Gümüş Tepsi, 9. yy. başı, Hermitage, Leningrad.



58. Resim: Aslanlı Tahtta Oturan Buda Heykeli, Kumtaşı, 5. yy., British Museum, Londra.

lara özgü olduğuna ve Buda'nın aslanlı tahtının güneşle ilgisine yukarıda değinilmişti. İlginç olan durum, Auboyer'in aslanlı tahtların kökeninin Hindistan dışındaki kültürlerden kaynaklandığını, özellikle İran ve Akdeniz kültüründen Indo-Grek hanedan tören kural-ları ile ilişkili olduğunu söylemesidir<sup>389</sup>. Türklerin ise Budizmi kabulüyle birlikte kağan-larına "Arslan" unvanı vermeye başladıkları, ilk kez bu adı kullananın Budist olan Kök Türk kağanı Taspar (T'opo) olduğu öne sürülmektedir<sup>390</sup>. Dede Korkut Destanı'nda yer alan bir beyitte:

"...Atam adm sorar olsan kaba ağaç,  
Anam adm der isen Kağan Arslan,  
Menüm adum sorar isen Oruz oğlu  
Basat'dur..."<sup>391</sup>

sözleri yer alır. Basat'ın annesinin adını Kağan Arslan olarak vermesi ilginçtir. Bir Uygur duasında ise şu sözlerle karşılaşıyoruz:

"...Arslan Bilge Tengri İlig Küñçük İduk-Kut  
bir de ablam Tölek Kız Tengrim  
diger geri kalan hanım ve şehzadeler de  
tehlikesiz, uzun yaşamaktan başka,  
her türlü arzuları kanıp, yerine gelip,  
sonunda nihayet gecikmeden,  
Abita burkan diyarında doğsunlar..."<sup>392</sup>.

Burada hükümdar ailesinin adları sıralanmış, Uygur hükümdarının tam unvanı ve adı verilmiştir. Bu bakımdan da tarihsel bir belge değerindedir. Uygurlar başlarında hükümdar Barçuk İduk-Kut olduğu halde, 1209 yılında Cengiz Han ile anlaşarak, onun hakimiyetini kabul etmişler ve böylece hükümdar ailesi ıduk-kut olarak, Moğolların vassalı durumunda memleketini idare etmiştir. Burada sözü edilen Arslan Bilge Tengri İlig Küñçük İduk-Kut, Moğol hanlarından Esen-Buka (1309-1318), Kibek (1318-1326), İlçikedey (1326) ve Tarmaşırın (1326-1334) dönemlerinde memleketin hakimi durumundaydılar<sup>393</sup>.

Başka bir duada da aynı adları görüyoruz:

"...Arslan Bilge Tengri İlig  
babam Kireziz İduk-Kut,  
annem Toklug Kutlug Ağa ile  
ayni şekilde Kurçuğan Ağa da  
Abita burkan diyarında  
ara vermeden doğup, belirip,  
çok kısa bir zaman içinde  
fevkal'ade burkan saadetini bulsunlar.  
Şimdi ben Küñçük İduk-Kut  
saygı ile bu töreyi yaklaştırıp,  
bu seçkin iyiliğim sayesinde  
bütün arzularımın hepsine nail olup,  
zahmetsiz, derdsiz, huzur içinde  
iyi işlerim derhal tamamlanıp,..."<sup>394</sup>.

Eserin Uygur hükümdarı Küñçük İduk-Kut'un kendisi tarafından yazdırıldığı anlaşılmaktadır. Babasının Arslan unvanını taşıdığı her iki duada da görülmektedir.

Ayrıca budist düşünceye uygun olarak Uygur metinlerinde insan veya insanlar aslanı deyiminin kullanıldığını da görüyoruz:

“... narahin, aziz insan arslanı  
Narayana Sri güçlü, kuvvetli  
nayağa rehber önünde hürmetle  
eğilirim...”<sup>395</sup>.

“...Boyunu, dikine, her yerde ve her üç  
zaman içinde  
insanlar arslanma, hepsine istisnasız  
yağa kat-kat kudretli, ağı bitmez-  
tükenmez gözlü,  
münasip usulünce hurmetle eğilmeyi yerine  
getirelim...”<sup>396</sup>.

Türklerin budizmin etkisiyle “arslan” unvanını kullandıkları anlaşılıyor. Aslanın tahtlarda kullanılması da Budizmin etkisiyle gerçekleşmiş olabilir.

### Üç Ayaklı Taht

Kutadgu Bilig’de üç ayaklı gümüş bir kürsü hakkında bir bölüm vardır. Üç ayağı ayrı duran bir gümüş kürsü üzerine oturan Hükümdar Kün-Toğdı’ya veziri Ay-Toldı bu kürsünün anlamını sorar<sup>397</sup>, hükümdar da cevap verir:

“...Bak, bu üzerinde oturduğum tahtın üç  
ayağı vardır; ey gönümünü doyuran.  
Üç ayak üzerinde olan hiçbir şey bir  
tarafa meyiletmez; her üçü düz durdukça,  
taht sallanmaz.  
Eğer üç ayaktan biri yana yatarsa, diğer  
ikisi de kayar ve üzerinde oturan  
yuvarlanır.  
Üç ayaklı olan her şey doğru ve düz durur;  
eğer dört ayaklı olursa, biri eğri  
olabilir.  
Düz olan bir şeyin her tarafı iyidir; her  
iyinin, dikkat edersen, tavrı ve hareketi  
düzgündür.  
Hangi şey yana yatarsa, eğri olur; her  
eğrilikte bir kötülüğün tohumu vardır.  
Düz olan yana yatarsa, duramaz, düşer;  
hangi şey doğru ise düşmez, yerinde durur.  
Bak, benim tabiatım de yana yatmaz,  
doğrudur; eğer doğru eğilirse, kıyamet  
kopar...”<sup>398</sup>.

Burada sözü edilen üç ayaklı gümüş kürsü kuşkusuz simgesel bir taht motifidir ve Türklerin gerçekte kullandığı tahtlarla bir iliş-



59. Resim: “Taht Sahnesi”, Burkan Mabedi Duvar Resmi,  
(E. Esin, “Bağdaş ve Çökmeç”, Sanat Tarihi Yıllığı, c. III,  
Levha IV, R. 1’den) .

kisi yoktur. Ancak tahtın simgelediği özellikleri belirtmesi bakımından üzerinde durulması gereken bir örnek olduğundan bu bölüme almayı uygun bulduk. Divitçioğlu da, üç ayağın simgesel bir işlevi olduğuna inanmaktadır. Ona göre ilgin işlevi olan doğruluk üç ayaklı taht ve bıçakla simgelenmektedir<sup>399</sup>. Kutadgu Bilig’de yer alan “...Tüm üç ayaklılar eğilmez, üçlü düz durur, kaykılmaz...”<sup>400</sup> beytiyle bağlantı kurarak, eşkenar üçgenin semiotiğinde Roma tapınaklarında olduğu gibi ilahiliğin, uyumun ve orantının imi olduğunu söyler, ayrıca Çin simgeliğinde üç ayağın devlet aygıtı anlamına geldiğini anımsatır<sup>401</sup>.

### Altıgen Taht

Esin, 5., 6. yüzyıllardan beri Kök Türklerin yaklaşık 734’e kadar tanrılarını ve krallarını

bağdaş pozunda ama düz bir altlık üzerinde betimlediklerini, Uygur sanatında ise çokgen bir taht üzerinde oturan kutsal kişi betimlerinin sık görüldüğünü belirtir. Çokgen formun kozmik kavramlarla ilişkili olabileceği konusuna da dikkati çeker. Dört esas yön ve zedit ve nadir denen iki yönün altı yönü oluşturduğunu düşünmektedir<sup>402</sup>. Ayrıca altı köşenin Hiung-nu hükümdarının en yakın akrabalarından oluşan dört kişi ve daha uzak akrabalarından iki kişinin katılımıyla altı kişilik bir refakatçi grubu oluşturduklarını bunun da altıgen bir form oluşturduğunu söyler<sup>403</sup>.

Budist sanatta da altıgen bir taht üzerine oturmuş Buda figürleri sık sık karşımıza çıkar. Turfan'da bulunmuş bir duvar resminde altıgen bir taht üzerinde oturan Buda'yı görüyoruz (R. 59).

Budist Uygur şiirlerinde de altı sayısının özel bir önemi olduğunu görüyoruz:

*"...altı kapıdan içeriye bak, en güzel  
yol görünür,  
Temiz, duru, üstün huzur diyarı  
oradadır..."*<sup>404</sup>.

Altı kapının yanı sıra altı yol düşüncesini de Budist şiirde görmekteyiz:

*"...Altı yolda ana, baba, kardeş, oğul ve  
kız olan  
bütün canlıların vücutlarını zahmete  
sokan,  
kıymetli hayatlarını inkıtaa uğratıp,  
ölüm kucağına atan,  
asamvara denilen günahları işledim..."*<sup>405</sup>.

Budist öğretiyeye göre altı fazilet olduğunu yine bir Uygur şiirinden öğreniyoruz:

*"...Altı fazilet ve dört nüfuzun  
çare ve usullerine ilkevistikleri  
atyantika olup, yanılmış  
olanları..."*<sup>406</sup>.

Aynı şiirden altı meziyetin birincisinin hakimiyet olduğunu öğreniyoruz:

*"...Vücudu kusursuz olduktan başka,  
engreyük töre ışığını saçıp,  
iyilikleri azalmış olan canlıları  
ıstırap gecesinden kurtarıcı,  
başta hakimiyet olmak üzere, altı türlü  
iyi meziyetler ile tanıyan,  
enginçig mübarek cevher alevine sahip,  
iyilikle gitmiş olanın önünde hurmetle  
eğilirim..."*<sup>407</sup>.

Bir başka şiirden de altıncı gönül bilgisine ne ad verildiğini öğreniyoruz:

*"...Altıncı gönül bilgisine de  
Arya Avalokitesvara adı verilir,  
ayırt ederek nüfuz eden bilgiyi ise,  
tayşıcı diye methederler..."*<sup>408</sup>.

Aynı şiirde Abita Burkan'ın diyarındaki onaltı kollama anlatılmıştır. Altıncısı şöyledir:

*"... Altıncı her türlü cevherli,  
seçkin, som'lu, çısuk'lu,  
aşağıdaki kara toprağında  
bakmak için çok sevimli..."*<sup>409</sup>.

Ayrıca bir başka şiirden altıncı ayın ilk gününün kutsal olduğunu öğreniyoruz:

*"...Yine kwei shih-kan'a dahil sığır  
yılı, altıncı ayın  
ilk günü olan mübarek, büyük oruç  
gününde, ben üç cevhere  
çok kuvvetli ve temiz gönül ile inanan  
salihat-ı nisvandan Sılg Tigin..."*<sup>410</sup>.

Budizm öncesi dönemde de altı sayısının önemli olduğu görülür. Şaman inancına göre Tanrı Ülgen dünyayı altı günde yaratmıştı<sup>411</sup>.

Altı sayısının önemli bir sayı olmasının yanı sıra altıgen formun anlamları konusunda da bazı ipuçları vardır. Örneğin; İbn Haldun altıgen muskaların güneşe mahsus olduğunu belirterek "...Bu vefk, güneş kendi şeref hanesinde, uğursuzluktan uzak, ayın da hükümdarların talii hanesinde uğursuzluktan uzak bulunduğu bir zamanda yerleştirilir. Bu vefk konulurken Aşir (ceza yıldızı) sahibinin talih sahibine dostluk ve kabul gözüyle bakmış olması muteberdir. Bu vakitlerde koyulan vefklerin belgeleri hükümdarlar evladı hakkında



60. Resim: "Tahtta Oturan Uygur Burkanı", Tunç Oyma, (E. Esin, "Bağdaş ve Çökmek", Sanat Tarihi Yıllığı, c. III, Levha IV, R. 1'den) .

şerefli alametlerden istidlale yarar. Uğurlu olan vakit bu yolda seçildikten ve öteki altın üzerine basılmış olan şekil, kokulu şeyler içine daldırıldıktan sonra bir sarı atlas parçasına sarılır. Bununla hükümdarla arkadaşlık etmeye ve hizmetlerinde ve onlarla görüşüp konuşmalarda bulunmaya tesir edeceğini iddia ederler..."<sup>412</sup> der.

Tahtlarda altıgen formun kullanılmasının yalnızca yönler ya da refakatçilerin sayısı ile ilgili olarak değil, dinsel inançlarla da ilgili olabileceği görülmektedir. Altıgen tahtın Budizmle birlikte Türklerce kullanıldığı düşünülebilir. Ancak Auboyer, çokgen formlu tahtların Hindistan'a daha geç dönemde dışarıdan, Orta Asya'dan geldiğini ve Müslümanların katkısı olduğunu düşünmektedir<sup>413</sup>.

Burkan Mabedi kalıntılarından bir tunç oyma üzerinde altıgen bir taht görülmektedir (R. 60). Tahtın altıgen oturma yeri iki kademelidir. Ayaklarının nasıl olduğu pek anlaşılama-makla birlikte, kademelerin kenarlarında görülen süslemeler, ayaklarda da vardır. İlginç olan süsleme tahtın ayakları arasında ve

önünde görülen hayvan başlarıdır. Ayakların arasından çıkan başların hangi hayvana ait olduğu pek anlaşılmamaktadır. Ama önde görülen bir ejder başıdır. Tahtlarda görülen ejder figürlerinin değerlendirilmesi, son yıllarda yapılan bir araştırmada Çin'deki dokuz ejderha evlatları ile ilgili bir efsaneye dayandırılmaktadır. Bütün ejderha oğulların değişik bir huyu varmış, sekizinci oğul ise oturmayı severmiş, dolayısıyla taht ve koltuklarda betimlenmiş<sup>414</sup>.

### Koltuk Tipinde Tahtlar

Kolçaklı veya kolçaksız bir koltuğa benzeyen bu tip tahtların erken tarihli bir örneği, Pazırık kurganlarının beşincisinde bulunan bir örtü üzerinde görülmektedir (R. 6). Kolçaksız, arkalı bir koltuk görünümündeki bu tahtın ayakları konik olup, bacaklarındaki şişkin bölümler tornadan geçirilmiş gibi görünmektedir. Arkalık ise, geriye doğru kıvrılmakta yine şişkin bir bölüm ve ok ucuna benzer sivri bir süslemeyle sonlanmaktadır.

Koltuk tipinde tahtların erken bir örneği olan bu tahtın benzerlerinin, daha sonraları da kullanıldığını gösteren betimlere rastlamadık. Bu nedenle süregelen bir tip olduğunu söylemek olası değildir.

### Tahtın Kullanıldığı Törenler

Türklerin İslamlığı kabulünden önceki dönemde hükümdarlarının tahta oturduğu tüm törenlerin belirlenmesi, konu hakkında yeterli kaynak olmadığından olanaksızdır. Ancak yine de elimizdeki kaynaklara dayanarak, tahtın kullanıldığı bazı törenleri değerlendirmeye çalıştık. Bu törenlerde tahtın simgesel anlamlarına ya da hükümdarın dinsel kimliğine ait bazı ip uçları da görülmektedir.

### Tahta Çıkma Törenleri

Kök Türk kağanlarının tahta çıkış töreni Çin kaynaklarında anlatılmaktadır. Kağan bir örtü içinde taşınıp, güneş yönünde dokuz kez çevriliyordu. Kağanın dokuz dönüşten sonra öylesine başı dönüyordu ki, ata binebilmesi için ona yardım edilmesi gerekiyordu<sup>415</sup>. Ayrıca boğazı ipek bir kuşakla sıkılıyor, “kaç yıl kağanımız olacaksın?” diye soruluyor, sersemleyen kağanın gevelediklerinden kağanlığının süresi kestirilmeye çalışılıyordu<sup>416</sup>.

Hükümdarın keçe üzerinde kaldırılması geleneği Toba devletinde de görülür. 532’de Toba imparatoru tahta çıkmış ve tören sırasında yedi kişi keçe bir halının altına girerek halıyı tutmuşlar ve yeni imparator da halının üzerine çıkarak, batıya dönüp saygı duruşunda bulunmuştu<sup>417</sup>. Ögel, Toba devletinin eski ve soylu Hun kabileleri tarafından kurulduğuna dikkati çekerek, aynı geleneğin Hunlarda da olabileceğini düşünmektedir<sup>418</sup>.

Hitay imparatorlarının tahta çıkış törenlerinde ise, at sırtında giden imparatorun yere düştüğü ve üzerine bir keçe örtüldüğü Çin kaynaklarında anlatılır<sup>419</sup>.

Hükümdarın bir örtü üzerine oturtulup,

havaya kaldırılması geleneğini daha geç dönemde (14. yy. sonu-15. yy. başı) Tatarlar’da da görüyoruz. Schiltberger’in anlattığına göre, “...Bir kral seçtiklerinde, onu beyaz bir keçeye oturturlar ve üç defa havaya kaldırırılar. Sonra onu alıp çadıra götürürler tahta oturtup eline altın bir kılıç verirler...”<sup>420</sup>.

Kök Türk kağanlarının keçe üzerinde dokuz kez doğudan batıya doğru çevrilmesi geleneğinin şaman inançlarındaki dokuz kat gökle ilgili olduğu hakkında konunun araştırmacıları fikir birliğindedirler<sup>421</sup>. Şaman, üzerine yedi ya da dokuz kertik açılan kozmik ağaca bu kertiklere basarak çıkar. Altıncı gök katında aya, yedinci katta güneşe saygılarını sunar, dokuzuncu katta da Bay Ülgen’in karşısında eğilir ve ona kurban edilen atın ruhunu sunar<sup>422</sup>.

Moğollarda ise yeni han seçiminde hanın dört şilteli bir tahta oturtulduğu bilinir. Ebu’l Farac, Cengiz Han’ın oğlu Okatay’ın tahta çıkmasını şöyle anlatır: “...Sonra hepsi de başlarını açtılar ve kemerlerini omuzlarının üstüne aldılar. Çağatay, Han’ın sağ elini, Autkin de sol elini tutarak Okatay’ı dört şilteli tahtın üzerine oturtular. Bu dört şiltelinin manası dünyanın dört köşesine hakim olmaktı. Bunun üzerine Okatay, Han unvanını aldı. Onun daha küçük kardeşi olan Tuli kardeşinin kendisini hükümdarlığa herkesten fazla layık görmesi dolayısı ile Han’a içilmek üzere bir kadeh takdim etti, karşısında diz çöktü, onu selamladı ve ona bütün varlığı ile ve mutlak surette itaat ettiğini gösterdi. Diğer kardeşlerinin hepsi de aynı şekilde hareket ettiler. Otağın dışında bulunan eşraf ise dizleri ile yere dokuz kez vurdular ve Han’ı selamladılar. Bunun üzerine otağın içinde bulunanlar dışarı çıktılar ve kendi adetleri mucibince güneşe karşı üç kere yere eğildiler...”<sup>423</sup>.

Kağanın boğazının sıkılması olayı hakkında ise, B. Ögel, bunun efsane olduğu görüşündedir<sup>424</sup>. Divitçioğlu ise, bunun diğer toplumlarda da görülen kral öldürme geleneği ile ilgili olduğunu düşünmektedir<sup>425</sup>. Aynı gelenek, Hazar hakanlarının seçtikleri meliklerin tahta



çıkış törenlerinde de karşımıza çıkar. “...Hükümdarlığı kabul ederse, onu makamına oturtmak ve idareyi teslim için getirdikleri zaman hakan bir ipekle boğazını sıkır. Bu sırada boğulmak üzere olduğu zaman “Hükümdarlığının ne kadar müddet olmasını istersin?” derler. O da “şu kadar sene” der. Bu müddet dolmadan ölürse kendi eceli ile ölür. Kendi diliyle ifade ettiği müddetten daha fazla yaşayacak olursa öldürülür...”<sup>426</sup>.

B. Ögel, Türklerde kağanlığı üç defa reddetme geleneği olduğunu da belirtir ve Çin kaynaklarında yer alan Kök Türklerle ilgili bir tahta çıkma töreni öncesinde yapılan konuşmayı nakleder: “...Yung-yü-lü (İşbara Kağan’ın oğlu), amcası Ch’u-lo-hou’a bir adamını gönderip (başkente) çağırdı. Amcası kendisinin tahta çıkarılmak istendiğini öğrenince şöyle dedi: “Mu-han Kağan’dan beri, küçük kardeşleri büyük kardeşlere ve meşru olmayan çocukları da, meşru prenslere tercih etmeye başladık. Bu yolla, bizim atalarımızın uyguladığı törelerden ayrılmış bulunuyoruz. Bunun için de, aramızda hiç kimsenin kimseye saygısı kalmadı. Tahta siz çıkmalısınız. Siz tahta çıkarsanız, ben de memnuniyetle sizin önünüzde diz çökeceğim!” Bunun üzerine Yung-yü-lü, amcasına şöyle haber gönderdi: “Siz benim amcamsınız. Siz ve babam aynı köktensiniz ve tam bir kütüğü tamamlıyorsunuz. Ben ise, bu ağacın dalı ve yaprağıyım. Ağacın kökü ve kütüğü dururken, benim kağan olmam ve aile büyüklerinin de benim maiyetime girmesi mümkün değildir. Ayrıca ben, çok zayıf ve gencim. Bu sebeple, (senin kağan olmanı) vasiyet eden babamın arzularının dışına çıkamam!” Beş, altı yedi defa karşılıklı komplimanlardan sonra, nihayet amcası Ch’u-lo-hou, kağan oldu...”<sup>427</sup>.

Tahta çıkma törenlerinin yapıldığı mekanlar, kaynaklarda belirtilmemiştir. Ancak kağanın keçe üzerine oturtulup, dokuz kez doğudan batıya çevrilmesi gibi gelenekler, törenin açık havada, belki de otağ önünde yapıldığını düşündürmektedir. Moğol Hanı Okatay’ın tahta çıkma töreni de otağda yapılmış ve Türklerinkine benzer biçimde güneşe saygı gösterilmişti.

## Elçi Kabulleri

Türk hükümdarlarının kendisine gönderilen elçileri kabul ederken de tahta oturduklarını biliyoruz. 448 yılında Batı Hun İmparatoru Attila’nın Bizans elçisi Priskos’u çadırında ahşap bir tahta oturarak kabul ettiği bilinir<sup>428</sup>. Hunların töresine göre hiçbir elçi itimatnamesini vermeden ve yüzünü karartmadan hakanın otağına giremezdi. İ.Ö.107’de Çin elçisi Wang Wu da bu töreye uymuştu<sup>429</sup>. Kabul törenlerinin bazen otağın dışında yapıldığı da görülür. İ.Ö. 107’de Çin elçisi Wang Hsin’in adet olduğu üzere esasını otağın dışında bırakmak istememesi üzerine kabul töreni otağın dışında yapılmıştı<sup>430</sup>.

Elçi kabullerinde kullanılan mekanın çoğunlukla otağ olduğu yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Nitekim, Kök Türk kağanı İstemi’nin de Bizans elçisi Zemarkhos’u üç değişik günde üç değişik otağda altın tahtlara oturarak kabul ettiğini biliyoruz<sup>431</sup>. Ayrıca elçilik heyetinin kabulünden önce ateşten atlatılarak arındırma uygulandığı da aynı kaynakta anlatılmıştır<sup>432</sup>.

Moğol Hanı Küyük’ün de elçileri erguvani kumaştan yapılmış bir çadırda kabul ettiğini biliyoruz. Hanın fildişinden yapılmış, altın, değerli taşlar ve incilerle süslü tahtı yüksek bir kürsünün üzerine konulmuştu. Hanın tahtı Kosmas adlı bir Rum kuyumcu tarafından yapılmıştı. Kabul töreninde tahtın sol yanında hanın karıları, sağ yanda ileri gelenler oturuyordu. İleri gelenlerin oturma yerleri hanın karılarından daha alçaktı<sup>433</sup>.

Ancak elçi kabullerinde her zaman hükümdarın tahta oturmadığı da anlaşılmaktadır. 8. yüzyılda Emevi Halifesi Hişam bin Abdülmelik’in elçisini kabul eden Türk kağanı, eyer yapımı ile uğraşmaktaymış ve işini bırakmadan elçiyle görüşmüştür. Görüşmeden sonra elçiye kendi deyimiyle eti çok ekmeği az bir evde konuk etmiş ve askeri bir geçit töreni düzenlemiştir. Togan, bu kağanın Batı Kök Türk hükümdarı Solu Kağan olduğunu düşünmektedir<sup>434</sup>.

Çin elçisi Wang Yen-Te Uygur kağanı Arslan Han'ın kendisini kabulünü şöyle anlatır: "...(Arslan Han) bizi yedinci günde kabul etti. Onların kralı oğulları ve hizmetkarlarının hepsi yüzlerini doğuya çevirdiler ve (Çin imparatoru tarafından) yollanan hediyeleri kabul ettiler. Bir tarafta bir kimse (elinde) taştan bir çan tutuyordu. O (şahıs) seremoni için tempo tutuyordu. (Kao-ch'ang) kralı çanın sesini duyunca selam verdi. Bundan sonra, oğlu, kızı ve yakın akrabaları (benim) etrafımı çevirerek eğildiler ve hediyelerini kabul ettiler. Sonra müzik, içki, ziyafet ve gece yarısına (kadar) artistler tarafından (oylanan) piyes vardı..."<sup>435</sup>. Bu törenin yapıldığı mekan belirsizdir.

Elçi kabul törenlerinde ilginç olan durum hükümdarın elçiyi çoğunlukla otağında kabul etmesidir. Oysa hükümdarların ikamet ettikleri sarayları da vardı. Priskos, Attila'nın sarayının çok süslü, güzel, direklerle inşa edilmiş ahşap binalardan oluştuğunu, kulelerle süslü olduğunu, etrafının tahta çitle çevrili olduğunu ve bunun savunma amacıyla değil süs olarak yapıldığını belirtir<sup>436</sup>.

Daha geç dönemde Uygur kağanlarının da taştan yapılmış sarayının önünde otağ kurduğunu biliyoruz<sup>437</sup>. Ayrıca Uygurlar elde ettikleri şehirlerin her birine egemenlik simgesi olarak birer saray yaptırıyorlar ve buraya yabgu veya şadlar tayin ederlerdi<sup>438</sup>. Ancak elçi kabullerini yine de otağda yaparlardı<sup>439</sup>.

Elçi kabul törenlerinin sarayda değil de, otağda gerçekleşmesinin nedenini göçebe kültürün izlerine bağlamak yanlış olmaz. Ancak otağın Türk kültüründe daha başka anlamları olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. B. Ögel, otağın gök kubbenin simgesi olduğunu, çadırın direğinin de göğün direğini simgelediğini ve çadırın bacasının da gökten tanrıya açılan kapı olduğunu ileri sürmektedir<sup>440</sup>. Esin de gök tapınaklarının otağ formunda olduğunu ve İç Asya'da Chou döneminden beri hükümdar sarayının da gök ibadetinin merkezi olduğunu belirtir<sup>441</sup>. Tahta çıkma törenlerinde Kök Türk kağanının güneşin hareketine göre dokuz kez döndürüldüğünü görmüştük. Yine

Kök Türk kağanı İstemi'nin güneş ve ay tanrıları gibi tekerlekli bir tahtta oturduğunu biliyoruz. Hükümdarın kutsal bir kimlik taşıdığı da göz önüne alınırsa, elçileri neden göksel bir mekan olarak düşünülen otağda kabul etmeyi yeğlediği hakkında dinsel bazı etkenlerin de söz konusu olabileceği, kağanın otağda tahta oturarak gök tanrı görünümünü kazanmak istediği düşünülebilir.

## Bayramlar ve Özel Günler

Türklerin İslamlığı kabulünden önceki dönemde kutladıkları dinsel ve dinsel olmayan bayramlar hakkında bazı bilgilere sahibiz. Hunlar'da sarayda çeşitli zamanlarda yapılan toplantıların hem tapınma hem de sosyal yaşamla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. İzgi, Çin kaynaklarına dayanarak, yılın ilk ayında kabile reislerinin imparatorluk sarayında toplandıklarını, beşinci ayda Lung-ch'eng'da toplanarak kendi ataları, gök ve yer için ibadet ettiklerini, sonbaharda da Tai-lin'de yapılan toplantıda nüfus sayımı yapılarak, nüfus vergisinin toplandığını bildirir. Ayrıca Hunların üç tane ejderha festivali olduğunu, yılın birinci, beşinci ve dokuzuncu aylarında uğurlu sayılan wu gününde yapıldığını belirtir<sup>442</sup>. Gök tanrısına tapınmanın yanı sıra hükümdar soyundan gelen atalara tapınma da tören biçimindeydi. Bu nedenle toplanan kabile reisleri tören sırasında devlet işlerini de görüşürler, at ve deve yarışları yaparak eğlenirlerdi<sup>443</sup>. İzgi, Kök Türklerin de aynı kutlama ve törenleri sürdürdüğünü belirtir<sup>444</sup>. Uygurlar da beşinci ayda bahar bayramına kutlanmışlardır. Bu ayda Uygur kağanı beylerini ve halkını Tojen ırmağının kıyısında toplayarak gök tanrıya kurban sunmuştur<sup>445</sup>. Üçüncü ayın dokuzuncu günü "Han-shih" denilen soğuk yemek festivaline ayrılmıştı. Ayrıca yaz ve kış dönenceleri de 21 Haziran ve 21 Aralık'ta kutlanıyordu<sup>446</sup>.

Bu kutlama ve törenler sırasında hükümdarın tahta oturduğuna ilişkin bir bilgi yoktur. Ancak özellikle sarayda yapılan ve tüm kabile reislerinin toplandığı kutlamalarda kağanın

tahtına oturarak, konuklarını ağırladığı düşünülebilir.

Düğünler de Türkler için büyük önem taşıyan olaylardı. Dede Korkut Destanı'nda düğünlerle ilgili bazı bilgiler buluyoruz. Destanda düğünün yapılacağı otağların ok atımı ile saptandığı anlatılır: "...Pay Püre Bey'in oğlancığ Beyrek, melikin kızını aldı, ak evine, ak otağına geri döndü, düğüne başladı. Bu kırk yiğidin bir kaçına Han Kazan, bir kaçına Bayındır Han kızlar verdiler. Beyrek de yedi kız kardeşini yedi yiğide verdi. Kırk yerde otağ dikti. Otuz dokuz kız talihli talihine birer ok attı. Otuz dokuz yiğit okunun ardınca gitti. Kırk gün kırk gece toy düğün eylediler. Beyrek yiğitleri ile murat verdi, murat aldı. Dedem Korkut geldi, neşeli havalar çaldı, destan söyledi deyiş dedi, gazi erenler başına ne geldiğini söyledi, bu Oğuzname Beyreğin olsun dedi..."<sup>447</sup>.

Destanda ayrıca Kan Turalı ile Selcen Hatun'un düğünü de anlatılmıştır. Bu düğünde kırk yerde otağ diktirilmiş, kırk yerde alaca gelin odası hazırlanmıştı<sup>448</sup>.

Uygur kağanlarının evlenme törenlerinde hem kağanın, hem de karısının tahta oturduklarını biliyoruz. 821 yılında bir Uygur kağanının Çinli bir prensesle evlenmesi ayrıntılı olarak anlatılmıştır: "...Ondan sonra, biz Uygurların başkentine geldik. İyi seçilmiş bir günde, Konçuy'a Uygurların Hatunu unvanı verildi. Merasimde kağan evvela kulenin yukarısına çıktı ve kendi yüzünü doğuya çevi-

rerek oturdu. Bu kulenin aşağısında Konçuy'u oturtmak için keçe ile süslenmiş hususi bir çadır kurulmuştu. Barbarların şefleri Konçuy'a barbar adetlerini öğretiler. Bundan sonra, Konçuy kendi T'ang yani Çin elbiselerini çıkardı ve barbarların elbiselerini giydi. Bir kadın hizmetçi ile beraber kulenin önüne çıktı ve yüzünü batıya doğru çevirerek ibadet etti. Biraz sonra, kendisi tekrar keçe çadırına döndü. Evvelce giydiği elbisenin üstünde yukarıdan aşağıya doğru uzanan kırmızı bir kaptan ve bunun üzerinde de kızıl renkli ceket vardı. Altından yapılmış bir taş, saçın önüne kadar yüzünü kapadı. Konçuy bunları giyinerek binanın dışına çıktı ve evvelki merasimde olduğu gibi Kağanın önüne kapanarak selam verdi. Barbarlar evvelce, önde küçük bir oturma yeri bulunan büyük bir tahtırevan hazırladılar ve onu ipeklerle süslediler. Bu sırada başvezir, Konçuy'u tahtırevana davet etti. Ondan sonra, dokuz kabile Uygurlarının başvezirleri kısımlara ayrılarak beraberce tahtırevanı taşıdılar. Güneşin doğuş yönüne uyarak avlunun sağ tarafından başlayıp dokuz defa döndüler. Ondan sonra Konçuy tahtırevandan indi ve kuleye çıktı. Kağan ile beraber yüzünü doğuya doğru çevirip oturdu. Az sonra, bütün memurlar ve saray memurları gelip onları ziyaret ettiler ve Hatun'a selam verdiler..."<sup>449</sup>.

Bu anlatımdan Dede Korkut Destanı'ndaki gibi gelin için otağ kurulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca tahta çıkma törenlerindeki gibi, kağan ve karısının dokuz kez güneşin hareketine göre çevrildiği de görülmektedir.